

## **GELOOFSVERVOLGING EN DOODSTRAF IN ANTWERPEN**

### **Bijzondere geloofsgetuigenissen van martelaren**

*“Wees getrouw tot de dood en Ik zal u geven de kroon des levens”*  
Openbaring 2 : 10

Door

A. VAN HAAMSTEDE

Getuige van diverse martelingen

STICHTING DE GIHONBRON  
MIDDELBURG  
2008

## INHOUD

### Hoofdstuk 1

**Staat en toestand van Christus' kerk in Nederland, en de oorzaken waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd vermeerderd  
Plakkaat behelzende de doodstraf voor 'ketter's'**

### Hoofdstuk 2

#### **Martelaren te Antwerpen**

1. Nicolaus, een Augustijner monnik, van Antwerpen
2. Mr. Jan Du Champ
3. Gillis Verdict
4. Anthonius Verdict
5. Adriaan, de schilder
6. Hendrik Bockhalt, kleermaker
7. Boudewijn de Heu
8. Cornelis Halewijn
9. Herman Jansz
10. Bartholomeüs van Hoy
11. Wouter Oom (Wouter Wrage)
12. Jan de Wolf
13. Christoffel Fabritius
14. Olivier de Bock
15. Schoblandt Barthelsz,
16. Hans van Hues
17. Joris Coomans
18. Joris de Makelaar
19. Jan Missuens, de Oude (Jan Cornelissen)
20. Matthijs Moens (Moons) en
21. Zijn vrouw MAGDALEENE VAN BASSEROEDE
22. Joris Drijvers (De Drijvere)
23. Jan de Moy
24. Jan Missuens, de Jonge

### Hoofdstuk 3

#### **Rechtvaardige straffen over de verdrukkers**

Uit: DE WONDEREN DES ALLERHOOGSTEN, door Abraham van de Velde

Zie voor meerdere informatie uit het leven van Adriaan van Haamstede:  
Guido Marnef: *Antwerpen in de tijd van de Hervorming*; [theologiesite.nl](http://theologiesite.nl).

## Hoofdstuk 1

### **Staat en toestand van Christus' kerk in Nederland, en de oorzaken waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd vermeerderd**

Het zal niet ondienstig zijn, beminde lezer, voor wij met de geschiedenis der martelaren in het begin van het jaar 1550 voortgaan, het een en ander mee te delen aangaande de staat en de toestand van Christus' kerk in Nederland en van de oorzaken, waardoor de vervolging tegen haar in grote mate werd verzwaaard en uitgebreid.

Het had de almachtige God behaagd vele koninkrijken, vorstendommen en landen enige lust tot Zijn heilig en alleen zaligmakend Woord te verlenen, en daardoor de pauselijke bijgelovigheden en afgoderij te verloochenen; zo zelfs, dat men ook in Nederland, niettegenstaande er vele strenge bevelen gegeven waren, om de godsdienst uit te roeien en de belijders om te brengen, meer en meer toenam in de kennis der zaligheid. In verscheidene landen was er reeds veel bloed vergoten, doch het bleek allerwegen, dat het niets hielp.

Immers, daarna volgde de openlijke verandering van de godsdienst in Engeland, Schotland, Denemarken, Zweden en eindelijk ook in Frankrijk, alzo in meest alle landen om Nederland gelegen. En aangezien de Nederlanders een belangrijke handel dreven in al deze landen en koninkrijken, en dagelijks daarin verkeerden en handelden, en ook de inwoners van die landen, om handel te drijven, Nederland bezochten, zo werden daardoor meer en meer lieden van lieverlede tot deze godsdienst getrokken, waartoe ook zeer veel bijdroeg het verspreiden van de boeken en de geschriften der leraars die de hervormden godsdienst beleden in andere landen opgesteld en gedrukt.

In verscheidene steden en plaatsen van Nederland werden vele geheime vergaderingen gehouden, toespraken en predicatiën gehouden, en het volk in deze godsdienst geoefend, onderwezen en versterkt, en wel zo, dat velen zich daarin zo ijverig betoonden, dat zij, wanneer zij ten gevolge van de beveldschriften gevangen genomen en ter dood veroordeeld werden, met blijdschap en vrijmoedigheid naar de strafplaats gingen, alsof zij aan een heerlijk bruiloftsfeest werden genodigd. Onder weg zongen zij psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, onderwezen het Volk in de ware godsdienst, wekten die op om de roomse kerk te verlaten, die verklarende voor de kerk van de antichrist, ja, voor een moordkuil, en wendden alle middelen aan, die zij slechts konden, om het volk van haar af te trekken.

Aangezien nu, zo hierdoor als door vele andere middelen, de bewoners van Nederland meer en meer tot de genoemden godsdienst werden getrokken, werd ook de vervolging tegen hen hoe langer zo heviger, en wist de geestelijkheid zijn keizerlijke Majesteit, na vele verzoeken, zover te brengen, dat hij op 29 April in het jaar 1550 een zeer gestreng beveldschrift tegen de belijders van de hervormden godsdienst liet uitvaardigen, waaruit ten duidelijkste bleek, dat men voor had de geestelijke inquisitie overal in Nederland in te voeren, en niettemin door de wereldlijke macht de wrede en bloedige beveldschriften op gestreng wijze te doen voltrekken.

Het beveldschrift luidde als volgt:

***Verordening, wet en eeuwig besluit om uit te roeien en te vernietigen de sekten en dwalingen, opgestaan tegen ons heilig christelijk geloof, en tegen de bepalingen van onze moeder, de heilige kerk, gegeven te Brussel, op de 29<sup>e</sup> april 1550.***

Karel, bij de gratie Gods Rooms keizer, gedurig uitbreider van het rijk, koning van Germanië, Kastilië, Leon, aartshertog van Oostenrijk, hertog van Bourgondië, Lotharingen, Brabant, Limburg, Luxemburg en van Gelre, graaf van Vlaanderen, Artois, Bourgondië, paltzgraaf van Henegouwen, Holland, Zeeland, enz.

Allen dengenen, die deze zullen zien, saluut!

Al is het zo, dat wij boven alle zaken bijzonder toezicht en eenparige zorg altijd gedragen hebben, om het oude oprechte geloof en de christelijke godsdienst in en over al onze koninkrijken, landen en heerlijkheden te onderhouden en te doen onderhouden en alle betamelijke middelen en wegen aangewend hebben, om de vele en verschillende sekten, dwalingen en ketterijen, reeds sedert lang in het christenrijk bekend gemaakt en verspreid, tegen ons genoemd geloof en de leringen en bepalingen van onze moeder, de heilige christelijke kerk te verdrijven en uit te roeien, en tot dat einde gerechtelijk doen besluiten en bekend maken in onze landen, waar ook gelegen, door verschillende bevelschriften, wetten, besluiten en geboden, waarin grote en zware straffen gesteld zijn tegen de overtreders daarvan.

Niettegenstaande dit alles, vernemen wij, tot ons groot leedwezen, dat verscheidene lieden, die in onze genoemde landen van elders handel drijven en verkeren, met de bedoelde sekten, dwalingen en ketterijen besmet en verpest zijn, en medewerken anderen dagelijks op geheime wijze te verleiden, te bedriegen en tot hun vervloekte, valse en kwade leringen te vervoeren, en het onwetende volk in die mate te onderwijzen, dat wij het zeer mdig vinden, dat men op naarstige wijze de inquisitie toepast en onderzoek doe jegens zulke verleiders, hun medeplichtigen, begunstigers en aanhangers, en dat bovendien onze genoemde besluiten, wetten en geboden vernieuwd en weer uitgevaardigd en afgekondigd worden in en over al onze genoemde landen, waar ook gelegen, en de naleving daarvan daar geschiede en gestreng gehandhaafd worde, om ten enenmale teniet te doen en uit te roeien de oorsprong, de grond en de wortel van deze besmettelijke pest.

Hebbende in de algemene vergadering der Staten in onze genoemde landen, die de laatste maal gehouden is in deze onze stad Brussel, hen vermaand, en op het hart gedrukt en bevolen, dat een ieder, zich zou benaarstigen, om zich en de zijnen te houden aan en voort te gaan met ons genoemd oud en oprecht geloof en christelijke godsdienst, en met alle zorgvuldigheid mee te werken tot uitroeijing van alle genoemde dwalingen en nieuwe en valse meningen, daar men, bijvoorbeeld, bij onze naburen kan zien de rustverstoringen bij het gemene volk, beroerten en verwarring van de algemene staat, rust en welvaart en andere ongelegenheden, die voortspruiten en volgen, buiten het verlies der zielen.

Zo is het, dat wij, begerende met ons gehele hart en uit al onze macht daarin te voorzien en verbeteringen te brengen, op nieuw, n goed en rijp overleg van de raad en voorlichting van onze zeer lieve en beminde zuster, de Koningin-weduwe van Hongarije, Bohemen, enz., en voor onze bestuurders en bevelhebbers in onze genoemde landen, waar ook gelegen, de ridders van onze orden, en van de hoofden, voorzitters en lieden van onze raad van State en geheime beambten, en volgens onze rechte wetenschap en op eigen gezag, geboden, besloten, bevolen en verordend

hebben: *verbieden, besluiten, bevelen en verordenen voor een eeuwig gebod en wet, wat hierna, volgt.*

Vooreerst, dat niemand, van welke stand of rang hij ook zij, zal mogen drukken, schrijven, uitschrijven, overschrijven, noch met zijn weten onder zich hebben, ontvangen, dragen, bewaren, verbergen, verzwijgen, noch onder zich houden, verkopen, kopen, geven, verspreiden, uitstrooien of laten vallen, in kerken, op straten of andere plaatsen, enige boeken of geschriften, gemaakt door Maarten Luther, Johannes Oecolampadius, Ulrich Zwingli, Martinus Bucer, Johannes Calvijn, of andere kettters of stichters van hun, of van andere kwade en valse sekten, verworpen door de heilige kerk, of van hun aanhangers, medeplichtigen en begunstigers, dwalende buiten ons voornoemd heilig christengeloof, breder uiteengezet in zekere verklaring, op ons bevel op nieuw uitgevaardigd door de rector en die van de hogeschool van onze stad Leuven, van de 26<sup>ste</sup> Maart laatstleden, welke verklaring wij voor geldend geoordeeld hebben en nog voor geldend houden, willende en bevelende, dat deze nagekomen, onderhouden en afgekondigd worde met deze onze brief; noch ook enige andere boeken, die sedert dertig jaren allerwegen zijn geschreven of gedrukt, of later geschreven of gedrukt zullen worden, zonder vermelding van de schrijver, drukker, van tijd of plaats.

Verder, niet te schilderen of te doen schilderen, verkopen, of te koop aan te bieden, te hebben, houden, bewaren of te behouden enige beelden, schilderijen of schandelijke beeltenissen van de maagd Maria, of van de heiligen, heilig verklaard door de heilige kerk of door de geestelijken staat. Te verbreken, in stukken te houwen en te vernietigen de beelden en schilderijen, die ter ere of tot gedachtenis daarvan mochten vervaardigd zijn, niet in huis of elders te houden of gedogen te houden enige geheime samenkomst of onbehoorlijke vergadering, noch in zulke zich te laten vinden, waarin de genoemde kettters en verleiders in het geheim hun dwalingen zaaien en onderwijzen, herdopen en op verschillende wijzen samenspannen tegen de heilige kerk en de algemene welvaart.

Insgelijks verbieden wij allen leken en anderen briefwisseling te houden en te redetwisten over de Heilige Schrift, in het openbaar of in het geheim, vooral in twijfelachtige of strijdende zaken of anderen de Heilige Schrift voor te lezen en te onderwijzen, tenzij zij godgeleerden zijn of in de godgeleerdheid gestudeerd hebben, door een hogeschool of anderen bevoegd verklaard, en daartoe door de geestelijken van de plaats toegelaten.

Verder, niet te preken, verdedigen en te beweren, in het openbaar of in het geheim, enige leringen van de genoemde schrijvers, op straffe, wanneer iemand bevonden wordt overtreden of gedaan te hebben tegen een van de bepalingen boven gemaakt, behandeld te zullen worden als oproerige personen en onruststokers in onze staat en van de algemene welvaart, en gevonnist te zullen worden met het zwaard, te weten, de mannen, en de vrouwen met levend te begraven, ingeval zij haar dwalingen niet willen blootleggen of verdedigen.

En, wanneer zij in hun dwalingen, meningen of ketterijen blijven volharden, ***gevonnist te worden met de vuurdood, en in elk geval hun bezittingen verbeurd verklaard en in beslag genomen ten onze voordele;*** verklarende, dat zij van de dag af, dat zij tegen ons bevel, onze wet en ons verbod gehandeld zullen hebben, of tot de genoemde dwalingen vervallen zijn, onbevoegd zullen zijn om over hun goederen te kunnen beschikken, en zullen alle verpandingen, giften, afstanddoeningen, verkopeningen, overdrachten en opdrachten, testamenten en laatste wilsbepalingen, door

hen gedaan en gemaakt sedert de genoemde dag, zonder kracht en van geen waarde zijn.

Wij bevelen voorts en gebieden, dat niemand, van welke stand of rang hij ook zij, zich verstoute te herbergen, logeren en in zijn huis te ontvangen, te onthalen, te onderhouden en te verzamelen en met enige levensmiddelen, klederen, geld en goederen bij te staan of met zijn weten te begunstigen enige, die voor ketters gehouden of daarvan verdacht worden. En dat allen die deze herbergen, logeren, ontvangen en onthalen zullen, wetende dat zij ketters zijn, gehouden zijn die aan te klagen en te beschuldigen bij de inquisiteur of bij de beambte van hun plaats, voorzover die daartoe bevoegd is; en, in geval hij dit niet is, aan de voornaamste beambte van de naaste goede stad van hun verblijf; op straffe, indien zij daarin in gebreke blijven, gevonnist te worden als begunstigers van genoemde ketters.

Dat zij, die besmet en overvallen mochten geweest zijn door enige dwaling, ketterij of verkeerde opvatting in het geloof, in de sacramenten of verordeningen van de kerk, uit onnozelheid, onwetendheid, menselijke zwakheid en broosheid, zonder opzet en zonder de opzettelijke wil van te scheiden en zich af te zonderen van de unie der heilige kerk, en zonder tegenstand geboden of iets gedaan te hebben tegen enig artikel van dit bevel, of last gegeven te hebben tot enig openbaar schandaal of een andere zaak of handeling, strekkende tot rustverstoring of verleiding van iemand anders, waarvan het wereldlijk recht kennis moet dragen, doch zich in tijd en gewillig bekeerd en berouw gehad te hebben, en deswegens bij de Apostolische inquisiteur, de bisschop of zijn dienaar tot boete, afzwering en gratie te zijn toegelaten, zullen nochtans niet terstond mogen verkeren, omgaan of met elkaar mogen handelen over enige zaak ons genoemd geloof aangaande en betreffende, op straf van gehouden te zullen worden voor een afvallige.

Desgelijks, indien iemand niet geheel vervuld is met ketterij of dwaling, maar als verdacht daarvan aangemerkt wordt, en uit die hoofde door de geestelijken rechter bevolen wordt de genoemde ketterij te laten varen, of veroordeeld zijnde door het wereldlijke recht enige boete en openbare belofte van verbetering te doen, wat wij toestaan en verklaren de kracht te hebben van afzwering, later weer besmet was met ketterij, ofschoon het niet bleek, dat hij overtreden of iets gedaan had tegen enig artikel van onze geboden; willen wij nochtans bepalen, dat deze, volgens verklaring van het geestelijk gerecht, gehouden worde voor een afvallige, en volgens die gestraft met verbeurdverklaring van leven en bezittingen, zonder enige hoop van verzachting, of vermindering van genoemde straffen.

Bevelen voorts, dat zij, die betrappt zullen worden, of bij voorafgaand onderzoek verdacht worden van ketterij of dwaling als bovengenoemd, ofschoon zij tot het doen van boete of verkrijging van gratie waren toegelaten, zoals gezegd is, zullen deze nochtans niet mogen bezitten noch bedienen in onze genoemde landen, waar ook gelegen, enig voortreffelijk ambt, wat dat ook zijn mag, noch in onze raad zitting hebben noch in een onzer steden. Gebiedende daarom zeer scherp aan onze beampten en commissarissen, belast met de vernieuwing van de wet, die te stellen tot Staat van schepenen of anderen, gelijk gezegd is.

Verder, wij willen bevelen en besluiten, dat niemand, van welke staat, rang en stand hij ook zij zal toegelaten en ontvangen worden in een stad of in een dorp van enig land, waar ook gelegen, om daar te wonen, tenzij hij overlegt een bewijs van omgang en verkeer van de geestelijke van zijn laatste woonplaats, welk bewijs hij verplicht zal zijn te vertonen en over te leveren in handen van de voornaamste beambte van de stad of het dorp, waar hij zich zal willen vestigen, op straf, dat zij, die zulk een bewijs niet meebrengen, niet toegelaten zullen worden om daar te wonen,

maar als verdacht zullen worden gehouden. En wij gelasten de beambten of particulieren heren en hun onderhorigen, dat het niet geoorloofd is zulken lieden enig geleide of enige brief van goed gedrag te verlenen.

Idem, willen ook, dat al onze justitieraden, beambten en rechters en onze dienaren en onderdanen, wereldlijke heren en hoge raadsleden, op verbeurte van hun genoemde ambten, rechtsmacht en hoge rechtsbedeling of andere straffen, naar bevind van zaken en de billijke uitspraak toe te passen, zich gehouden zullen achten naarstig te onderzoeken en rechterlijk te behandelen bij de inquisitie en die met de handhaving van deze genoemde zaak belast zijn, jegens alle personen, van welke rang of stand zij ook mogen zijn, vooral wat de overtreding van ons genoemd bevel betreft en in zaken, die tot hun kennis behoren, en van hun wereldlijke en tijdelijke rechtsuitspraak afhangen.

En dat zij voorts op begeerte en verzoek der inquisiteurs van het geloof en van de gewone rechters van de bisschop, wanneer zij samen, of bij wijze van mededinging, indien het de geestelijke beslissing van ketterij betreft, tegen iemand in rechten willen opstaan, hun te verlenen alle hulp, gunst, bijstand en medewerking tot de uitvoering en het volbrengen van hun last.

En voorts, in het gevangen nemen, vasthouden en verzekeren van hen, die zij besmet en verpest bevinden, na te komen de bepaling, die de genoemde inquisiteurs van ons hebben, en de voorschriften, die wij hun tot dit einde hebben doen geven, aan welke beambten, rechters en dienaren wij bevelen de voorschreven bijstand te verlenen, zonder enig uitstel of beletsel, onder de dekmantel van de voortdoring van het rechtsgeding, voorkeur, of om enige andere reden, op straffe van naar bevind van zaken gekastijd te worden. Bevelende onze procureurs-generaal en hun dienaren de nalatigen in rechten te betrekken, en het vonnis op te maken, op straf van verlies van hun staten en bedieningen, hun rechtsgebied en andere tuchtigingen, zoals naar bevind van zaken zal worden geoordeeld.

Vermanen voorts, en verzoeken zeer ernstig, zowel de aartsbisschoppen, archidiaakenen, abten en hun dienaren, beambten en anderen geestelijke rechters, als ook de genoemden inquisiteurs en hun onderafgevaardigden in onze genoemde landen, en ieder van hen, zoals hij betaamt, dat zij tot het volbrengen van hun last, eerst en tevoren onderzoeken of bij hun afgezanten en commissarissen laten onderzoeken, met alle naarstigheit, of van de geestelijke personen ook besmet zijn en beschermd worden de genoemde dwalingen, en tot vereffening, straf en verbetering daarvan zich met vlijt te verzetten, en tegen hen de lijfstraffelijke rechtsgedingen voeren, zoals het behoort, zonder enige verschoning of draaijerij.

En, indien boven de genoemde geestelijke beslissing of het vermoeden van ketterij enige tegenkanting plaats heeft tegen onze bevelschriften of openbaar verfoeilijk schandaal, zijnde een openbare misdaad, in zulk een geval, wanneer het algemeen misdrijf door de geestelijken rechter aangetoond zal zijn, in geval van veroordeling, wanneer zij in hun dwalingen blijven volharden, of die herroepen bij eeuwige gevangenschap, afzwering onder ede of anderszins, zal niet te min, door onze genoemde wereldlijke rechters tegen hen, als gevaarlijke personen, rechtsingang moeten verleend worden, met aanranding en verbeurdverklaring van hun tijdelijke en erfelijke bezittingen en anderszins, zoals de zaak gebieden zal.

Item, dat al degenen die enige kennen, of kunnen kennen, die met ketterijen zijn besmet, verplicht zijn terstond en zonder uitstel, die aan te brengen, te verklagen en bekend te maken aan de inquisiteurs of beambten van de bisschoppen, en bij hun afwezigheid aan de priesters en geestelijken van de gemeenten, teneinde hun overste daarmee bekend te maken. Insgelijks, indien er iemand gevonden wordt, die iets

gedaan heeft tegen onze bevelen en geboden, wat vooral aanleiding geven kan tot schandaal, beroerte onder het volk of oproer, dat degenen, die deze kennen, verplicht zijn daarvan terstond kennis te geven aan onze zaakgelastigden of hun beambten en dienaren, of de bestuurders van de plaats, waai, zulke besmette medeplichtigen wonen.

En desgelijks zullen zij verplicht zijn, indien zij de plaats kennen, waar enige dier ketters zich ophouden en verbergen, die te kennen te geven aan de bestuurders dier plaatsen, op straf van gehouden te zullen worden voor begunstigers, voorstanders en aanhangers der ketterijen, en gestraft worden met hetzelfde vonnis, als aan de ketter of misdadiger zou voltrokken worden, indien hij aangetast of gevangen genomen ware.

En, om zoveel te gemakkelijker kennis te verkrijgen van de ketterijen, dwalingen en verkeerde meningen, bevelen wij, dat de aanbrengrers wanneer er een zeker bewijs van misdaad bestaat, en de beschuldigde overtuigd wordt, zullen genieten de helft van de bezittingen van de genoemden beschuldigde, indien deze niet meer bedragen dan honderd pond groot Vlaams (f 600). Maar in geval de bedoelde bezittingen meer mochten bedragen dan de genoemde som, zullen zij alleen de tienden penning ontvangen van hetgeen de genoemde goederen meer zullen bedragen na aftrek van de gerechtskosten.

En, om de genoemde vergaderingen en onbehoorlijke en geheime samenkomsten te beletten, waarin de voornoemde dwalingen en ketterijen worden gezaaid en gepredikt, willen wij, dat degene, die iemand zal aanklagen of aanbrengrers, die de genoemde vergaderingen en samenkomsten gehouden heeft, indien hij tot de vergadering behoort, voor dit maal zal vrij verklaard en ontslagen worden, zonder dat hij, omdat hij daar zou geweest zijn, zal mogen gestraft of getuchtigd worden, onder belofte zich daarmee niet meer te bemoeien, en in geval zulk een aanbrengrer of beschuldiger aangaande ons heilig christengeloof en van de heilige sacramenten der kerk goede gevoelens heeft, en tot de genoemde vergadering niet behoort, zal hij hebben de helft van de verbeurd verklaarde goederen, wanneer deze de bedoelde honderd ponden niet te boven gaan.

Dat al onze genoemde beambten en rechters, en die van de steden en particuliere personen, verplicht zullen zijn, zorgvuldig en voortdurend toezicht te houden, en hun plicht te doen en zich te bevljigten tot onderhouding van dit ons bevel en gebod, gelijk gezegd is; welverstaande, zover onze beambten voorkwamen en prevenieerden de beambten van de particuliere heren of de rechters van hun steden, landen of heerlijkheden, kennis nemende, in geval van verhindering van genoemde zaken, verplicht zijn de verbeurdverklaring toe te wijzen en toe te staan, volgens de inhoud van dit ons bevel, behoudens, wat hun verbeurdverklaringen en de gerechtskosten aangaat, hun recht, uitvoerig vervat in zekere verklaring van ons, door ons daarop gemaakt, en gezonden naar onze vorstelijke hoven en provinciale raden, op de 20<sup>ste</sup> November anno 1519.

En, opdat onze genoemde rechters en beambten, die de genoemde ketters, wederdopers en overtreders van ons voorschreven bevel en gebod, gevangen genomen en gegrepen zullen hebben, onder voorwendsel, dat de straffen te groot en te zwaar zouden schijnen te zijn, en alleen gesteld tot vrees van de beschuldigde en misdadiger, geen reden zouden hebben, met hen hun medeplichtigen en begunstigers te huichelen, of hen lichter te straffen dan zij verdiend hebben, zoals men dikwerf bemerkt heeft, dat geschied is, willen wij, dat degene, die zich met hun weten tegen dit bevel zullen gedragen hebben, door bij zich te houden, te drukken, verkopen, verspreiden of



bekend maken enig ketters en schandelijk boek, geschrift of schilderij of iets gedaan en verricht te hebben tegen de artikelen hierboven of onder vermeld, of iets van die aard, waarlijk gestraft en gekastijd zullen worden, zoals boven is verklaard.

Verbiedende al onze leden van de rechtbank, beampten en rechters, mitsgaders onze onderhorigen en onderdanen, wereldlijken heren, behorende tot het hoge gerechtshof en hun beampten, de voorschreven straffen te verminken, te verzachten en te veranderen; maar als hun gebleken zal zijn de voorscheven overtreding, de voorschreven straffen zonder achterhouding te verklaren en te bevelen, navolgende het tegenwoordig bevel, op straf van verlies van hun staten, ambten, rechtsgebied, en hoge rechtelijke bedieningen, en onbevoegd verklaard worden ten eeuwige dag om enig ambt te mogen bezitten of te bedienen, en daarenboven nog naar goedvinden te worden gestraft.

Bevelende al onze beampten, ons mee te delen of aan onze genoemde zuster, de koningin-regentes, wanneer de rechters en raadsheren of anderen, kennis hebbende van de voorschreven overtreders, bezwaar maken onze voorschreven bevelen op te volgen en de voorschreven straffen vast te stellen en toe te passen, om tegen hen rechtsingang te verlenen bij de voorschreven straffen; en onze procureurs zulke besluiten jegens hen te nemen, als zij naar de aard der zaak redelijker wijze zullen goedvinden.

Verder, wanneer enige van de bedoelde ketters of wederdopers, die beschuldigd of gedaagd werden, naar het buitenland vertrokken of gevlucht zijn, en zich hebben verborgen gehouden, zodat men hen niet behoorlijk kon straffen, maar alleen in de ban doen, wetende, dat hun geestverwanten en aanhangers gestorven of ter dood gebracht zijn, zodat het de beampte onmogelijk zou zijn omtrent hem overtuigend en genoegzaam te doen blijken, dat zij ketters of wederdopers zijn, en onder dit voorwendsel, en hen in dit opzicht vertrouwende, hen dagelijks helpende met verzoekschriften om brieven van verontschuldiging, of andere voordelen in rechterlijke zaken te verwerven, wat de bedoelden ketters en wederdopers ongepaste aanleiding en reden zou geven tot hun dwalingen en verkeerde leringen terug te keren, en die in onze genoemde landen te verspreiden, tot groot gevaar, schande en ontering van hen en van onze onderdanen, willende daarin voorzien, verbieden wij de hoofden van onze vorstelijke hoven en voorzitters van onze provinciale raden, de bovenbedoelden verdachten en beschuldigden wegens genoemde ketterij en herdoop, die eens rechterlijk opgeroepen, doch niet verschenen waren, maar zich bij voortdoring laten uitbannen, te schenken, verlenen of doen verlenen enige ontheffing van rechterlijke straf, om hen van die blaam te zuiveren of in onze voorschreven landen toe te laten te vertoeven; maar verklaren, dat zulke vluchtelingen en ballingen als overwonnen zullen worden beschouwd, en tegen hen rechtsingang zal worden verleend met toepassing van de voorschreven straffen.

Insgelijks verbieden wij ook een iegelijk, van welke staat of rang hij ook zij, op straf van gehouden te worden voor begunstiger van de ketters, ons of aan onze raden macht hebbende, gratie te verlenen aan de bovenbedoelde vluchtelingen, ballingen of wederdopers of andere besmetten, verzoekschriften te helpen indienen, om gratie te bekomen van hun misbruiken, dwalingen, ketterijen en overtredingen van onze bevelen, welke wij zonder enige schikking door wie het ook wezen mag, zonder weten en bepaald bevel van ons of van onze genoemde zuster de koningin, op straf van eeuwig onbevoegd te worden verklaard, om te mogen hebben of bedienen enig opperbestuur, ambt of staat in onze genoemde landen, en daarenboven naar goedvinden gestraft te worden.

Verbiedende ook allen advocaten, procureurs, schrijvers, rechtsgeleerden en lagere beambten, zulke verzoekschriften te maken, te schrijven of aan te bieden, onder bedreiging van dezelfde straf.

Bevelen en gebieden ook, dat niemand kwijtschelding zal mogen toestaan van een vonnis, gegeven door de inquisiteurs, bisschoppen en hun beambten, zonder eerst en tevoren de bedoelde kwijtschelding te vertonen aan de leden van onze geheime raad, en daarop te verwerven onze brieven van toelating in zoverre de zaak daarvoor vatbaar is.

Voorts, aanmerkende dat de bedoelde sekten en dwalingen voornamelijk voortgevloeid zijn zowel door de menigte van verschillende boeken, geschreven door veroordeelde en ketterse schrijvers, zo ook, dat verscheidene drukkers, boekverkopers, en verhuurders van boeken en hun bedienden en medehelpers, vervalst hebben de Bijbels en andere goede boeken van verschillende wetenschappen, overgezet in vele talen. En dat enige onderwijzers hen hebben ter zijde gestaan met de kinderen voor te lezen en te leren vele boeken, die niet betamelijk zijn, noch dienstig om de jeugdige scholieren er uit te onderwijzen; begerende daarin te voorzien, en een orde vast te stellen, waarnaar de bedoelde drukkers, boekverkopers en onderwijzers zich voortaan hebben te gedragen, hebben wij bevolen en bepaald, bevelen en bepalen voor gebod als boven:

Dat niemand, van welke staat, rang, stand of natie hij ook wezen mag, zal mogen drukken of doen drukken in onze landen, waar ook gelegen, enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken, noch enige andere zaken, oude of nieuwe, van de Heilige Schrift, of van enige anderen aard en in welke taal het ook zij, tenzij hij eerst en tevoren van onzentwege vergunning zal hebben ontvangen om te mogen drukken, en daartoe onze toestemming en toelating te hebben verkregen.

En dat de genoemde boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken eerst onderzocht zullen worden door de beambte van die plaats, of door enige daartoe bevoegd verklaard of daartoe de bevoegdheid te geven, en dat men daarop vergunning en verlof van ons zal verkregen hebben om te mogen drukken; op gelijke straf als boven, indien in de genoemde boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen en almanakken enige dwaling gevonden wordt bij overtreding daarvan gebannen te worden ten eeuwige dag uit al onze genoemde landen, waar ook gelegen, en bovendien te betalen de boete van drie honderd Karolusguldens, en die te verhalen op en te ontvangen uit de bezittingen van de overtreders.

En zullen de meesters en voorname drukkers gehouden worden het werk te verantwoorden van hun metgezellen en knechten, die bij hen in de drukkerij werkzaam zijn, en de zaak helpen uitoefenen. Welke metgezellen en knechten wij verbieden, op deze straf, iets te drukken in hun of andere huizen, of in andere geheime of ongewone plaatsen, buiten de werkplaats en de winkel van hun meesters.

Dat men onze brieven van verlof, toestemming en vergunning om te mogen drukken, niet zal mogen geven, dan nadat de bedoelde drukkers bewijzen zullen hebben gegeven van hun betrekking, toestand, bevoegdheid, goede naam, faam en gerucht.

Dat al degenen, die zulke brieven van verlof, toestemming en vergunning verkrijgen, gehouden zullen zijn, voor zij daarvan gebruik maken, de eed te doen in handen van zulke personen en beambten, als bij de genoemde brieven daartoe

bevoegd zullen zijn verklaard en te onderhouden en te onderzoeken wat hierna volgt, op verbeurte van hun leven.

Vooreerst, dat zij niet zullen drukken, noch doen drukken enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, voorspellingen, almanakken, of enige andere zaken, hetzij oud of nieuw van de Heilige Schrift, of van anderen aard en in welke taal het ook zij, tenzij die eerst onderzocht zijn door enige van hen, die wij daartoe aangewezen hebben, of zullen aanwijzen, en van ons hebben verkregen verlof, vergunning en bijzondere toestemming, verleend en gegeven na het genoemde onderzoek, om de genoemde boeken, verzen, liederen of enige andere zaken te mogen drukken.

Dat zij ook niet zullen drukken of doen drukken enige der voorschreven zaken, anders dan in die stad, waar hun dit bij de gezegde brieven is veroorloofd en toegestaan. Dat zij voorts gehouden zijn bij alles, wat zij drukken de korte inhoud voor het werk te stellen van genoemde brieven van octrooi of privilege met handtekening van de secretaris, die deze afgegeven heeft, benevens de naam en toenaam des drukkers en de plaats en het jaartal van de druk des werks.

Dat, als zij genoemde brieven van octrooi en de kopie der boeken of stukken waarvoor zij consent hebben, ondertekend door de gecommiteerde der visitatie, zullen hebben bekomen, zij gehouden zijn alvorens dezelve te verkopen of verspreiden, de kopie en een der gedrukte boeken of stukken aan gezegden gecommiteerde ter hand te stellen om dezelve behoorlijk te vergelijken. En, als dezelve conform worden bevonden, gezegde kopie te laten in handen van de gecommiteerde, om, des nodig, daarmee verantwoordelijk te zijn, ten allen tijd en stond als hem zulks zal worden verzocht; alles op straf van verbeurte van gezegde brieven van octrooi en naar bevind van zaken te worden gekastijd.

En, om te voorzien in de gevallen, dat boeken als anderszins niet in onze Staten gedrukt, bij boekverkopers of uitgevers worden gedeponereerd, bevelen en gebieden wij, dat niemand, van wat staat of beroep, zal mogen verkopen of doen verkopen enige boeken, verzen, balladen, liederen, brieven, almanakken of andere geschriften, in het openbaar of het geheim, tenzij hij bij ons of onze gezanten in de landen, waar hij gezegde werken zal willen verkopen of doen verkopen, daartoe geaprobeerd zij.

Dat bij degenen, wie het vergund is om boeken en ander drukwerk te verkopen, zulks niet mag geschieden tenzij zij gedrukt zijn bij gezworene en geadmiteerde drukkers met bijvoeging der bovengenoemde privileges. Ook zullen zij geen boeken of anderszins in vreemde landen gedrukt, mogen ver' kopen zonder kennisgeving aan de gecommiteerde, alvorens hun balen te ontsluiten en te ontpakken, opdat deze of zijn zaakgelastigde daarbij tegenwoordig zij, om de boeken na te zien voor het te koop stellen of verkopen, met verbeurte van het leven, indien men bevond, dat zij enige boeken verkocht hadden, die dwaling bevatten, en een boete van twintig Karolusguldens voor elk boek, geen dwaling inhoudende.

Dat van onze raad niemand worde veroorloofd boeken te verkopen dan die ter goeder naam bekend zij en zwere deze onze ordonnantie na te komen. Ook zal deze moeten wonen in vaste of geprivilegieerde steden, in welke stad hij alleen zijn boeken zal mogen verkopen.

Dat van nu voortaan alle boekverkopers in hun winkels openlijk ten toon moeten hangen een lijst van alle verboden boeken volgens de verklaring van de Universiteit van Leuven, teneinde de kopers geen onkunde zouden kunnen voorwenden, op straf van honderd Karolusguldens. Alsook een lijst van de boeken in hun winkel voorhanden, zonder een enkele daarvan te verzwijgen, met toepassing van

dezelfde straf. En, opdat dit alles te beter worde nagekomen, zullen de beambten van de plaatsen waarboeken verkocht worden, met een deskundige tweemaal des jaars al de winkels visiteren van de voorzegde boekverkopers, teneinde op hen de voormelde straf toe te passen, indien hij hen enige verboden boeken gevonden worden.

En zullen gezegde beambten ten allen tijde en stonden, zo dikwijls hun goeddunken zal, deze visitatie houden, en zullen verkopers verplicht zijn telkens, als hun dit verzocht wordt, hun huizen en winkels open te stellen en de lijst te vertonen, op straf van honderd Karolusgulden. Deze visitatie zullen zij ook verplicht zijn te ondergaan, al is het dat zij enige vrijheden en privileges te die opzichte genieten zonder onderscheid van jurisdictie of rechterlijke macht, en zullen wij zonder aanzien des persoons in deze handelen, om de algemene welvaart te bevorderen, onrust en stoornis te voorkomen, bovenal ten gunst van ons heilig christelijk geloof.

Ook wordt bij deze aan alle kramers of venters, uitgezonderd aan gepriviligeerde boekverkopers, verboden, enige boeken, getijboekjes, liedjes, balladen, verzen, almanakken of anderszins gedrukte stukken uit te stallen of in de achterbuurten uit te venten, op verbeurte van gezegde boeken en straf naar bevind van zaken.

En, om te voorkomen dat de kinderen in hun eerste jeugd verkeerd zouden worden onderwezen, zo bevelen wij, dat voortaan niemand, van wat staat of stand hij zij, een openbare school zal mogen houden, om de jeugd, jongens en meisjes te leren lezen, schrijven en spreken in wat taal ook, tenzij hij eerst bevoegd worde verklaard door de hoofdbeampte der plaats en van de geestelijke der parochiekerk, onder welke hij zijn verblijf zal willen houden, of van de hoofdstukken en superintendenten, die daarop vanouds toezicht hadden, op straf van twaalf Karolusgulden bij een eerste overtreding, vierentwintig bij een tweede en voortdurende verbanning van de plaats zijner woning. Wel te verstaan dat voorzegde beambten, geestelijken, superintendenten of andere autoriteit van toezicht over de schoolmeesters, goed toezicht zullen houden om daartoe aan te stellen personen van goede naam en faam, die onder geen verdenking liggen van valse lering, op straf dit op ben te verhalen, indien daarin enige nalatigheid bevonden worde. Dat degenen, die alzo bevoegd verklaard zijn om school te houden, geen boeken zullen mogen voorlezen of gebruiken in de bijzondere scholen, dan zulken, die daartoe aangewezen zijn met toestemming en verklaring van onze Universiteit te Leuven, gedateerd als boven.

En, hoewel naar onze mening onze tegenwoordige ordonnantie van voortdurende kracht is, zonder de noodzakelijkheid deze telkens bekend te maken en uit te roepen na de eerste publicatie, zo willen wij, opdat niemand der vreemdelingen of der jonge lieden onkunde voorwende, dat om de zes maanden, namelijk St. Jansavond in de zomer en Kerstavond in de winter, door elke beampte van de voornaamste steden en andere plaatsen van onze landen, waar men gewoon is te publiceren en uit te roepen, opnieuw worde bekend gemaakt, op straf van tien Karolusgulden, die bij gebreke van die, door de beampte zullen betaald worden ten onze profijt voor de eerste maal, en twintig Karolusgulden voor de tweede maal. En indien hij voor de derde maal mocht bevonden worden nalatig te zijn, zal hij van zijn ambt, zonder nadere verklaring, vervallen verklaard worden en hetzelfde mitsdien als vacant worden beschouwd. En bevelen wij, of de nieuwe publicatie al of niet gedaan zij, dat de overtreders zullen worden gekastijd met de daarop gestelde straffen, zonder aanzien des persoons en zonder geldigheid van het voorwendsel, alsof de nieuwe publicatie niet ware gedaan.

Waarom wij onze Raad van State, onze geheimen raad, de president en de leden van onze groten raad in Brabant, de stadhouder, de president en de leden van onze raad in Luxemburg, de stadhouder, de kanselier en de leden van onze raad in Gelderland, de stadhouder van Limburg, Valkenburg, Dalhem en andere onzer landen in het Overmaassche, de gouverneur, de president, en de leden van onze raad in Vlaanderen en Artois, de Groot-Baljuw en de leden van onze raad in Henegouwen, de stadhouder, de eerste en anderen raden in Holland, de gouverneur, de president en de leden van onze raden in Namen, de stadhouder en de leden van onze raad in Friesland, de stadhouder van Overijssel en Groningen, de stadhouder, de president en de leden van onze raad in Utrecht, de gouverneur van Rijssel, Douai en Orchies, onze provoost van Valenciennes, de rentmeester van Bewester- en Beoster-Schelde in Zeeland, de schout van Mechelen en allen anderen onze rechters, leden der rechtbank en officieren van Justitie, en die van onze vazallen, hun stedehouders, allen en een iegelijk bevelen en gelasten wij bij deze, dat ze ons tegenwoordig bevelschrift, wet en gebod naar de voorschreven wijze zullen uitroepen en publiceren, of doen uitroepen en publiceren, een ieder in zijn gebied en behoorde, om ten eeuwige dag te onderhouden en waar te nemen al de artikelen daarin vervat; in rechten betreffende en doende betrekken alle overtreders en ongehoorzamen bij toepassing van de bovengemelde straffen, zonder enige gratie, verschoning of verzachting, zonder recht van beroep, of enig aanzien van ordonnantiën, statuten, privileges en gebruiken daarmee in strijd, welke wij geen geldigheid in deze toekennen; maar hebben wij naar wijs beleid, gezag en volle macht tot hetzelfde besloten en besluiten bij deze, al zulks te doen met onze volkomen macht, gezag en bijzonder bevel.

Waarom wij elk en een iegelijk bevelen en gelasten, dit ernstig ter harte te nemen en daaraan te gehoorzamen, als zijnde dit ons stellig believen. Tot welk einde wij deze oorkonde van ons zegel hebben voorzien.

Gegeven in onze stad Brussel, de voorlaatste dag van April, in het jaar onzes Heeren Duizend vijf Honderd en vijftig, van ons keizerrijk; het een en dertigste en van ons rijk van Castilië en andere het vijf en dertigste.

Aldus omschreven:

Bij de Keizer in zijn raad.

Was getekend,

**VEREYCKEN.**

### **Reactie van Van Haamstede**

Hoewel dit Plakkaat zonder enig bezwaar in verschillende provinciën en steden naar ouder gewoonte is afgekondigd geworden, zo heeft hetzelfde terstond in alle landen bij ieder grote vrees, opspraak, morren en achterdocht verwekt, en enige steden, daarin bezwaar ziende, hebben niet willen gedogen, dat hetzelfde daar zou afgekondigd worden, omdat zij duidelijk inzagen, dat dit met haar ondergang zou eindigen.

**Antwerpen (provincie Brabant)** vooral heeft daartegen zwaarigheid gemaakt en geweigerd hetzelfde uit te roepen, alvorens zelf daartegen eerst gehoord te zijn. Want, zodra was dit plakkaat niet bekend geworden, of vele kooplieden maakten zich gereed om te vertrekken; zij schorsten hun handel, kochten en verkochten geen goederen meer, zodat de gewone nering in grote mate verminderde, de waarde der huizen daalde, en de gemene burger zich nering en geldeloos bevond, en stad met ondergang werd bedreigd. Daarom hebben zij door verstandige mannen, nauwkeurige kennisneming laten doen van alle ongevallen, die reeds uit vrees voor de Inquisitie

waren voortgesproten, en nog dreigden voort te spruiten. Deze hebben een groot aantal kooplieden, inwoners der stad en anderen in den brede gehoord, en hun getuigenis en verklaring naar behoren op geschrift gesteld, al hetwelk zij met uitvoerige schriftelijke bewijzen uit de genoemde kennisneming, de Plakkaten, privileges en herkomsten van de Lande en de stad en anderszins door hun eed bevestigd, door hun afgevaardigden ten hove hebben gezonden, ter inzage van de loffelijke koningin Maria van Hongarije, Landvoogdes vanwege de keizer in de Nederlanden en buitendien aan alle heren en raden voorgesteld het kwaad, dat daaruit zou voortkomen, met verzoek dat zij benevens de keizerlijke majesteit zou willen vergunnen en gebieden, dat hun stad van de Inquisitie mocht verschoond blijven, en volgens hun privileges niet aan het geestelijk onderzoek onderworpen worden.

De raad van Brabant de zaak overwegende, heeft de vrijheid der landen voorgestaan, en tot sterking van Antwerpen zich tegen de Inquisitie en het Plakkaat verklaard; ook de andere steden van Brabant hebben evenals Antwerpen geweigerd het Plakkaat af te kondigen. Kortom, de klachten en vertogen, de benauwdheid en opspraak van groot en klein, zijn zo menigvuldig geworden, en de ondergang des lands was voor allen zo duidelijk, dat de goedhartige en vaderlandlievende koningin in persoon naar haren broeder, de keizer, op de rijksdag te Augsburg is gereisd, en zijn Majesteit zozeer overtuigd heeft, dat het plakkaat enigszins is gewijzigd en verzacht; nochtans heeft Antwerpen zwaarigheid gemaakt het Plakkaat te laten afkondigen, omdat zij vernomen hadden, dat enige geestelijken in het geheim tot inquisiteurs waren aangesteld, totdat men hun vast beloofd en toegezegd heeft, dat zij met generlei Inquisitie hoegenaamd zouden gekweld worden, maar dat de inwoners en kooplieden zouden blijven bij hun oude vrijheden en privileges, waarom zij ook tegen de toelating der voorzegde uitroeping bij twee afzonderlijke akten hebben geprotesteerd op de vierde en vijfde November vijftienhonderd vijftig.

Hoewel het nu scheen, dat het ontstane gemor en de gevreesde oproerigheid der gemeente gestild en gedempt was, zo is de haat en afkeer van velen tegen de Inquisitie en de vervolging zeer toegenomen, want, hoe groter de vervolging werd, hoe groter menigte de roomse kerk verliet en de gereformeerde religie aannam. Temeer was dit het geval, omdat zij bespeurden, dat niettegenstaande de gemaakte bezwaren tegen de Inquisitie, degenen, die door de paus en de keizer tot geheime inquisiteurs waren aangesteld, zoals Ruard Tapper en Remigius Driutius niet aflieten alles in het werk te stellen om aan hun last gevolg te geven, en niet alleen zij, maar ook andere geestelijken, hun ondergeschikten, als Mr. Petrus Titelmannus, Wilhelmus Lindanus, Franciscus Sonnius en anderen daartoe aangesteld, die zich niet hebben ontzien, in sommige provinciën, waar het genoemde Plakkaat van April was uitgeroepen, in gevolge hun last enigen te vervolgen en te doden, voornamelijk in Vlaanderen, Holland, Henegouwen, Artois, Doornik, Rijssel en elders, hetwelk het volk zeer verdroot, als zij vernamen en hoorden de wreedheid, gierigheid en zonderlinge voorstellingen der inquisiteurs, en als zij zagen het verloop van veel volks als gevolg van de kwellingen en vervolgingen der inquisiteurs, zo zelfs dat West-Vlaanderen en andere plaatsen geheel ontbloot werden van rijkdom en handwerkslieden.

***Dit was de aanvang van de ondergang der Nederlanden.***

Na de lezer aldus ingeleid te hebben, gaan wij voort met het verhaal van de martelaren, die in het jaar vijftienhonderd vijftig hun leven gewillig voor de getuigenis der Goddelijke waarheid hebben afgelegd.

## Hoofdstuk 2

### Martelaren te Antwerpen

#### 1. Nicolaus, een Augustijner monnik, van Antwerpen

JAAR 1524

In deze tijd waren te Antwerpen en in de omliggende plaatsen vele lieden van verschillende naties, hij wie de begeerte naar het goddelijke Woord begon te ontwaken. Onder anderen was er te Mels, dat twee mijlen van Antwerpen lag, een pastoor, wiens predicatiën door veel volk bezocht werden, zodat hij dikwerf, wegens de grote menigte, op een open plaats moest prediken. Nadat hij geruime tijd met vrijmoedigheid het Woord Gods verkondigd, en de valsheid en boosheid der monniken bad ontdekt, beschuldigde hij zich in zijn laatste prediking in het openbaar voor het volk, en zei, toen hij van de mis sprak: *"Wij zijn inderdaad erger en bozer dan Judas de verrader was, want hij heeft Christus verkocht en geleverd; maar wij verkopen Hem aan u, en leveren Hem niet."*

Spoedig daarna ergerden het de priesters en monniken, dat het Evangelie zulk een goede ingang vond; en, daar zij er tegen wilden waken, dat hun de roof uit de mond zou genomen worden, wisten zij een bevelschrift van de keizer te verkrijgen tegen de pastoor en een Augustijner monnik, die te Antwerpen predikte.

In dit geschrift werd bevolen en toegestaan, dat men hun het bovenste kledingstuk ontnemen zou, die in zodanige vergadering of predicatie tegenwoordig was, en hij die de prediker zelf gevangen nam, zou dertig Carolusguldens tot beloning ontvangen. Alzo werd Christus weer voor dertig penningen verkocht.

Het geschiedde nu, dat op een Zondag, in het jaar onzes Heeren Jezus Christus 1524, het volk, dat zich niet om het bevelschrift bekommerde, bijeenkwam op de sloopstimmerwerven.

Na geruime tijd op de Augustijner monnik tevergeefs gewacht te hebben, stond er een priester op, Nicolaus genaamd, die zeer ervaren was in de Heilige Schrift, en zei: "Aangezien de prediker niet is gekomen, is het nochtans niet behoorlijk, dusdanige bijeenkomst hongerig, zonder enig voedsel van het Goddelijke Woord te verlaten." Hij klom dus op een schip, dat daar afgewerkt lag, en leerde het volk veel meer uit de Heilige Schrift, dan ooit tevoren gehoord had.

Om deze reden werd hij later door twee vleeshouwersknechten gevat en in de handen der overheid geleverd.

Des anderen daags, op Maandag, nadat hij de zuivere leer des Evangelies standvastig had beleden, werd hij in een zak genaaid, en met grote spoed, omdat men het volk vreesde, bij de stadskraan in het water geworpen, en wel in het jaar van onze enige Zaligmaker 1524.

## 2. Mr. Jan Du Champ

JAAR 1558

Mr. Jan du Champ, onderwijzer, geboortig van Bavay, woonde te Antwerpen, waar hij open tafel hield. voor buitenlandse kooplieden. Op zekere tijd was er een Engelsman gelogeed, die hem bekend maakte met het "batementspel" komediespel der mis, en hoe gruwelijk daar het avondmaal des Heeren Jezus Christus vervalst en geschonden werd. Toen mr. Jan dat hoorde, onderzocht hij de zaak wat naarstiger en vroeg er naar, en, nadat hij de waarheid had leren verstaan, liet hij de pauselijke afgoderij varen, en voegde bij zich bij de gemeente van de Heere Jezus Christus, die men te **Antwerpen de Waalse gemeente** noemde, om daar de waarheid te horen.

Toen hij enigermate in kennis begon toe te nemen, wilde hij terstond zijn licht laten schijnen, en beijverde zich om ook anderen tot Christus en Zijn waarheid te lokken. Hij schreef dan ook een brief aan een zijner neven, die een monnik was, waarin hij hem wees op de pauselijke gruwelen, en hem aanraadde die te laten varen. Deze brief werd aan de markgraaf van Antwerpen gezonden, die Jan te zijn huize ontbood, en, toen hij daar kwam, hem gevangen nam.

Bij herhaling werd hij in de gevangenis aangaande zijn geloof door monniken en priesters ondervraagd, alsmede door enige beambten, doch beleed onder alles steeds zijn geloof volgens de Schrift.

Toen men hem aangaande het avondmaal des Heeren ondervroeg, en hij daarbij beleed, dat de gelovigen daarbij door het geloof genieten, en niet door de mond of met de tanden het waarachtige lichaam en het bloed van Jezus Christus, beleden enige van de beambten, dat zij het met hem aangaande het geloof van het avondmaal eens waren, doch in weerwil daarvan veroordeelden zij hem toch eindelijk ter dood.

De reden waarom hij, nadat hij gedurende negen maanden gevangen gezeten had, werd ter dood gebracht, was deze: in de stad 's Hertogenbosch was 's nachts een Wederdoper met geweld uit de gevangenis ontsnapt, omdat men hem, ofschoon hij zijn dwaling had beleden, toch nog wilde ter dood brengen, welke wreedheid echter menigeen mishagde.

Dit gerucht drong door tot het hof van Brabant, waarin die tijd koning Filips en de Kardinaal Caraffa vertoefden. Door dit gerucht was de markgraaf zeer verschrikt, en eiste de dood van de vrome martelaar, die hem dan ook door de beambten, God weet met welke ongerust gewetens, werd toegewezen.

Hij werd dan ook, op de 5<sup>de</sup> Februari, met een wederdoper op de markt voor het stadhuis gebracht. Terwijl de wederdoper geworgd werd, betuigde hij voor de gehele menigte, dat hij niet om enige dwaling en wederdoperij stierf, maar alleen om de ware leer der apostelen en profeten.

Vervolgens begon hij de Heere op vurige wijze aan te roepen en voor zijn vijanden te bidden, en hield daarmee niet op voor hij aan de paal geworgd was, en de Heere zijn geest had overgegeven. Toen de gelovige broeders, die daarin groot aantal tegenwoordig waren, zijn grote volharding zagen, waren zij daarover zeer vertroost. Enige zag men, die hun ogen naar de hemel hieven, anderen, die de Heere met tranen langs de wangen dankten, dat Hij hun medebroeder had waardig gekeurd een getuige van zijn waarheid te wezen. En, opdat vervuld zou worden, wat de profeet van de kinderen Gods zegt, *boden zij het geroosterd lichaam de vogelen ten spijs* op het galgenveld buiten de stad.

Dit geschiedde de 5<sup>de</sup> Februari in het jaar 1558.



### 3. Gillis Verdict

JAAR 1558

Nadat Gillis Verdict (anderen lezen Vedict) van Hilversele, (= Elversele bij Dendermonde) in Vlaanderen, door zijn broeder Antonius Verdict tot de kennis der waarheid was gebracht, reisde hij naar die gemeenten, waar men het Woord Gods zuiver predikte, en de sacramenten naar het bevel des Heeren uitdeelde en gebruikte. Hij kwam te Embden en te Norden, waar hij enige tijd met Maarten Micronius omging, en woonde onder Gualterus Delenius de Griekse lessen bij.

Eindelijk reisde hij naar Zürich, in Zwitserland, waar zijn kennis van de Griekse taal zeer toenam. Daarna keerde hij naar **Antwerpen** terug, waar hij de gemeente des Heeren diende en hielp. Toen men daar, op de 18<sup>de</sup> Juni, in de nacht het avondmaal des Heeren uitdeelde, brak hij ook met de gelovigen het brood.

Daarna gaf de duivel een verraderes in het hart, om sommigen van de broeders in de handen van de markgraaf over te leveren. Allereerst werd het huis, waar **Caspar van der Heijden**, bedienaar van het Woord, gelogeed was, ingenomen, waaruit deze op wonderdadige wijze verlost werd, terwijl de eigenlijke, bewoner van het huis werd gevangen genomen. Daar vonden zij het boek van de gemeente en de namen der ouderlingen en diakenen, onder wie ook was Antonius, de broeder van Gillis Verdict. De markgraaf zond zijn dienaren tot Pieter Vermaarts, waar zij Antonius dachten te vinden, en grepen Gillis, menende, dat hij Antonius was; doch, toen zij hoorden, dat hij het niet was, lieten zij hem gaan.

Omtrent drie weken daarna vertrok hij naar zijn vaderland, waar de man van zijn zuster was gestorven. Toen het lichaam ter aarde besteld werd, wilde hij niet meegaan, maar hielp zijn zuster in huis. Na de begrafenis kwamen er priesters, monniken en meer andere lieden bij zijn zuster ten eten. Gedurende de maaltijd werd er door Gillis en de monniken over zielmissen en het vagevuur gesproken. Gillis verweet hun, dat zij deze om hun buik te vullen hadden verzonnen, en geen bewijs in de Schrift konden vinden om dit te bevestigen; en dat het daarom met alle monnikskappen en geschoren kruinen gaan zou als met planten, die door God niet geplant zijn. Daarna ging hij naar buiten, en vermaande het andere volk, dat zij niet voor de zielen moesten bidden, maar God alleen aanroepen, dat Hij hun alzo gawe te leven om zalig te kunnen sterven, want dat de ziel nu haar loon ontvangen had, en men tevergeefs voor haar bad.

Vervolgens keerde hij tot de monniken terug, die zeer op hem vertoornd waren, en hem bedreigden dat hem te zullen vergelden, wat zij ook later deden. Want, toen hij het koren van zijn zuster met een wagen in de schuur bracht, kwamen er mannen te paard om hem gevangen te nemen. Doch, daar zij aan de voorzijde het huis binnen kwamen, vluchtte Gillis er achter uit, liep het veld door, en ontkwam aan hun handen.

Toen nu de kettermeester, de deken van Ronse, hoorde, dat de vogel hem ontvlogen was, zocht hij de veren op en liet door afgekondigde geschriften Gillis voor het geestelijk hof dagen; en nadat hij hem drie malen had ingedaagd, deed hij hem in de ban. Toen Gillis zag, wat de deken van plan was, plakte hij ook brieven aan de kerkdeur, waarin hij de deken en allen, die met hem de pauselijke gruwelen voorstonden, opwekte om dit alles na te laten, alsook om de christenen niet van het leven en hun goederen te beroven, dat hij anders nu en ten eeuwige dag uit het koninkrijk van de Zon van God uitgeworpen, verjaagd en verbannen zou zijn. Hij deed ook een beroep van de deken die in de zaken van de godsdienst partijdig was, op

de opperste Rechter Christus Jezus, uit Wiens mond hij de beslissing van het geschil verlangde. Dit lazen vele mensen, die naar de kerk kwamen en ook de pastoor.

In deze tijd verlangde de gemeente te **Brussel** een prediker te bezitten, die haar in de prediking van het Woord des Heeren en in de uitdeling der sacramenten zou voorgaan. Een geveinsd en eergierig mens bood zich daartoe aan, en nam de dienst op zich. Toen de predikers te Antwerpen dit was meegedeeld, vonden zij goed dit te verhinderen, opdat de broeders niet bedrogen zouden worden, en de gemeente niet werd belasterd, en vroegen aan Gillis, of hij de gaven, die God hem verleend had ten dienste der gemeente wilde besteden. Toen hij dat weigerde, en liever een ambacht wilde leren, vermaanden zij hem scherp, dat hij zijn talent, dat de Heere hem gegeven had, niet in de aarde moest begraven, of de Heere zou het hem ontnemen, en als een onnutte knecht kastijden.

Eindelijk bewilligde hij er in zijn gaven te beproeven, en reisde met **Adrianus Haemstedius** daarheen, terwijl zij met een wederdoper in gesprek kwamen. Adrianus verzocht aan de gemeente de andere prediker te ontslaan, en enige tijd de proef met Gillis te nemen, om te zien, of hij voor hen geschikt was.

Daarna kwam de geveinsdheid van de ander geheel aan het licht. Hij verklaarde zich geheel tegen de gemeente, en zocht niet alleen de zwakken te verleiden, maar achtte ook het bevel van de Heere Christus als poppenspel. Zo voorspelde hij aan enige broeders, dat, voor drie dagen verlopen waren, enige van hen het met de dood zouden bekopen, wat ook geschiedde. Want voor er drie dagen om waren, verscheen de beambte in het huis, waar Gillis zijn verblijf hield, en nam de bewoner van het huis, de vrouw en Gillis gevangen, en liet hen zeer streng op de Steenpoort bewaren.

Kort daarna kwam de beambte bij Gillis, en begon hem te ondervragen aangaande zijn bediening, leer en geloof. Gillis antwoordde hem zeer moedig en verstandig, dat men hem daar verlangd had, om zijn medebroeders met het Woord des Heeren te stichten; dat hij ook geen andere leer predikte dan de leer der apostelen en der profeten, en dat zijn geloof op deze leer gegrond was. Hij ondervroeg hem aangaande het sacrament des altaars, waarop Gillis antwoordde, dat hij zulk een sacrament niet kende.

"Zo bent gij dan," zei de beambte, "een sacramentschender."

"Neen, mijnheer," antwoordde Gillis, "maar uw priesters en monniken zijn waarlijk sacramentschenders, die ons en ook onze ouders reeds lang in blindheid en dwaling gehouden, tot stomme afgoden geleid en bijna tot de verdoemenis toe in de hel geworpen hebben."

Toen de beampten nog verder over de sacramenten wilden spreken, zei Gillis tot hem: "Laat toch uw leraars en priesters komen, en ik zal hun bewijzen, hoe schandelijk zij u bedrogen hebben."

Een van de leden van de raad zei: "Ik hoor, dunkt mij, van u, dat wij allen verdoemd zijn."

Gillis antwoordde: "Neen mijnheer, gij kunt u bekeren, en gij zult leven."

De beambte vroeg hem in hoe lange tijd hij het heilige sacrament niet ontvangen had.

Hij antwoordde daarop: "Het sacrament des avondmaals heb ik nog geen half jaar geleden ontvangen in de gemeente des Heeren te Antwerpen."

Toen vroeg de beambte: komt u hier niet van tijd tot tijd van Antwerpen van uw volk, om uw predikatie te horen?

Gillis antwoordde: "Mijn prediking, mijn heren, is niet te vergelijken met die, welke te Antwerpen plaats heeft. Als gij wilt horen prediken, moet gij daar eens heengaan; daar doet men het in het openbaar, zodat ieder over de leer kan oordelen. Door hen alleen ben ik uitgezonden."

De beambte vroeg hem, wie daar predikte. Hij antwoordde: "**Adrianus Haemstedius.**"

Hij vroeg hem verder, welke lieden hier tot de gemeente behoorden.

Hij antwoordde: "Ik ken die nog niet, want ik ben hier eerst onlangs gekomen."

Toen de beambte heen ging, zei hij: "Maak u gereed, ik zal u geleerde mannen zenden."

Gillis antwoordde: "Indien mijn boeken mij gegeven werden, zou ik mij verblijden, zelf openlijk op de markt voor alle mensen met alle leraren van Leuven te mogen redetwisten. Och, of mij dit toegelaten werd!"

De beambte zei: "Men zal u boeken toestaan, die gij verlangt" en vertrok.

Daarna kwam de pastoor van St. Goelen bij hem, en later verschenen ook vele priesters en monniken, met wie hij veel sprak, vooral over de offerande der mis, waardoor zij de enige offerande van Jezus Christus vernietigen. Hij bewees hun, dat Christus niet meer geofferd kon worden voor de zonden, of Hij moest Zijn bloed vergieten, want zonder bloedstorting geschiedt er geen vergeving van zonden. Hij bewees ook, dat Hij slechts eens geofferd is, en daardoor een eeuwige verlossing heeft teweeggebracht, zoals dit alles in de brief aan de Hebreëen duidelijk wordt uitgedrukt. Hij ondervroeg hen gedurende twee dagen, waarbij zij zeer beschaamd werden. Het eerst vroeg hij hun, door welk bevel der Schrift zij macht hadden om offeranden te doen voor levenden en doden.

Hierop zwegen zij, en wisten niet, wat zij zeggen zouden, wat vele toehoorders verwonderde.

De andere vraag was, met welke Schrift zij konden bevestigen, dat men de gemeente in het avondmaal de drinkbeker mocht onthouden. Hierbij zochten zij vele uitvluchten, die echter alle zonder grond waren, en niet bestaan konden tegen het uitgedrukte bevel van Christus, die zegt: "Drinkt allen daar uit."

Daarna verspreidde zich het gerucht door de gehele stad Brussel, dat er een zeer geleerde jonge man, die slechts **vierentwintig** jaren oud was, wegens de Schrift gevangen zat, en dat hij alle priesters en monniken tot zwijgen bracht. Dit was hun tot grote ergernis, en daarom predikten zij in alle tempels tegen Gillis en deze kettters en verleiders, zoals zij de christenen noemen, en verspreidden schandelijke leugens van hem. Want daar zij hun rijk met Gods Woord en de waarheid niet staande kunnen houden, moeten zij met liegen en doden, zoals de gewoonte van de satan is, de gelovigen verdrukken

Aangezien ook de beambte inzag, dat Gillis niets bewees dan met Gods Woord, en bemerkte, dat de priesters hem niet konden weerstaan, vroeg hij aan Gillis, zijn geloof in Schrift te stellen. Hij deed dit ook, en bevestigde al zijn artikelen met het gezag van de oude leraars. Doch reeds tevoren verklaarde en betuigde hij, dat hij zich op hun gezag beriep, in zoverre dit met de heilige Schrift overeenkwam, en niet verder; want dat ook zij mensen waren geweest, en menselijke zwakheden getoond hadden.

Toen de beambte zijn belijdenis in handen kreeg, verlangde hij die wat korter, daar zij acht bladzijden schrift bedroeg. Hij kortte haar voor de helft in, en gaf haar toen over. De beambte beschuldigde hem het meest, dat hij verboden vergaderingen gehouden had, wat tegen het bevel van de koning was.

Gillis zei: "Mijnheer de beambte, is het mij niet geoorloofd over Gods Woord te spreken? Of het volk om hun boosheid te bestraffen?"

De beambte antwoordde: "Men behoort in de kerk te prediken de andere predicaties geven aanleiding tot oproer."

Daarop zei Gillis, dat wat in de kerk goed gepredikt werd, in het veld niet kwaad kon zijn, en dat hij niet kon geloven, dat het de bedoeling van de koning was, Gods Woord te verbieden, maar alleen het oproer, dat onder de gemeente niet gevonden kon worden, die meer met Testamenten en Bijbels dan met geweren en zwaarden omging.

Kort daarna schreef hij aan de beambte een brief, waarin hij bewees, dat de gerechtigheid aangenaam was zowel aan de heidenen als de joden en de christenen; dat vele vrome en edele mannen goed en bloed daarvoor gewaagd hebben, en hij daarom de beambte bad de rechtvaardigen niet verder te willen vervolgen.

"Ik weet wel," zei hij, "dat gij door de bloeddorstige geestelijkheid niet met vrede gelaten wordt, en ik vraag ook niet om mijn verlossing want zij moeten hun gierige kelen een weinig bevochtigen met mijn bloed. Maar alleen het lot der arme schapen gaat mij ter harte, en voor hen bid ik u, hen niet te vervolgen, maar hun liever gelegenheid te geven om de wolven te kunnen ontvlieden." Voorts bewees hij de beambte, dat de monniken en priesters zich te vergeefs op de heilige kerk beroepen, want de heilige kerk wordt in de Schrift de Bruid van Christus, een hert en een duifgenaamd, die toch niet strijdlustig, wreed of bloeddorstig zijn, maar altijd vreesachtig en vluchtende voor de vervolgers. Wie betaamt het toch minder ten strijde te gaan dan een bruid en een maagd? Wie is eenvoudiger dan een duif die geheel zonder gal en bedrog is? Wie is er meer bevreesd voor de strijd dan een wild hert, dat niet wraakzuchtig is? Wilt gij echter de pausgezinden bij de gemeente vergelijken, denk dan liever aan hoeren, leeuwen, beren en wolven. Zie eens, hoe zij in de stad Brussel hun schandhuizen hebben gebouwd in alle straten, en op alle wegen hebben zij de bewijzen van hun hoerereien tentoongesteld. Zij heeft haar knieën opengesperd voor allen, die voorbijgaan, en haar onreinheid vermenigvuldigd. Ezechiël 16. Zie eens, hoe de hoeken van de straten versierd zijn met afgoderij, alle wegen met kapellen en geestelijke hoerenhuizen zijn bebouwd, waardoor men het volk van de enige God tot de afgoden leidt, en zij overspel begaan, zoals Jeremia, hoofdstuk 3 zegt, met hout en steen. Zij hebben zich allen op de bergen begeven, en onder alle bomen bedrijven zij onkuisheid. Zou deze de Bruid van Christus zijn? Zou zij niet veel meer een overspelige lichtekooi van de duivel moeten genoemd worden? Daarover kunt gij zelf nadenken. Het betaamt een maagd en bruid niet bloeddorstig te zijn, de leden van Christus te vervolgen en te verdrukken, de gelovigen in zakken te verbergen en te verbranden. Dat is het werk van wolven. Daarom, mijnheer de beambte, wacht u voor zulken, geloof hun niet, al komen zij ook in schaapskleren tot u."

Terwijl hij gevangen zat, en zeer streng werd bewaard, kwam zijn broeder Antonius tot hem, om hem van het nodige te voorzien, daar hij in de kondens winter nauwelijks stro had om op te slapen, en zijn spijs gering was. Doch eindelijk hield de beambte Antonius ook gevangen, zoals wij later horen zullen. Dit bedroefde Gillis zeer, en wel om zijn bejaarde vader, van wie hij vreesde, dat hij van verdriet zou sterven, omdat zijn beide zonen gevangen zaten. Zichzelf vertroostte hij in de Heere, en bad Hem alle dingen ten beste te willen schikken naar Zijn bekende barmhartigheid, en zijn broeder volharding te schenken.

Toen hij nu omtrent zes of zeven weken gevangen gezeten en veel te lijden had gehad werd hij op de 22e December voor de vierschaar gebracht, en als een ketter veroordeeld om te worden verbrand.

En, daar hij een stil en bedaard man was, bedeed met goed verstand, sprak hij op beleefde en verstandige wijze de raad aan, dankte hen voor het vonnis, en bad, dat

God het hun mocht vergeven, omdat zij het uit onwetendheid deden. Daarna zei hij: "Mijn heren, meent gij waarlijk de gelovige christenen, die gij ketters noemt, door pijnigingen en doden uit te roeien? Ach, gij dwaalt zo! Geloofst vrij, dat de as van mijn lichaam over de stad zal worden uitgestrooid, en vele christenen zullen er door opwassen, want het bloed der martelaren is het zaad der gelovigen."

Aldus werd hij vandaar naar de gevangenis geleid. Onderweg vermaande hij het volk met vrijmoedigheid, en onderwees hen met Gods Woord, om zich van de pauselijke afgoderij te bekeren. Het volk, dat daarin grote menigte was samengevloeid, werd zeer geroerd door zijn vermaningen, en velen dachten nog aan Gillis Tielman, (Zie het Protestantisme te Brussel, door ds. Braekman) die vroeger ook om dezelfde reden gemarteld en verbrand was geworden.

Des anderen daags, als men Gillis zou hebben gedood, hield men de uitvaart van keizer Karel de vijfde, de vader van koning Filips, die toen te Brussel was. Om nu de prachtige plechtigheden, daarbij gebruikelijk, niet te hinderen, stelde men het verbranden van Gillis uit tot Kerstavond, de 24ste December, in het jaar onzes Heeren 1558.

Toen nu de koning de uitvaart van zijn vader gehouden had, werd Gillis voorgebracht om te sterven, terwijl hij den gehele weg over, die moest afleggen, hij tot aan de paal niet ophield het volk te vermanen. Hij was in het geheel niet bevreesd, en zijn gelaatstrekken ondergingen geen verandering, en toonden opgeruimdheid en moed, zodat ieder zich verwonderde, dat zulk een jonge man zo onbevreesd voor de dood was, en met volharding de waarheid voorstond.

Toen hij aan de paal geplaatst was, riep hij met vurig verlangen de Naam des Heeren aan. De scherprechter deed het touw om zijn hals en verworgde hem; daarna stak hij het hout aan, en verbrandde het dode lichaam.

Ik geloof wel, dat de monniken dachten, dat het bloed van deze martelaar tot lavenis zijn zou van de ziel des keizers in het vagevuur. Aldus waren de heidenen gewoon mensen te offeren en te doden bij de begrafenis van voorname vorsten, waarmee zij toonden, dat zij, die bloeddorstig geweest waren in hun leven, ook met bloedige offeranden ter hel moesten varen.

*Sic Martyrum cruore purgatorum*

*Ignem sacrifici suffocant*

*Sat inerentas obtulerunt Hostias*

*Missam cruentam praeferunt.*

*Dat is:*

*Zo blussen de priesters des vagevuurs gloed*

*Vergietend altijd der christenen bloed*

*Hun offer is lang onbloedig geweest,*

*Een bloedige mis valt 't best in hun geest.*

**24 december 1558.**

**GILLIS VERDRICHT, van Elversele, was predikant van de nieuwe leer, verdacht in o.a. Antwerpen, verbleef te Emden-Norden en Zürich en kwam op deze dag om op de brandstapel te Brussel.**

**Bron:** *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen II, p. 190, 191, J. Decavele.*

#### 4. Antonius Verdict

Antonius Verdict (anderen lezen Vedict), van Hilversele, de broeder van bovengenoemde Gillis Verdict, was een fabrikant in kanefas, en negenentwintig jaren oud. Hij was een diaken of armenverzorger in de gemeente des Heeren Jezus Christus te Antwerpen. Hij kweet zich zo ijverig en vlijtig van zijn dienst, dat hij zijn koopmanschap verlaten heeft, om de behoeftigen en gevangenen bij te staan en te helpen. Op straat verkeerde hij dikwijls in gevaar van zijn leven. Hij vertroostte de gevangenen en verzorgde ze van spijs en drank. De ijver die deze man in de dienst des Heeren toonde, is met geen pen te beschrijven.

Als hij ergens heen reisde, hetzij te voet, met een rijtuig of een schip, stond zijn mond nooit stil om de onwetenden te onderwijzen, de hardnekkigen te bestraffen en de zwakken te vermanen.

In alles, wat de godsdienst betrof, was hij vrijmoedig en onversaagd, hij had zijn hoop aldus op de Heere gevestigd, dat hij alle bedreigingen der tirannen, die Gods Woord zoeken te verdrukken, als kinderspel achtte, hij was derwijze vervuld van de liefde Gods, dat, wanneer hij van Zijn voorzienigheid en Zijn liefde voor ons sprak, zijn woorden tintelden als vuur.

Toen men, op de 18e Juni, in het jaar 1559, het avondmaal had uitgedeeld in de gemeente van Christus te Antwerpen, ten gevolge waarvan een vervolging uitbrak, zodat ook Antonius in het huis, waar hij vertoefde, door de dienaren van de marktgraaf werd gezocht, bleef hij enige tijd zeer geduldig bij de verstrooide broeders op het St. Willeboortsveld, buiten Antwerpen, en deed daarna enige broeders uitgeleide, en was hen behulpzaam, die met vrouw en kinderen veraf moesten dwalen, wegens de tirannie, die de gelovige christenen moesten verduren. Hoe dikwerf zuchtte hij tot de Heere, en klaagde Hem de nood van de ellendigen. Hoe liefelijk vertroostte hij hen met de woorden des Heeren, die om de waarheid vaderland en bedrijf verlaten moesten. Vooral vurig was hij in het gebed, zodat hij door zijn vurigheid ook anderen wist op te wekken, het hart te bewegen en het tot zuchten en wenen stemde.

Na deze vlucht vatte hij de moed weer op, om naar Antwerpen tot de broeders terug te keren en was niet voornemens van hen meer te scheiden, maar de gemeente in allen nood bij te staan en te helpen. "Want," zei hij, "Antwerpen is gelijk aan een wereld, waarin men zich wel mag verborgen houden, zonder er uit te vluchten."

Daarna ging hij zeer vrijmoedig over de straat, bezocht en verzorgde de armen en zieken, waaraan hij zich nu geheel wijdde, daar hij zich van zijn andere zaken geheel ontdaan had. Toen men geen huizen vond, waar de gemeente kon samenkomen, daar ieder bevreesd was voor de vervolging en het geweld, dat men de christenen aandeed, zorgde Antonius, dat men in het veld tezamen kon komen om Gods Woord te horen verkondigen. Hij verblijdde zich bovenal, toen hij zag, dat zelfs de landbouwers in grote menigte uit de omliggende dorpen toevloeden, om het Woord des Heeren te horen. Hij bemoedigde de prediker, om onbevreesd te prediken, opdat de onwetenden kennis mochten verkrijgen, en de Heere leren kennen en vrezen.

Hij reisde ook dikwerf naar zijn vaderland Vlaanderen, en deed ook daar alles om het Evangelie te planten, en het welbehaaglijke vruchten voor de Heere te doen voortbrengen. In de schepen wekte hij in het openbaar de lieden op, om het bijgeloof en de afgoderij der pausgezinden te laten varen; en dikwerf had hij daar gesprekken zo met onverschilligen als met priesters. Toen de deken van Ronse dit hoorde, daagde hij, tot drie malen toe, Antonius voor het geestelijke hof, op straffe van een zekere som geld, waar het de priester vooral om te doen was; en, toen hij op de bepaalde dag niet verscheen, deed hij hem in de ban. Doch deze ban achtte Antonius al zeer weinig, overtuigd als hij was, dat het hem een zegen was van God, door de pausgezinden

vervloekt en verbannen te zijn. Hij beijverde zich ten allen tijde, om zijn landgenoten tot de waarheid te trekken, zodat zij ook van daar te Antwerpen kwamen, om de prediking te horen.

Hij was ook dikwerf in gesprek met de wederdopers, wier verkeerde gevoelens hij menigmaal beklagde. "Zij ijveren naar de rechtvaardigheid," zei hij, "maar niet met verstand." In alle twistgesprekken hield hij hun gewoonlijk voor, dat zij zich alleen op de Schrift moesten beroepen, en niet met spitsvondige redeneringen voor de dag komen; dat zij niet schelden, vervloeken en verdoemen moesten, noch van iemand spreken, die niet tegenwoordig is; want dat hij, zei hij, niet de mensen, maar de waarheid des Heeren wilde verantwoorden; dat zij ook ongeveinsd en zonder dubbelzinnigheid, aan welk gebrek de wederdopers zeer lijden, vragen en antwoorden moesten, alsof zij voor het oog des Heeren rekenschap gaven. Hij zei, *dat de pausgezinden en de wederdopers te veel op het uiterlijke teken, namelijk, de waterdoop stonden, en toch daarin verschilden. De priesters veroordelen allen, die zonder waterdoop sterven. De wederdopers veroordelen allen, die hun jeugdige kinderen laten dopen, en menen, dat dit een godslastering is.*

Toen de broeder van Antonius te Brussel om des Heeren Woord gevangen zat, reisde hij daarheen, en verzorgde zijn broeder van lichamelijke nooddrift; en, daar het hem niet vergund werd zijn broeder te spreken, verkwikte hij hem met een troostrijke brief. Daarna keerde hij naar Antwerpen terug, en toonde zich vlijtig in de hem aangewezen dienst.

Toen hij voor de tweede maal daarheen zou gaan, gaf de Heere hem opmerkelijke tekenen, waaruit men kon opmaken, dat er gevaren voor hem aanstaande waren, die hij aan **Adrianus Haemstedius** en Jan de Weert te kennen gaf; doch niemand begreep de verborgen oordelen van God dan nadat zij ontdekt en geopenbaard waren.

Te Brussel gekomen zijnde, schreef hij andermaal een brief aan zijn broeder. Toen Gillis hem terug schreef, werd hij door de gevangenbewaarster verraden, en bij de beambte aangeklaagd, die hem dezelfde avond gevangen nam, en in een andere gevangenis bracht, dan waarin zijn broeder vertoefde.

In de eerste nacht en de gehele dag daarna deed zich niets dan de stem van vlees en bloed bij hem gevoelen; want hij scheen geheel van de troost en de versterking des Heeren verstoken te zijn.

Daarna verscheen de beambte met zijn schrijver bij hem, begon hem te ondervragen en zei: "Antonius, hoe lang is het geleden, dat gij het sacrament volgens de gewoonte hier te lande, genoten hebt?"

Antonius antwoordde: mijnheer, weet gij mij nergens van te beschuldigen; waarom hebt gij mij dan gevangen genomen?"

"Ik vraag u," zei de beambte, "hoe lang het geleden is, dat gij het sacrament, volgens de gewoonte hier te lande, gebruikt hebt?"

Antonius antwoordde: "Als gij niets op mij weet te zeggen, mijnheer de beambte, laat mij dan gaan. Gij zijt mijn tegenstander, en zoudt graag iets uit mijn mond willen horen, waarmee gij mij voor de raad zoudt kunnen beschuldigen. Neen, zo dwaas ben ik niet."

De beambte zei tot hem: "Indien gij het mij niet wilt zeggen, zal ik andere raad schaffen."

Antonius antwoordde: "Mijnheer, doe wat gij van rechtswege schuldig bent. Weet gij iets op mij te zeggen, beschuldig mij; zo niet, ontsla mij. Wat praat gij toch? Zou ik bij mijn tegenstander gaan biechten? Dat zij ver!"

Toen zij dus lang met elkaar gesproken hadden, en Antonius de beambte steeds als zijn tegenstander bejegende, en de beambte niets op hem verkrijgen kon, zei Antonius eindelijk: "Mijnheer, reeds lang heb ik u opgehouden, opdat gij niet denken zoudt een kind voor te hebben; alsof ik niet wist, wie mijn rechter of wie mijn tegenstander is. Nooit heb ik geweigerd mijn geloof te belijden. Ik wil dat ook voor u niet verzwijgen; want, of ik dit voor u alleen doe, of morgen voor meerderen, dat is mij hetzelfde. Daarom, vraag mij nog eens, en ik zal u antwoorden."

De beambte vroeg hem toen andermaal: "Hoe lang is het geleden, dat gij volgens de gewoonte hier te lande, het sacrament niet ontvangen hebt?"

Antonius antwoordde: Twee, drie of vier jaren. Het spijt mij, dat ik er ooit geweest ben, en dat ik de sacramenten van Christus zo heb helpen bederven."

Toen deed hij een vraag omtrent de doop. Antonius beleed, dat het dopen, als het in de naam des Vaders, des Zoons en des Heilige Geestes geschiedde, oprecht en goed was, hetzij bejaarden of jeugdigen de doop ontvangen maar dat het overige, wat men er in het pausdom had bijgevoegd, niets dan gruwelen waren.

Daarna ondervroeg hij hem naar de andere vijf sacramenten. Hij antwoordde, dat er slechts twee door Christus waren ingesteld, en dat men van de andere niets in de Schrift vond, dat ze sacramenten of genadetekenen waren.

Nadat de beambte hem aangaande deze en meer andere artikelen had ondervraagd, vertrok hij en zei: "Ik zal u door geleerden laten onderrichten.". Antonius antwoordde: "Mijnheer, ik bid u, laat mij met geen monniken of priesters spreken; want zij verdraaien en verknoeien alles ten allen tijde, het ergste, zelfs wat goed gezegd is, omdat zij ons dodelijke vijandschap toedragen."

"Zo zo," zei de beambte, "Ik zal u andere geleerde mannen brengen."

Nadat Antonius aldus de waarheid vrijmoedig beleden had, gevoelde hij zulke vertroosting in het hart, dat alle leed en benauwdheid des vleses, welke hij om de Naam des Heeren leed, hem nietsbetekenend voorkwamen. Hij dankte de Heere, dat Hij hem in zijn verantwoording had bijgestaan, en bad Hem, voortaan Zijn Geest te willen schenken, zoals Hij beloofd had, en dat Die door hem mocht spreken.

Enige dagen daarna kwam de beambte weer bij Antonius, en wel met enige geleerde mannen, en zei. "Zie, Antonius, ik breng u hier geleerde mannen, die u onderwijzen zullen, en geen priesters of monniken zijn, zoals gij mij gevraagd hebt."

Antonius antwoordde: "Mijnheer, dat ik geen priesters of monniken begeerde, was slechts een zwakheid van mijn vlees; maar nu ben ik tevreden, wie gij ook brengt, hetzij priesters, monniken, of ook alle leraren van Leuven; ik wacht hen allen af, want de waarheid van het goddelijke Woord is onoverwinnelijk."

Daarna vroeg hij de geleerden: "Mijn heren, wilt gij met mij over het geloof spreken?"

Zij antwoordden toestemmend. Antonius hernam: "Gij weet, dat het geloof op Gods Woord behoort gegrond te zijn, zoals Paulus zegt, Rom. 10, vs. 17. Daarom bid ik u, dat gij alleen Gods Woord bijbrengt en niets anders."

Toen zei een hunner: "Welaan dan, gelooft gij niet, dat het lichaam van Christus waarlijk in de handen van de priester zich bevindt, als hij in de mis de woorden Gods over het brood heeft uitgesproken?"

Antonius antwoordde: "Mijn vriend, die een huis wil bouwen, zal met het dak niet beginnen, maar hij laat eerst het fundament leggen. Laat ons ook met het fundament beginnen, voor wij over het hoofdstuk van het sacrament spreken."

De ander wilde daar niet aan; maar bleef altijd bij zijn vraag over het sacrament; terwijl Antonius verlangde, dat men eerst spreken zou over het geloof in Christus. Want hij wist, dat zij aangaande het sacrament onwetend waren, aangezien zij



daardoor de zaligheid zoeken, omdat zij de kracht van het geloof in Christus Jezus niet verstaan of begrijpen; wat hij hun alles bewees. Zij vielen hem met roepen en schreeuwen lastig; maar hij hield niet op hen hun verregaande onwetendheid te bewijzen, dat zij Christus de enige Middelaar der zaligheid verwierpen, en de stoffelijke kracht der sacramenten als middelen der zaligheid aanprezen.

Zij riepen weer, dat hij niet aan de woorden van Christus geloofde, en dat hij in het sacrament slechts een ijdel teken zag.

Antonius zei: "Gij beliegt mij; want ik zie in het avondmaal geen ijdel teken, en verlang wel om u te bewijzen, dat de gelovigen daar met het natuurlijke lichaam en bloed van Christus worden gespijzigd. Doch wij moeten eerst met het fundament der zaligheid beginnen, met het geloof namelijk; dan zullen wij het andere te beter kunnen verklaren. Maar, daar wilt gij niet van horen, want gij gevoelt wel, dat uw fundament op menselijke leringen gevestigd is, en gemakkelijk kan worden omgestoten. Daarom, laat u dat niet aanraden, of uw gehele gebouw valt in duigen. Wacht u daarvoor!"

Toen de beambte zag, dat zijn geleerden met woorden niets konden winnen, verlangde hij, dat Antonius de belijdenis van zijn geloof aangaande het sacrament des altaars, zoals hij dat noemde, van de doop, van het vormsel, van de biecht, van de priesterwijding, van de mis, van het huwelijk, van het laatste oliesel en van de verordeningen der kerk schriftelijk zou overgeven, en zo scheidden zij van elkaar. De geleerden schaamden zich over hun geschreeuw voor de beambte, en Antonius was verheugd in de Heere, en zong een lofzang.

Korte tijd daarna gaf hij zijn belijdenis van het avondmaal over, en betuigde, dat dit zijn geloof was; waarin ook met enige woorden van de doop wordt gesproken.

### ***De schriftelijke belijdenis van Antonius***

*Christus regeert door Zijn Woord over Zijn gemeente.*

Christus Jezus, Die het Hoofd Zijner gemeente is, en door Zijn Vader als Koning over Zijn heilige berg Sion is aangesteld, regeert over Zijn volk met Zijn heilig Woord en sacramenten. Hij betuigt Zelf, dat God Hem gezalfd heeft om het Evangelie te prediken.

Zo heeft Hij ook predikers en leraars uitgezonden in de gehele wereld, zeggende: "Mij is gegeven alle macht in de hemel en op aarde; daarom gaat heen, en predikt het Evangelie allen creaturen, en doopt hen in de naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes, lerende hun onderhouden alles wat Ik u geboden heb."

Door het Woord Gods is het rijk van Christus opgebouwd, uitgebreid, vermeerderd, en wordt het onderhouden en bevestigd, en zonder dat Woord kan er geen rijk of gemeente van Christus bestaan. Wie daarvan afwijkt en een ander woord predikt, is vervloekt, al ware hij ook een Engel uit de hemel.

*Door Gods Woord en de sacramenten worden wij zalig of veroordeeld.*

Christus zweert ons met een eed, dat zij allen zalig zijn, en de dood niet zien zullen in der eeuwigheid, die Zijn woorden horen. Paulus zegt ook, dat het Evangelie een kracht Gods is tot zaligheid voor een iegelijk, die gelooft.

Zo ook van de sacramenten, want Ananias zei tot Paulus: Wat vertoeft gij, sta op en laat u dopen en uw zonden afwassen, aanroepende de Naam des Heeren. Petrus zegt ook: "dat ons de doop behoudt". Wij worden gereinigd, zegt de Apostel, met het waterbad in het Woord;" hij noemt ook de doop "een bad der wedergeboorte." En Christus zegt ook tot Petrus: "Wie gewassen is, is geheel rein."

Ook zegt Paulus, dat het brood en de drinkbeker des Heeren de gemeenschap aan het lichaam en het bloed van Christus is, dat immers een heilige gemeenschap is?

Zoals ons aangaande het Woord van God gezegd wordt, dat wij daardoor behoren zalig te worden, mag men dit ook op de sacramenten toepassen, zoals gezegd is.

Maar ieder moet hier wijs en naarstig toezien, dat hij aan de schepselen geen macht toeschrijft, om de zonden te vergeven, of zaligheid aan te brengen. Want geen ander middel is ons gegeven, om zalig te worden dan Jezus Christus, Die de enige Middelaar is en Verzoener voor onze zonden.

Als men dan zegt dat het Woord van God en de sacramenten zalig maken, moeten wij niet op het uiterlijke letten maar op het inwendige. En om dit goed op te merken, moeten wij acht geven op tweeërlei dienaars en uitdelers van het Goddelijke Woord en van de sacramenten; namelijk op de zichtbare dienaar, als: Apostelen, Profeten, leraars of herders. De andere dienaar is God Zelf, die op onzichtbare wijze de mens leert en onderwijst. Het woord der Apostelen en der Profeten heeft geen kracht, indien God de harten van binnen niet door Zijn Geest bewerkt. Want tevergeefs wordt er nat gemaakt en geplant, als God geen wasdom geeft. Zo zegt ook Christus: Niemand kan tot Mij komen, tenzij de Vader hem trekke."

Alzo is het ook in de sacramenten. Uiterlijk gebruikt de dienaar van het Woord in de doop het water, en in het avondmaal het brood en de wijn. Maar Christus Jezus gebruikt inwendig de doop van de Heilige Geest; en in het avondmaal spijzigt Hij ons inwendig met de gemeenschap Zijns lichaams en Zijns bloeds.

Het onderscheid daarin leert ons ook Johannes de Doper, als hij van zijn bediening en die van Christus spreekt en zegt: "Ik doop u wel met water; maar Hij zal u dopen met de Heilige Geest." Dit wordt ook door voorbeelden bewezen. Toen Christus namelijk door, Johannes met water gedoopt werd, heeft God Hem ook in zichtbare gedaante met de Heilige Geest gedoopt. Daarvan sprak ook Christus tot Zijn apostelen, als Hij hun beval niet van Jeruzalem te wijken, maar de belofte des Vaders te verwachten, "die gij", zeide Hij, "van Mij gehoord hebt; want Johannes heeft wel met water gedoopt, maar gij zult met de Heilige Geest gedoopt worden.

Aangaande zulke dienaars zegt Christus: "Voorwaar, voorwaar zeg Ik u: Mozes heft u niet gegeven het brood uit de hemel; maar Mijn Vader geeft u het ware brood uit de hemel. Want het brood Gods is Hij, die uit de hemel nederdaalt, en Die de wereld het leven geeft."

Zo is dan Paulus wel onze prediker, maar God is inwendig een Leermeester, Die het Woord door Zijn Geest in onze harten vruchtbaar maakt; dat is, Hij beweegt onze harten, om dat Woord door het geloof aan te nemen, dat de harten reinigt en heiligt. Zo doopten ook de apostelen en leraars niet water, maar de Heilige Geest reinigt ons in het hart van zonden, en maakt ons alleen heilig. Alzo gaf Mozes en andere dienaren het lichamelijke brood, maar God geeft ons alleen het voedsel des Geestes in het lichaam van Christus Jezus.

De leer der predikers heeft geen macht iemand te bekeren, ofschoon zij Gods Woord prediken. Hun doop kan niemands zonden afwassen, ofschoon zij die op Gods bevel toedienen. Zij kunnen niemand de zaligmakende spijs van het lichaam en bloed van Christus geven, al bedienen zij het avondmaal naar de wil van de Heere, zolang de Heilige Geest Zijn kracht inwendig aan de mens niet meedeelt.

Zo is het dan God, de Vader, en heilige Geest, Die ons eigenlijk leert en onderwijst, Die ons doopt en reinigt van zonden, Die ons in Christus spijzigt tot het eeuwige leven, en niet de prediker, noch enig uitwendig teken.

Wel is dus Gods woord een dwaasheid voor degenen die verloren gaan, en is voor hen bedekt; ja, het is hun een reuk des dood, wat voor de gelovigen een reuk des levens is. Zo is dan het woord van Christus, evenals Christus Zelf, gezet tot een val en

opstanding van velen, en tot een teken dat wedersproken wordt. Zo zijn dan ook de sacramenten voor de onboetvaardigen tot een oordeel en verdoemenis.

Om dus rechte kennis van God te verkrijgen, moet God Zelf de Leermeester zijn; om de kracht van de sacramenten te gevoelen, moet God Zelf de verborgenheid in de mens werken.

*Hoe men de verborgenheid en de vrucht van het avondmaal verwerft en verkrijgt.*

Wij hebben gehoord, dat Gods Woord tot zaligheid is voor hen, die dat door de Heilige Geest leren kennen, en dat het ook de ongelovigen tot verdoemenis is. Alzo is ook het sacrament des avondmaals, waarvan wij nu zullen spreken, de gelovigen tot zaligheid, maar de ongelovigen of onboetvaardigen tot een oordeel of verdoemenis

Op dezelfde wijze ontvangen wij het uitwendige van de prediker, zowel de gelovige, als de onboetvaardige en geveinsde; maar het innerlijke, wat de Heilige Geest werkt, ontvangen alleen de gelovigen. en boetvaardigen, want daardoor verkrijgt men vergeving van zonden.

De onboetvaardigen kunnen de zaligmakende gemeenschap aan het lichaam en bloed van Christus niet verkrijgen, want zij, die nog lust hebben in de ongerechtigheid, hebben honger noch dorst naar zulke spijs. Christus' lichaam is voor hen niet in de dood overgegeven, noch Zijn bloed vergoten tot vergeving van zonden. En het is duidelijk uit de woorden van Christus, dat er geen ander vlees of bloed in het avondmaal wordt uitgereikt dan wat tot vergeving der zonden is gegeven: wat alleen hun toekomt, die vergeving der zonden ontvangen, de gelovigen en niemand anders.

Waar geen geloof en geen boetvaardig hart gevonden wordt, daar is niets dan ongerechtigheid, zonde en verdoemenis. Maar, waar Christus is, daar is gerechtigheid, vergeving van zonden en het eeuwige leven. Aldus kunnen de ongelovigen Christus niet bezitten; want welke gemeenschap kan Christus met Belial, de gerechtigheid met de ongerechtigheid en het licht met de duisternis hebben?

Zo wie dan de gemeenschap aan het lichaam van Jezus Christus in het avondmaal deelachtig wil worden, die mag, zoals Augustinus zegt, zijn buik of tanden niet bereiden; dat is, hij behoeft met geen lichamelijke honger, om met lichamelijke spijs verzadigd te worden, tot de tafel des Heeren te komen, maar voor zulk een geestelijke spijs moet hij geestelijken honger gevoelen. Want gemeenschap aan het lichaam en bloed van Christus te hebben, is een geestelijke spijs. die ons door God zelf wordt aangeboden en gegeven, zoals boven meer uitvoerig wordt voorgesteld. Deze honger hebben de onboetvaardigen niet, en derhalve kunnen zij met deze geestelijke spijs niet verzadigd worden.

*Dit is de ware beproeving, voor men aan de tafel des Heeren gaat.*

Wanneer nu iemand zich zijn menigvuldige zonden voor ogen stelt, de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis; als hij zich spiegelt in de wet des Heeren, en ziet, hoe vaak en menigmaal hij die overtreden heeft, en luistert naar het oordeel en het vonnis van de rechtvaardige God, die zegt: "Vervloekt is hij, die niet blijft in hetgeen geschreven is in het boek der wet, om dat te doen", zo schrikt zijn geweten en is hij verslagen in zijn gemoed. Want hij weet wel, dat God waarachtig is en niet liegen kan, en daarom weet hij ook, dat de veroordeling hem nabij is. Want God toch heeft dit gesproken, en naar Zijn rechtvaardigheid kan Hij geen zonde ongestraft laten. Immers zegt Hij: "De ziel, die zondigt, die zal sterven." Dan zoekt dit verslagen en verschrikt geweten, of er ook hulp of troost te vinden is, om van de straf van God voor de zonde en van de verdoemenis verlost te worden.

Dit is dan de ware honger, die de zondaar tot de heilige maaltijd moet drijven en brengen, omdat hij geen gerechtigheid en niets goeds in zichzelf, en ook geen hulp in enig schepsel kan vinden, die hem van de grimmige toorn Gods en van de eeuwige verdoemenis, waarin hij wegens de zonden gevallen is, zo u kunnen bevrijden.

Zulken, die alzo hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, noemt Christus zalig, en Hij belooft, dat zij verzadigd zullen worden.

Ja, Christus stelt zichzelf voor als het levende brood, en zegt dat zij, die daarvan eten, niet zullen sterven, maar het eeuwige leven hebben. En op deze wijze worden wij gespijzigd en verzadigd; wij moeten honger en dorst hebben, om van de zonden vrij te zijn. Christus spijzigt ons, als Hij zelf onze zonden op zich neemt, en belooft de vergeving en reiniging der zonden, door het vergieten van zijn bloed, zoals de beloften in het avondmaal luiden.

Wij moeten hongeren en dorsten om vrij te komen van de toorn en de straf van God. Christus spijzigt en laaft ons met de beloften, dat Hij de toorn en de straf van God in Zijn lichaam ontvangt, en om onzer zonden wil geslagen en in de dood overgeleverd wordt; en tot verzekering, daarvan schenkt Hij ons Zijn lijden, Zijn bloedstorting en Zijn dood, ja Zijn gehele lichaam, opdat wij zeker zouden zijn, dat wij, met Zijn gerechtigheid en verdiensten gespijzigd, van zonden vrij en met God verzoend zijn.

Als ik dan honger, om van de dood, die de bezoldiging der zonde is, bevrijd te zijn, spijzigt mij Christus, als Hij tot mij zegt: "Mijn lichaam is voor u in de dood gegeven; neen, dat geef Ik u." Als ik dorst naar vergeving zo komt Christus en zegt: "Mijn bloed is vergoten tot vergeving van uw zonden; neem, dat geef Ik u."

Wanneer ik deze beloften met het geloof ontvang en aanneem, en zij verzegeld zijn niet het heilige teken van het brood en de wijn, dan ben ik verzadigd, dat is, getroost in mijn gemoed, omdat ik zulk een gemeenschap met Christus Jezus gevoel, dat ik Zijn lijden mijn lijden, Zijn dood mijn dood, Zijn verdiensten mijn verdiensten noemen mag; ja, dat Christus mij geheel en onverdeeld gegeven is en toebehoort.

*Aldus is het lichaam van Christus een geestelijke spijs, en Zijn bloed een geestelijke drank, niet een lichamelijke.*

Want men komt hier niet om naar het lichaam, maar naar de geest en naar de ziel gespijzigd te worden. En dit heeft Christus ons als bij Testament achtergelaten, en dat Testament met Zijn dood bevestigd. zoals ook Zijn woorden luiden: "Deze drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed, dat voor ulieden vergoten wordt.

Zoals dan het natuurlijke lichaam van Christus een geestelijke spijs is, wordt deze spijs ook geestelijk dat is, door het geloof, en niet door de mond of keel gegeten en genoten.

Aldus ontvangen wij op zulk een wijze als boven verhaald is, het waarachtige, natuurlijke en wezenlijke lichaam en bloed van Christus Jezus, dat voor vijftien eeuwen op de berg Calvarië werd gekruisigd, en nu aan de rechterhand van Zijn Vader in de hemel gezeten is; dat lichaam herhaal ik, en geen ander, ontvangen wij in het avondmaal des Heeren. Nu is het niet nodig, dat Christus van de hemel neerdaalt, om zulk een spijs voor ons te worden. Want ons geloof rust niet op het brood des avondmaals, maar reikt tot de berg, waar Hij voor zovele jaren aan het kruis gehangen heeft, ja tot de hemel, waar Hij als de overwinnaar met Zijn Vader regeert; daar genieten wij Hem door het geloof, en deze gemeenschap werkt de Heilige Geest in onze harten.

\* Het doel, waarmee Christus eigenlijk deze heilige maaltijd aan ons nagelaten heeft en bevolen te onderhouden, is, opdat wij deze heerlijke weldaad, dat Hij ons namelijk door zijn dood van de eeuwige dood en door Zijn bloedstorting, van zonden bevrijd heeft, niet zouden vergeten. Daarom zegt Hij: Doe dat tot mijn gedachtenis." En

Paulus zegt: "Want, zo dikwijls, als gij dit brood zult eten, en deze drinkbeker zult drinken, zo verkondigt de dood des Heeren, totdat Hij komt." De Heere wil ons hiermee inzonderheid de weldaad van Zijn dood inprenten en in eeuwige gedachtenis doen houden. Dit is de voornaamste bedoeling.

\* Nog andere redenen zijn er bij te voegen, namelijk, dat het avondmaal een band is om de liefde te bevestigen en de eenheid te bewaren. Zo zegt Paulus: "Want één brood is het, zo zijn wij velen één lichaam omdat wij allen één broods deelachtig zijn; wij zijn allen tot een Geest gedrenkt." Er kan immers geen sterker band bestaan om de liefde te onderhouden, dan ons in dit sacrament bewezen wordt, dat wij leden zijn van één lichaam, waartoe ons de Heere Christus tezamen verenigd heeft door Zijn Geest, opdat wij elkaar met reine harten en met een oprecht gemoed zouden liefhebben en beminnen.

\* Daarenboven is het ook de bedoeling, dat wij God onze lieve Vader danken, dat Hij ons Zijn welbeminde Zoon Jezus Christus geschonken heeft. In andere opzichten hebben wij alle reden om God te danken; maar deze weldaad gaat al het verstand van de mens te boven, dat God ons Zijn Zoon gegeven heeft, niet als een straffend Rechter, maar tot een Zaligmaker en Behouder; niet als een arme en behoeftige, maar Die van alle goddelijke schatten en rijkdom overvloedt; Die ons gegeven is tot een Voorspraak, Verzoener en Verlosser; Die ons van God geworden is tot wijsheid, rechtvaardigheid en heiligmaking; Die Zijn leven en bloed niet gespaard heeft om ons zalig te maken. En, hoewel wij dit alles geenszins kunnen vergelden, zullen wij nochtans onze harten opheffen naar de hemel, en de milde Vader danken, zoals Christus bij de instelling van het heilige avondmaal gedaan heeft, en voortaan vast vertrouwen, dat God ons niets weigeren zal, Die voor ons Zijn Zoon niet gespaard heeft.

\* Voorts moet ieder, die tot de tafel des Heeren komt, bedenken, dat hij Christus, Wiens lidmaat hij is, moet navolgen.

En, gelijk Christus Zijn liefde jegens Zijn vijanden bewezen heeft, dat bij evenzo allen mensen liefde bewijze, ja, zelfs tot de dood. En, gelijk Christus Zijn lichaam voor onze zonden heeft overgegeven in de dood, dat hij voortaan zijn lichaam stelle tot een levende en heilige offerande, en de zonden afsterve, om met Christus in nieuwheid des levens op te staan en te wandelen; want deze geestelijke spijs wordt niet veranderd in onze natuur, maar zij verandert ons in de natuur van Christus, zodat wij met Hem één lichaam en geest worden, en niet Zijn onschuld, gerechtigheid en gehoorzaamheid worden bekleed en versierd, en Zijn erfdeel van het eeuwige leven bezitten zullen. "Wie Mij eet, zegt Christus, "die Zal leven door Mij."

Hierdoor kan ieder zeer goed weten, dat wij schandelijk belogen worden door sommige mensen, die zeggen, dat wij in de sacramenten alleen een ijdel of uitwendig teken stellen. Want, evenals wij Gods Woord als geen ijdele zaak achten, maar als een Woord des levens en der zaligheid, alzo beschouwen wij de sacramenten van Christus als waarachtige tekenen van onze zaligheid.

*Hoe men de woorden in het avondmaal "Dat is Mijn lichaam" verstaan moet.*

Nu moeten wij nagaan, hoe men de woorden van het sacrament verstaan moet. Enige menen deze woorden te moeten opvatten, zoals de tovenaars soms de heilige woorden gebruiken, om de natuur van enige dingen te doen veranderen; want zij zeggen tot het brood: "Dat is Mijn lichaam," en beweren, dat het brood door deze vijf woorden in het vlees van een mens veranderd wordt, alsof zij tot het brood zeiden: "Wordt veranderd in Mijn lichaam!"

Enige anderen leggen deze woorden zo uit, dat zij zo veel te kennen geven als: "Met dat, of omtrent dat, of in dat brood is Mijn lichaam." Maar de Heere Christus zegt niet:

"Met dat brood, of omtrent, of daarin is Mijn lichaam;" maar, toen Hij het brood gaf, zei Hij: "Dit is Mijn lichaam," het brood zelf Zijn lichaam noemende.

Aldus verkeren deze beide in dwaling, en vooral de eerste, die zodoende het gehele sacrament wegnemen, als zij ons brood en wijn wegnemen, welke de uiterlijke tekenen zijn en de aard van het sacrament. Want, zoals zij zelf zeggen, wordt het een sacrament als het woord gesproken wordt tot het brood; en is de stof van het sacrament het woord. en de zaak, en dus kan het geen sacrament heten, als de zaak wordt gemist. En uit deze dwaling is er een zeer schandelijke en schadelijke afgoderij voortgevloeid. Want als zij leerden, dat het brood door vijf woorden veranderde in het lichaam van Christus, bevalen zij tevens dat aan te bidden en te vereren als een God. Zij willen ons alzo Christus aanwijzen in de gedaante van brood. Doch de Schrift leert ons, dat wij zulke mensen niet geloven moeten, die roepen: Christus is hier of daar. Maar Paulus zegt, dat wij Hem moeten zoeken daarboven in de hemel, waar Hij zit aan de rechterhand des Vaders.

Men moet dus wel in het oog houden, dat de woorden, het brood en de wijn geen sacrament uitmaken, tenzij dit alles naar de regel en instelling van Christus genoten wordt; dat is, als het brood en de wijn in de gemeente tot gedachtenis aan de dood en de bloedstorting van Jezus Christus gegeten en gedronken worden. Het is dus een grote dwaling een naam van sacrament aan iets te geven, wat men langs de straat draagt of in een kasteel houdt besloten; evenmin kan het water in de doopvont een sacrament heten, zolang men niet doopt.

De anderen, die met het brood het lichaam van Christus willen eten, en met de wijn Zijn bloed drinken, ofschoon zij niet zover afdwalen als de eerste, verkeren in een grote dwaling door te menen, dat het lichaam van Christus in het brood is, zoals de ziel, naar hun zeggen, in het lichaam, of gelijk het koren in een zak of de wijn in de fles, of gelijk het vuur in een gloeiend ijzer is. Ja, met zulke ongepaste en domme vergelijkingen komen zij voor de dag. Ten gevolge daarvan hebben zij willen beweren, dat de goddelozen het zaligmakende lichaam van Christus ook zouden ontvangen, wat zo niet zijn kan, want Christus zegt: "Wie mijn vlees eet; en mijn bloed drinkt, die blijft in Mij en Ik in hem." Het is toch duidelijk, dat de goddelozen zonder God en Christus leven, en derhalve eten zij het vlees van Christus niet.

Deze dwaling is ontstaan, doordat zij wel wisten, dat in het avondmaal brood en wijn dezelfde blijven, en niet veranderd kunnen worden, of het sacrament zou geschonden zijn. En, terwijl zij horen, dat Christus ons Zijn lichaam geeft, verbeelden zij zich, dat Hij Zijn lichaam geeft in het brood. Maar, zoals wij boven reeds verklaard hebben, worden ons het lichaam en het bloed van Christus in het avondmaal geschonken niet als een lichamelijke, maar als een geestelijke spijs, en daarom worden zij door het geloof ontvangen. Derhalve kunnen dit de ongelovige lieden niet ontvangen, omdat zij het geloof missen, maar zij ontvangen wel het uiterlijke teken, dat met de mond en de keel genoten wordt.

*Nu zullen wij aantonen, hoe men de woorden, die in het avondmaal gebruikt worden, moet opvatten.*

De woorden luiden aldus: "En als zij aten, nam Jezus het brood, en gezegend hebbende, brak Hij het, en gaf het de discipelen, en zei. "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, dat voor u verbroken wordt, doet dat tot Mijn gedachtenis. En hij nam de drinkbeker, en gedankt hebbende gaf hun die, zeggende: "Drinkt allen daaruit; want dat is Mijn bloed, het bloed des Nieuwe Testaments, hetwelk voor velen vergoten wordt, tot vergeving der zonden."

Lukas en Paulus drukken zich omtrent de beker een weinig anders uit, en zeggen: "De drinkbeker is het Nieuwe Testament in Mijn bloed, hetwelk voor u vergoten wordt. Doet dit, zo dikwijls als gij die zult drinken, tot Mijn gedachtenis."

Vooreerst dan, opdat de een plaats door de andere verklaard en begrepen worde, is het zeker, dat het brood op zulk een wijze het lichaam wordt genoemd als de beker het bloed. Laat ons nu eens zien, hoe de beker of de wijn het bloed is.

Paulus en Lukas zeggen, dat de beker een Nieuw Testament is in het bloed van Christus. Aldus is het ook op dezelfde wijze van het brood te verstaan, dat het een Testament is in het lichaam van Christus; en daarom draagt het brood en de wijn de naam van dat, waarvan het een Testament is. Aldus worden het brood het lichaam en de wijn bloed genoemd.

Evenals de steenrots, waar de Israëlieten in Mozes' tijd uit gedronken hebben, Christus wordt genaamd, zoals Paulus zegt: "De steenrots was Christus", daar Christus nochtans enige eeuwen daarna eerst in de wereld kwam, alzo worden de offeranden zonden genaamd, die voor de zonden geofferd waren, terwijl de priesters de zonden van het volk eten.

In de hoofdzaak komen wij met allen, die de Evangelische leer hebben aangenomen, daarin overeen:

1. Dat men in het avondmaal beide, brood en wijn, behoort uit te delen en te gebruiken. Aldus mag men dan de gemeente de beker niet onthouden, wat tegen Christus' gebod is, Die zegt: "Drinkt allen daaruit."
2. Dat in het avondmaal het brood en de wijn niet veranderd worden, want Paulus noemt het voor en na brood. Christus noemt de wijn daarna ook de vrucht van de wijnstok.
3. Dat men het brood van het avondmaal niet behoort op te sluiten, of in uitwendige praal te vereren, want Christus heeft bevolen het te eten en niet te aanbidden.
4. Dat het avondmaal geen offerande is voor levenden en doden, want Christus is eenmaal door Zijn eigen bloed in het heilige ingegaan, en heeft een eeuwige verlossing teweeggebracht, zodat hij zich niet dikwijls opofferde, anders had hij bij herhaling moeten lijden.
5. Dat men in het avondmaal de dood des Heeren Christus verkondigen moet, en dit aldus tot Zijn gedachtenis doen, wat men in de mis niet doet.
6. Dat het avondmaal zonder geloof, dat op de beloften, die verkondigd worden, vertrouwt, niet nut is; aldus verwerpt men *Opus Operatum*, zoals zij het noemen.
7. Dat zij, die in het avondmaal de beloften geloven en aannemen, waarachtig ontvangen en bezitten de gemeenschap aan het lichaam en bloed van Christus Jezus, voor ons aan het kruis verbroken en vergoten.
8. Dat men het avondmaal niet aan één persoon mag toedienen, maar in een samenkomst, zoals Paulus zegt: "verwacht elkaar," waardoor alle winkelmissen, waar slechts één eet en drinkt, verworpen worden.

#### *Het onderscheid*

Het verschil bestaat daarin alleen, of dit sacrament van het avondmaal een spijs voor het lichaam is; dat is, of in het avondmaal ons lichaam met het vlees en het bloed van Christus door het natuurlijke eten en drinken, gespijzigd wordt. Enige zeggen ja; wij zeggen neen; en omdat toe te stemmen, moet men de toevlucht nemen tot de volgende dwaasheden: dat het lichaam van Christus overal is; dat de hemel, waarheen Hij is gevaren, overal is, ja ook in de hel; dat Christus lichamelijk bij ons blijft tot het einde der wereld; dat Hij een onzichtbaar en onaantastelijk lichaam heeft; dat zijn lichaam en bloed van elkaar gescheiden zijn, &.

*Een vraag op de woorden "Dat is Mijn lichaam."*

Of het brood het lichaam van Christus genaamd wordt? Zij zeggen: neen.

Antwoord. Toen Christus het brood nam, sprak Hij aldus: "Neemt, eet, dat is Mijn lichaam, zo noemt Hij het brood zijn lichaam; zeggen zij ja, dan komen wij overeen. De vraag, is, op welke wijze het brood het lichaam van Christus is, figuurlijk of werkelijk: zeggen zij werkelijk, dan is het antwoord, dat Christus dan een lichaam van brood moet hebben en niet van vlees; want het brood blijft in zijn aard onveranderd. Zeggen zij figuurlijk, zo komen wij daarin overeen; want alzo wordt de steenrots ook Christus genaamd en het Paaslam de doorgang en de besnijdenis het verbond, waarvan zij tekenen en zegelen zijn.

Dit, hoop ik, zal voor de eenvoudigen, die de waarheid van ganser hart zoeken, genoeg zijn. Want hen, die twist zoeken en tegen ons verbitterd zijn, kan men met geen bewijzen overtuigen. En, zo iemand deze woorden van het sacrament beter en verstandiger weet te verklaren, bid ik daarin geen moeite te sparen, maar mild mee te delen, wat de Heere hem geschonken heeft, zonder bitterheid of schelden, want dit betaamt de christen niet. In een kwaadgezind hart kan de zachtmoedige Geest des Heeren niet wonen, Die onderwijzen wil hem, die met zachtmoedigheid wil ontvangen. En, zolang wij leven, verlangen wij uit Gods Woord geleerd en onderwezen te worden, en danken ook hem van ganser harte, die zich bevljigtigen om ons te onderwijzen. Christus Jezus, Die de eeuwige wijsheid des Vaders is, geve ons samen de Geest der eenheid, zijn Heilige Geest, Die ons in de waarheid leide. Amen."

*Enige andere artikelen, waarvan hij sommige wat uitvoerig heeft beschreven, maar die hier meer beknopt worden meegedeeld.*

Daarna sprak hij ook over de doop, en verklaarde, dat de kracht van de doop niet was gelegen in het water, om de zonden uit te delgen, en dat God verboden had tot zijn Woord iets af of toe te doen; maar alleen, wat Hij bevolen heeft, behoort men te onderhouden. Dit leerde Christus ook zijn apostelen, toen Hij hen uitzond om te dopen. "Daarom," zei hij, "zullen zij zwaar gestraft worden, die, boven het bevel van Christus met zouten, smouten, duivelbanningen en dergelijke bijvoegingen de sacramenten ontzenuwen, ja, aan de stoffen toeschrijven, wat alleen het ambt van Christus is; zoals, de duivel zijn geweld te ontnemen de zonden te vergeven, te wederbaren, voor de rechterstoel van Christus te bevrijden, en het eeuwige leven te geven." Hij bewees ook, dat Christus, naar Zijn goddelijke wijsheid, in de sacramenten volkomen had verordend, wat nodig was, zodat geen menselijke bepalingen daaraan behoren te worden toegevoegd.

Aangaande het vormsel bewees hij, dat het niet anders dan zeker spel was, afkomstig van het oude gebruik om de kinderen in het geloof te bevestigen. In vroegere tijden was men gewoon de kinderen de ouders en de doopgetuigen aan te bevelen, dat zij hen in het geloof zouden onderwijzen. Wanneer nu de kinderen rekenschap van hun geloof gaven bij de bisschop of predikant, zegende hij hen. "Nu zit de bisschop, en spreekt de kinderen in het Latijn toe; hij zalft hen met olie, geeft hun een slag in het gezicht, en laat hen gaan. Is dat nu het werk voor een pastoor, om aldus de kinderen te onderwijzen en in het geloof te bevestigen?"

Van de biecht zei hij, dat dit een uitvinding van mensen was, en dat men voor God moest belijden, wat men jegens God misdreven had, ook jegens zijn broeder, wat men jegens deze misdaan had. "Want wat ik tegen de beambte misdaan heb, dat kan mij de pastoor van St Goelen niet vergeven." Van zulk een broederlijke verzoening spreekt Christus Lukas 12; Matt. 18 en Jak. 5.

De priesterwijding, zoals die nu plaats heeft, is een Joodse instelling, die door Christus is vernietigd, aangezien hij Priester is in eeuwigheid, en door Zijn enige



offerande volkomen zalig maakt, die geheiligd worden. Men leest in de gehele Schrift niet, dat Christus iemand bevolen heeft missen te doen, dat is, te offeren voor levenden en doden. Wet heeft Hij bij Zijn gemeente predikers aangesteld, die het volk naar Gods Woord en bevel moeten onderwijzen en de sacramenten bedienen, Matt. 28; Ef. 4, vs. 11. Maar tot het geestelijke priesterschap behoren alle christenen, 1 Petrus 2 vs. 5 Openb. 1, vs. 6.

De mis is door mensen verzonnen, zoals uit verscheidene geschiedenissen blijkt, en kan geen offerande voor de zonde zijn; want Christus is "eenmaal door Zijn eigen bloed ingegaan in het heiligdom, een eeuwige verlossing teweeggebracht hebbende," en "waar vergeving ervan is, is geen offerande meer voor de zonde."

Het huwelijk is een heilige instelling van God, in het Paradijs verordend, dat onder allen eerlijk is. De priesters noemen dit *een sacrament*, dat zij nochtans elkaar verbieden als onrein; aldus zijn zij met zich zelf in strijd. Maar alle bevelen van God zijn geen sacramenten, evenals die van de overheid, aalmoezen te geven en te bidden geen sacramenten zijn, al zijn zij door God ingesteld en verordend. Dat de priesters en monniken elkaar het huwelijk verbieden, noemt Paulus een leer der duivelen.

Het laatste oliesel, als men de gestorven heiligen aanroept, is niet op de heilige Schrift gegrond. Wat Jakobus zegt, van de kranke met olie te zalven, hoofdstuk 5, vs. 14, wordt bedoeld van het gebruik der apostelen, waarmee zij de kranke gezond maakten. Doch, aangezien de priesters niemand gezond kunnen maken, zo is deze zalving met olie ijdel. In het andere geval konden zij ook hun zweetdoeken nemen, en leggen die op de zieken, zoals Paulus deed, en het een sacrament noemen, en zo kunnen zij wel honderd sacramenten maken.

Ik wil niet eens spreken van de aanroeping der doden, buiten de Schrift, wat eveneens plaats heeft, en wat toch slechts afgoderij is, waardoor men Christus verwerpt, Die onze enige Voorspraak en Voorbidder is.

Aangaande de geboden der kerk zei hij, dat de kerk of de gemeente des Heeren de Bruid van Christus is, en daarom alleen de stem van haren Bruidegom hoort. Zij schrijft zelf geen geboden voor, om bij God iets te verdienen of te verliezen op de zaligheid of de verdoemenis, zoals de roomse kerk haar menselijke leringen voorstaat, namelijk, van spijs te verbieden, wat een duivelse leer is; van feestdagen te onderhouden; van getijden en lang gebeden op te zeggen; waarvan Christus zegt: "Gij geveinsden, wel heeft Jesaja van u geprofeteerd, zeggende: Dit volk genaakt Mij met hun mond, en eert Mij met de lippen, maar hun hart houdt zich ver van Mij, lerende leringen, die geboden van mensen zijn." Niet dat Christus of de apostelen het vasten, bidden en andere instellingen in de kerk verbieden, maar zij bestraffen zulke misbruiken als men thans in de pauselijke kerk ontwaart, en veroordelen het, dat men daarin heiligheid en verdiensten zoekt, of het geweten daarmee verleidt op straf van zonden."

Nadat Antonius op deze wijze belijdenis had afgelegd, werd zijn broeder Gillis Verdict gedood, waar hij de Heere voor dankte en prees, en zong de 79e psalm: "*De heidenen zijn, o Heere, gelopen in uw erve, en hebben besmet uw tempel.*" (De christelijke lezer bedenke, dat de psalmen, die de martelaren in die tijd en vele jaren daarna zongen, de psalmen zijn berijmd door **Johannes Uittenhove**.) Zijn vader en andere broeders kwamen hem in de gevangenis bezoeken, waardoor hij zeer bezwaard werd in zijn gemoed, vooral toen hij de weemoed en de droefheid van de oude man zag, die aldus van beide kinderen beroofd zou worden. Antonius vertroostte hem zo goed hij kon, en zei, dat hij zich behoorde te verblijden, dat de

almachtige God zijn kinderen tot zulk een hoge waardigheid geroepen had, om getuigen van Zijn waarheid te zijn.

Toen de vijanden van het Evangelie te Brussel de onoverwinnelijke vrijmoedigheid van Antonius zagen, en van de ijver hoorde, die hij in zijn vaderland en te Antwerpen in de gemeente van God had aan de dag gelegd, haastten zij zich eindelijk om hem dat te vergelden. Hij werd veroordeeld om op de markt verwurgd en verbrand te worden.

Op de 12de Januari, in het jaar brachten zij hem naar de strafplaats, verworgden hem aan een paal en verbrandden zijn lichaam, wat hij met zulk een onverschrokken hart verdroeg, dat allen, die dit zagen, zich verwonderden. Aldus werd deze vrome martelaar, om de getuigenis der waarheid, van zijn leven beroofd, en rust nu in de Heere.

Het was hun voornemen hem in het geheim des morgens vroeg om te brengen, doch God verhinderde hen daarin, want de scherprechter kon toen niet gereed zijn; en zo geschiedde het omstreeks acht à negen uren. De klokken werden niet geluid, omdat zij de gezegende gevolgen van Gillis' dood voor de gemeente zagen.

Nadat zijn lichaam verwurgd was, gaven zij het de vogelen ten spijs, doch Gillis' lichaam werd tot as verbrand. Men strooide onder het volk uit, dat de as van Gillis in het hart der lieden gevlogen was, en daarom werd Antonius niet tot as verbrand.

**Uit:** *De dageraad van de reformatie te Vlaanderen I, p.365 e.v. door Joh. Decavele.*

Tegelijk met De Clerck in de streek van Eeklo was de Elverselenaar Antheunis Verdrickt als propagandist bedrijvig in de omgeving van Sint- Niklaas. Ook hij was in de beginnende jaren vijftig door zijn koopmanschap in kanefas te Antwerpen in contact gekomen met nieuwgezinden en had hun overtuiging tot de zijne gemaakt. Zijn eerste bekeerling was zijn jongere broer Gillis. Deze trok op zijn instigatie naar Norden in Oostfriesland, om er in de leer te gaan bij de Gentenaar Maarten de Cleyne; later studeerde hij Grieks bij predikant Wouter Deelen te Emden, en ging zijn opleiding voltooien in Zürich. Antheunis onderhield tevens goede relaties met Johanna, Andriesijne en Kathelijne van de Voorde uit, Belsele, een nabuurdorp van zijn geboorteplaats. De drie zusters werden in juni 1556 onder verdenking van ketterij gevankelijk naar het kasteel van Rupelmonde gebracht. De inquisiteur beschuldigde er Johanna van "dat ghy... u selven van over ontrent drye of t vier jaeren gemoyet hebt met de misterien van onsen heilighen christen geloove 't ondersoucken ende willen verstaen naer uwen eyghen sin, naer 't ingeven ende secreet onderwys van sommige valsche ende bedriechelicke revelatien ende inspiratien vanden vyant die ghy ( alzo ghy recht) vast hilt van God, te wesen, alzo dat ghy diverssche quaedelicke opinien aenghenomen, ghelooft, gehouden ende met woirden ende ghewercken naer ghevolcht hebt, die notoirlic contrairae zyn ende ghy oic zelve wel considereert contrarie te wesen den sekeren gheloove..." (RAG, Land van Waas, 1894, f° 18 - 19 v°. Daar ze berouw vertoonde werd de kerkelijke banvloek tegen haar door Titelmans opgeheven. De inquisiteur veroordeelde haar op 6 november 1556 tot de volgende straf: plechtig haar dwalingen afzweren, de drie eerstvolgende zondagen met een kaars in de processie gaan en de hoogmis bijwonen, één jaar lang elke zonden feestdag de hoogmis bijwonen, binnen de twee weken na haar vrijlating en verder drie jaar lang op Kerstmis, Pasen en O.L.V.-Hemelvaart biechten en communiceren en op die dagen de processie en de hoogmis volgen, zes weken lang elke maandag, donderdag en zaterdag mis horen, alleen met de toestemming van de inquisiteur of de officiaal van Doornik Belsele verlaten.)

In 1558 keerde Gillis Verdrickt terug uit Zürich, voldoende voorbereid om het ambt van predikant op te nemen. In september van dat jaar vertoefde hij in zijn geboortedorp Elversele naar aanleiding van het overlijden van zijn zwager. Bij die gelegenheid trok hij tegenover de parochiegeestelijkheid heftig van leer tegen de uitvaartmis en de gebeden voor overledenen. Titelmans, hierover ingelicht, liet een dagingsbevel uitgaan tegen Gillis, Antheunis en de jongste broer Hans, die blijkbaar ook al als verdachte was aangeklaagd. Gillis besteedde op 24

december 1558 de brandstapel; Antheunis, die tijdens een bezoek aan zijn gevangen broer in de Brabantse stad op zijn beurt in de val was gelopen, kende hetzelfde lot op 12 januari 1559; Waarschijnlijk hebben de gebroeders Verdrickt ook de Vier Ambachten „bewerkt”. Van hun volgelingen, de reeds genoemde gezusters Van de Voorde uit Belsele, is in elk geval bekend dat ze goed thuis waren in Hulst.

## 5. Adriaan, de schilder

## 6. Hendrik Bockhalt, kleermaker

Jaar 1559

Toen het Evangelie te Antwerpen in het openbaar werd gepredikt, waarover zich alle Godvruchtigen verheugden, werden de priesters en monniken woedend van wreedheid. Zij vervoegden zich aan het Koninklijke hof, deden hun beklag, beschuldigden de overheid der stad Antwerpen, en zeiden, dat zij nalieten om de ongelovigen om te brengen.

De markgraaf, de heer Jan van Immerseele, raadde de overheid een bevel uit te vaardigen, waardoor men de ongelovigen zou leren kennen, welk bevel hij liet afkondigen de 12<sup>de</sup> December 1558. Toen hij echter zag, dat het volk even ijverig naar buiten liep, om het Woord van God te horen, liet hij de lichamen van enige vrome christenen, die de gemeente van de Heere Jezus Christus voorstonden en verzorgden, voor zekere sommen geld te koop bieden. De predikant werd geschat op drie honderd Karolusgulden, de andere bedienaren op vijftig. En, aangezien er enige bedienaren in de gevangenis zaten, deed hij zijn best om hen van het leven te beroven. Zijn wreedheid en zijn bloeddorstig hart werden dikwerf opgewekt door de klachten der grauwe monniken, hoewel de raad der stad menigmaal tussenbeide trad en het geweld verhinderde.

Eindelijk toch sloeg hij de handen aan twee Godvruchtige mannen, Adriaan de schilder en Hendrik Bockhalt, kleermaker, die reeds geruime tijd omwille van het evangelie met nog veertien of vijftien broeders gevangen zaten, van wie enige tot de Waalse en enige tot de Duitse gemeente behoorden.

Door het verraad van zijn vader werd **Adriaan de schilder** het eerst gevangen genomen, opdat de waarheid van Christus' woorden zou blijken, die zegt, dat de ene broeder de andere in de dood zou overleveren, en de vader het kind. Toen namelijk de vrouw van Adriaan hem een kind geschonken, had, wilde hij dat niet door de priesters laten dopen, omdat zij de doop verontreinigden met gruwelen en toverijen, ja ook daarbij voegden grote godslastering, om zodoende het lijden en de dood van Christus Jezus te vernietigen. Daarom liet hij het kind in de christelijke gemeente dopen. Toen de vader dit vernam, schold hij hem uit, en maakte zulk een geraas, dat het overal richtbaar werd, nam het kind van zijn zoon, en liet het nog eens door de priesters dopen. Spoedig daarna werd Adriaan gevangen genomen.

**Hendrik Bockhalt**, een kleermaker en ouderling in de gemeente des Heeren, beijverde zich vooral om twisten in de gemeente te voorkomen, vooral in de leer. Hij was zeer ijverig om zijn kleine kudde, die hem opgedragen en toevertrouwd was, in de grondwaarheden of de catechismus te onderwijzen. En, daar er enige verwarde en twistgierige geesten waren opgestaan, weerstond hij die dapper met de Schrift, wat niet weinig bijdroeg om hem en vele anderen in de omtrek bekend te maken, zodat hij eindelijk werd gevangen genomen en wreed gepijnigd. En, ofschoon de markgraaf hem zeer wreed behandelde, verdroeg hij dit nochtans geduldig en bracht niemand in leed of gevaar, hoezeer men hem ook naar zijn medebroeders ondervroeg.

Toen nu de priesters en monniken wegens de uitbreiding van het Evangelie raasden en woedden, liet de markgraaf deze beide vrome mannen voor de vierschaar brengen, om die ten gunste der bloeddorstige geestelijkheid om te brengen, wat hij zijn onderschout beval te bewerken. Daar deze echter de vroomheid der godzalige martelaren kende,

was hij er moeilijk toe te bewegen. Ook waren er enige leden van de raad, die dit niet graag zagen, en liever niet over hen oordeelden. Naar wij vermoeden, bedachten zij wat de almachtige God, de hoogste Rechter, weinige dagen vroeger met een van hun medeschepenen gedaan had, Gasper de Renialbe genaamd, die, toen hij de onschuldigen ter dood veroordeeld had, zelf half wanhopend het doodsvonniss van God in die vierschaar had ontvangen, naar zijn woning was geleid, en uitriep en zich beklaagde, *dat hij onschuldig bloed veroordeeld had, en spoedig daarop was gestorven.*

Dit voorbeeld stond de schepenen nog levendig voor ogen; doch niettegenstaande dit, om niet verdacht te worden aan het koninklijke hof, lieten zij deze beide vrome mannen voorbrengen, die, na een vrome belijdenis der waarheid, gevonnist werden, om voor het stadhuis op de markt aan een paal geworgd en verbrand te worden.

Daarop dankte Hendrik de heren voor hun vonnis, en zei: "Dit is de tijd, waarnaar wij reeds hebben verlangd. Wij lijden zulk een dood graag om Gods Woord en de waarheid; maar u, mijn heren, zal dit het zwaarste vallen, God mag het u vergeven." De heren keerden zich om, en gaven hem geen antwoord. Toen werd Adriaan bewogen, en vermaande hen, dat zij de ogen moesten openen, en zien, wat zij deden; "want" zei hij, "God zal wraak nemen over het bloed van zijn uitverkorenen, dat gij zo jammerlijk vergiet."

De volgende avond gingen de broeders der gemeente van Christus een bezoek brengen in de gevangenis, hielden met hen een afscheidsmaal, en vertroostten hen met de liefelijke en heerlijke beloften Gods, en onder een hartelijke omhelzing bevalen zij hen de Heere aan.

Des anderen daags was op de markt een grote menigte volks vergaderd, teneinde de volharding van deze martelaren tot in de dood te aanschouwen. Zij werden voorgebracht, gingen geheel onbevreesd, en betuigden voor ieder, dat zij niet als misdadigers, kettters of oproermakers stierven, maar alleen om de getuigenis des Evangelies van Jezus Christus.

Toen de dienaren, die van de marktgraaf bevel hadden ontvangen, om hen naar de strafplaats te, leiden, dat hoorden, maakten zij groot geraas, opdat men de martelaren niet zou horen spreken. Daarna werden zij aan een paal gebonden.

Terwijl de scherprechter bezig was hen aan de paal te binden, verwekte de almachtige God zulk een beweging onder het volk, dat zij eenparig schreeuwden: "*Slaat dood, slaat dood!*" De lieden vertraden elkaar; de huizen en winkels werden gesloten; de scherprechter wierp zijn werktuigen weg, en liet deze heilige martelaren gebonden aan de paal staan.

De markgraaf zat op zijn paard, en wist niet, waarheen hij vluchten zou, want hij werd door het volk derwijze omsingeld, dat hij niet weg kon. Daar zat hij nu in grote vrees te paard; zijn dienaren velden hun wapenen en beefden van vrees. De schout sprong van zijn paard, en liep naar de kerk; en, toen hij naar huis ging, stelden hem sommige lieden gerust door te zeggen, dat dit alles veroorzaakt was door een dief, die iemands zak bestolen had.

"Och!" zei de schout, sidderende en bevende, "ik heb het vroeger wel gezegd, dat het zo gaan zou. Dit alles is niet ontstaan wegens een dief, maar alle oproeren moeten een oorzaak hebben."

Aldus verstrooide God deze bloeddorstigen, en toonde, hoe weinig zij tegen Hem vermogen. Hij bedreigt hen, zoals Hij Paulus deed, en bewijst hun, dat het hun hard zal vallen de verzenen tegen de prikkels te slaan. Maar, helaas, zij zijn verhard, en willen de wonderdaden des Heeren niet erkennen. Het gaat

hun, als het Farao in Egypte ging, die, ofschoon hij door Godvruchtige mannen gewaarschuwd werd, welke straf hem en zijn volk zou overkomen, daarop geen acht sloeg, en dacht, dat alle tovenaars dit konden doen; en Gods hand herkende hij niet. Daarom overkwam hem een haastig verderf, toen hij Gods volk vervolgde.

***O Antwerpen! Antwerpen! U is Gods Woord en wil verkondigd; men heeft u tot boetvaardigheid geroepen, maar gij hebt uw oren gesloten; die u vermaanden hebt gij vervolgd, en hoe de Heere u ook kastijdde, dreigde en strafte, gij hebt het niet gevoeld. Wat denkt gij toch, dat u zal wedervaren? Uw boosheid is tot de hemel geklommen, weduwen en wezen verdrukt gij, hun bezittingen hebt gij hun ontnomen, hun mannen verslagen, en het bloed der martelaren vloeit langs uw straten. Zou de allerhoogste God dit aanzien en niet wreken? Denkt dat niet. Daarom, bekeert u nog van uw boosheid, en laat die varen, want het is nog niet te laat; of anders is uw verderf nader bij dan gij wel weet; God zal u straffen.***

Toen de een beweging een weinig bedaard was, keerde de knecht van de scherprechter terug, en verworgde deze vrome getuigen van Jezus Christus, die reeds geruime tijd aan de paal gebonden stonden, terwijl zij de Naam des Heeren aanriepen. Daarna werd het hout aangestoken, en men verbrandde de lijken.

Aldus werden zij aan de Heere opgeofferd in het Jaar van onze enige Zaligmaker Christus Jezus, 1559, en wel op de 19e Januari.

Nog was de marktgraaf niet voldaan, maar hij viel de volgende zondag met geweld in de huizen, greep enige vrome broeders en bracht hen in de gevangenis, die echter, nadat zij geruime tijd hadden gevangen gezeten, op wonderdadige wijze werden verlost.

Bron: *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 8, blz. 457, 471, 472 en Antwerpiensia, Deel 14, blz. 99.*

18 januari 1559.

*De Schoutet contra HENRICK SNOELAECKE, cleermaker, geboren van Boeckelt, ketterij.*

*Idem contra ADRIAEN COREMAN, schildere, geboren van Antwerpen, ketterij.*

*Beiden verbrand.*

NB: ADRIAEN was door zijn vader (!) aangeklaagd wegens het ketterse dopen van zijn kind.

## 7. Boudewijn de Heu

JAAR 1559

Boudewijn of Boutzon le Heu, een behanger en stoffeerder van zijn handwerk, en daarbij een knap werkman, was van Doornik, om het Evangelie, naar Antwerpen gevlucht, om daar in de Waalse gemeente Gods Woord vrij te horen verkondigen. Hij was een oprecht en godvruchtig man, zachtmoedig, en bovenal geduldig in het verdragen van ongelijk. Zijn hart was derwijze tot de liefde van God ontvonkt, dat hij menigmaal zei: "O, hoe gelukkig zou ik zijn, wanneer de Heere mij tot een getuige van Zijn waarheid riep! Welk een grote eer zou mij dan van God te beurt vallen!"

Het geschiedde eens, dat hij met **Antonius Verdict van Antwerpen** naar Brussel reisde, en met hem een herberg, de Eenhoorn genaamd, buiten de Steenpoort binnentrad. Toen Antonius verraden was en de beambte hem gevangen zou nemen, zag hij twee of twee andere mannen bij hem, die hij gezamenlijk gevangen nam, onder wie ook Boudewijn was. Daarna ondervroeg de beambte hem aangaande het geloof, wat hij met vrijmoedigheid beled. De beambte hield hem gevangen, en liet een ander vrij, van wie getuigd werd, dat hij vroeger bekend stond als een dronkaard en hoereerder.

Hieruit kan ieder nagaan, hoe het in de wereld toegaat. Dronkenschap en hoerij zijn van God dus verboden, dat Hij die zonden straffen wil met de eeuwige verdoemenis, ja, niet minder dan doodslag en moord. Maar dit blijft bij de wereld ongestraft, en zulk een getuigenis te hebben wordt niet geteld, terwijl daarentegen zij, van wie men weet, dat zij de eer van Christus Jezus voorstaan, de afgoderij bestraffen en een godzalig leven leiden, gedood worden. Dit ziet men dagelijks geschieden.

Toen nu Boudewijn zijn geloof vrijmoedig beleden en met een vroom gemoed bij de monniken en priesters met de Schrift bewezen had, deden zij hun best om hem van het leven te beroven. Maar, aangezien de vijanden der waarheid zagen, dat door de dood van de bovengenoemde martelaren grote opwekking onder het volk ontstaan was, en dit door de grote standvastigheid en vrijmoedigheid gedrongen werd de reden van de dood wat dieper te onderzoeken, was het hun voornemen deze vrome martelaar zo geheim mogelijk om te brengen.

Maar, daar de overheid van Antwerpen onder andere naties een kwade naam kreeg, omdat zij mannen en vrouwen wegens de godsdienst in het geheim in de gevangenis ombrachten, en de dieven en moordenaars in het openbaar straffen, durfden zij aan hun voornemen geen gevolg te geven.

Daarom gingen zij des morgens met hem naar buiten, toen het volk dit het minst vermoedde, om hem onder de galg het hoofd af te slaan, daar verbranden te veel toebereidselen eiste, en de burgers het dan gemakkelijk vernemen zouden.

Toen zij met hem naar buiten gingen, was Boudewijn wel te moede, en riep de Heere vurig aan.

Op de strafplaats aangekomen, lieten zij hem haastig neerknielen, en sloegen hem het hoofd af. Aldus is deze vrome getuige van Christus in de Heere gestorven, in de maand Januari van het jaar van onze enige Zaligmaker 1559.

## 8. Cornelis Halewijn

## 9. Herman Jansz

JAAR 1559

Toen deze vrome christenen, Cornelis Halewijn, een slotenmaker en burger van Antwerpen, en **Herman Jansz**, een geweermaker van Amsterdam, gevangen genomen waren om de getuigenis van onze Heere Jezus Christus door de markgraaf van Antwerpen, Jan van Immerseele, een bloeddorstig man, werd Herman terstond daarna op jammerlijke wijze gepijnigd, opdat hij zijn medebroeders zou verraden. Doch hij hield vol, dat hij zich liever wilde laten dood pijnigen, dan iemand in gevaar brengen. Zij beschuldigden hem vooral, dat hij in zijn huis vergaderingen gehouden had om te prediken. Daarop antwoordde Herman, dat hij geen samenkomsten toegelaten had, die door God verboden waren, maar alleen zulke, die God bevolen had in de heilige Schrift. Daarna vielen zij hem zeer lastig, omdat hij zijn vrouw in de gemeente des Heeren Jezus Christus getrouwd had.

De pausgezinden toch hebben bijna niets onbesmet gelaten van alle plechtigheden, die zij in de gemeenten hebben, en dwingen bovendien de lieden om zich over te geven aan hun onreine en afgodische bijgelovigheden, waarvan toch ieder christen een walg heeft.

Terwijl Herman gevangen zat, vernam men te Amsterdam, dat dit was wegens ketterij. Om die reden schreef hij voor zijn vrienden de getuigenis van zijn geloof op deze wijze:

"Wij geloven en belijden alles wat ons in de profetische en apostolische Schriften door de Heilige Geest is overgeleverd, en verwerpen alle ketterijen en leringen, die daarvan afwijken. Vooreerst, dat er een enig God is, Drie-enig in Persoon, Vader, Zoon en Heilige Geest.

Dat de enige God door Zijn almacht alle dingen geschapen heeft uit niet, en die door Zijn goedheid altijd regeert en onderhoudt, zodat er niets geschiedt onder alle schepselen, of het geschiedt door Zijn wil en macht. Iet komt alles van Hem, geluk of ongeluk.

Daarom geloven en belijden wij, dat men deze enige God alleen dienen en eren, in allen nood alleen aanroepen en aanbidden moet, en Hem voor alle geluk en welvaart alleen danken en prijzen. Wij verwerpen daarentegen allen, die leren, dat men de gestorven heiligen moet aanroepen, aanbidden of vereren.

En, aangezien het gebed krachteloos is zonder geloof, en het geloof komt van Gods Woord, geloven en belijden wij, dat men God niet anders behoort te aanbidden of te dienen, dan naar het bevel en het voorschrift van Zijn Woord.

Daarom verwerpen wij alle verzonden godsdiensten en uitgedachte middelaars en voorbidders.

De ware inwendige godsdienst bestaat in geloof, liefde, gehoorzaamheid, hoop, geduld, onschuld, reinheid en barmhartigheid.

De uitwendige godsdienst bestaat in de prediking van het Goddelijke Woord, en in het gebruik van de sacramenten, waartoe ieder christen verbonden is.

De sacramenten zijn genadetekenen, door Christus ingesteld, waarvan ons de Schrift er twee aanwijst: de doop en het avondmaal.

Wij belijden, dat de doop toekomt aan allen, die door het bloed van Christus gewassen en gedoopt zijn, en alzo Christus hebben aangedaan; onder wie ook de kinderen



gerekend worden, want ook zij zijn door Christus van zonden gereinigd en erfgenamen des eeuwige levens.

Het avondmaal is een heilige maaltijd ter gedachtenis van Christus' dood ingesteld met brood en wijn.

Wij verwerpen allen, die deze sacramenten door hun bijvoegselen hebben verduisterd en vervalst, en nog vele andere buiten de Schrift verzonnen hebben. Want Christus beveelt Zijn apostelen, om ons te onderwijzen alles, wat Hij bevolen had."

Dit geschrift zond hij aan zijn vrienden, om te bewijzen, dat hij geen valse leer aanhing. De marktgraaf intussen beriep zich gedurig op het bevel, en beschuldigde hem vooral om de gehouden vergaderingen.

De duivel kan eigenlijk de samenkomsten niet dulden, want hij gevoelt wel, dat daardoor zijn rijk verzwakt en omver geworpen wordt. Daarom raad ik alle christenen, om bij elkaar te komen, om Gods Woord en wil te onderzoeken, en also het rijk van Christus te helpen opbouwen. Al razen de duivel en de tirannen daar ook tegen, zij hebben toch Christus Zelf bij zich, die hun in ruime mate wil bijstaan en zegenen want Hij heeft gezegd: "Waar twee of drie vergaderd zijn in Mijn naam, daar ben Ik in hun midden." Wat zij eendrachtig begeren, dat zullen zij verkrijgen. Zie eens, welk een troostrijke belofte!

### **De belijdenis van het geloof van Cornelis Halewijn**

Cornelis Halewijn werd ook ondervraagd, in tegenwoordigheid van twee beambten, voor wie hij beknopt en zeer verstandig antwoordde. Zo vroeg de markgraaf hem onder andere, of hij zich wilde laten onderwijzen. Hij antwoordde: "Zo onredelijk ben ik niet; kan iemand mij enige dwaling uit Gods Woord aanwijzen, dan wil ik daarvan afzien."

Intussen ging de vader van Cornelis naar de markgraaf en zijn vrouw, die, als wij ons niet vergissen, Cornelis' doopgetuige was. Hij deed zeer zijn best om zijn zoon te bevrijden. Eindelijk brachten zij het zover, dat zij de zaken schriftelijk zouden behandelen.

In dit geschrift, dat op Cornelis' naam doorging, en door de advocaat voor de vierschaar gebracht werd, had men gezegd, dat Cornelis zijn schuld beled, en dat hij voortaan biechten zou, de sacramenten gebruiken en om genade verzoeken als een goed zoon der heilige kerk; dat hij ook beled, dat de predicatiën geen waarde hadden, omdat hij bemerkte, dat zij op geen gewijde plaatsen werden gehouden. Deze en dergelijke betuigingen hadden zij op naam van Cornelis daarin geschreven, en verlangden verder, dat, wanneer hij zich ergens in had vergrepen of misdragen, men dit aan zijn jeugdige jaren zou toeschrijven of vergeven.

Intussen schreef Cornelis dagelijks aan de broeders, en betoonde grote vrijmoedigheid en volharding in het geloof, zodat ieder zich daarover zeer verblijdde, en de Heere voor Zijn weldaden ten hoogste dankte. Enigen echter voedden voortdurend achterdocht, en begonnen omtrent dit rechtsgeding twijfel te koesteren, dat men zo in het geheim en bedekt in de raad overgaf. Op geheime wijze wist de predikant der gemeente dit stuk in handen te krijgen, en schreef het in de grootste haast over. Toen hij daarin dingen ontdekte, die tot grote ergernis strekten, en tot openbare verloochening der waarheid leidden, gaf hij dit aan de ouderlingen en diakenen der gemeente te kennen, die allen zeer bedroefd waren over de zwakheid van hun medebroeder.

De predikant schreef een scherpe vermaning aan hem, en bad hem om zich te bekeren, en zijn verloochening met een ongeveinsde belijdenis voor de raad te boeten en zich te

verbeteren. Toen Cornelis deze brief ontving, die zeer ernstig en scherp was, was hij zo ontsteld, dat al de gevangenen broeders genoeg te doen hadden om hem te vertroosten. Het bloed sprong hem de neus uit, hij wrong de handen, en maakte groot misbaar. "Hoe," zei hij, "zou ik de waarheid loochenen? Daarvoor bescherm me God! Ach God, dat de broeders zulke gedachten omtrent mij koesteren; ik ben daaraan onschuldig en heb het niet gedaan." De broeders raadden hem, dat, wanneer zijn geschrift dit niet inhield, hij daarvan een afschrift moest zoeken te verkrijgen, en dat aan de broeders toezenden, als bewijs tegen hetgeen, waarvan men hem beschuldigde, en aldus zijn onschuld aan de dag te brengen.

Toen hij met zijn advocaat daarover gesproken had, en hij zelf het schriftelijke rechtsstuk inzag, bemerkte hij, dat hij terecht door de broeders was beschuldigd; doch bewees, dat zijn vrienden en de marktgraaf dat gedaan hadden buiten zijn weten. Als het beste raadden de broeders hem, dat hij met een openbare belijdenis voor de raad de waarheid zou betuigen, en de valsheid aan het licht brengen en bestraffen. Dit viel hem hard om aan te horen, doch de broeders verwachtten met lankmoedigheid zijn verbetering.

Eindelijk bestuurde de almachtige en barmhartige God het, dat al de raad en de tussenkomst van de vader, de marktgraaf en de geslepenheid van de advocaat tevergeefs waren. Cornelis werd gesterkt en vrijmoedig, en wel temeer, omdat hij het voorbeeld van **Adriaan, de schilder** en van **Hendrik Bockhalt**, de kleermaker, gezien had, waardoor Herman zeer bemoedigd werd, die ook steeds met Cornelis voor de vierschaar verschenen was, en de zaak schriftelijk voor de raad behandelde. De vijanden der waarheid verzuimden niets, om de zaak zover te brengen, dat deze mannen gedood zouden worden. Het is te verwonderen, hoe deze lieden, die zich geestelijken laten noemen, zo belust zijn op het bloed van de christenen.

Nadat Cornelis en Herman gedurende bijna een jaar hadden gevangen gezeten, werden zij, op de 28<sup>e</sup> Februari in het jaar 1559, voor de vierschaar gebracht. Daar velden de heren onder elkaar het vonnis, doch spraken dit niet uit, opdat het volk er niets van weten zou, zodat ook de gevangenen zelf niet wisten, wat men met hen doen zou, totdat zij weer naar de gevangenis gebracht waren. Zij vroegen toen aan de dienaren, wat men in de vierschaar besloten had, en of hun zaak nog uitgesteld was, zoals reeds zo dikwerf was geschied, of dat zij sterven zouden. De dienaren zeiden, dat de zaak weer veertien dagen was uitgesteld.

Toen echter de gevangenen dachten weer hun gewone plaats in de kerker te zullen innemen, werd er aan de dienaren bevolen, hun de boeien aan te doen en in de kuil te brengen, wat een zeker teken was, dat zij sterven moesten. Aldus verblijdden zich de Godzalige martelaren in de Heere, totdat de tijd kwam, dat zij met de dood hun onvervalst geloof zouden belijden.

In deze nood en aanvechting waren de broeders en andere, goede vrienden gewoon de gevangenen te bezoeken, teneinde hen te troosten en te vermanen. Maar nu was de gevangenenbewaarder bevolen niemand bij hen toe te laten dan met toestemming van de marktgraaf, en dat waren de monniken of soortgelijke lieden, die hen mochten kwellen met hun biecht en andere beuzelingen, die echter ook tevergeefs kwamen, want de getuigen van Christus wilden naar deze wolven niet luisteren noch hun geloven.

In de vroege ochtend van de volgende dag, kwam de marktgraaf met de monniken in de gevangenis, en liet de gevangenen voor zich brengen. Hij bood daar Cornelis enige gunsten aan, en ofschoon hij, volgens zijn zeggen, zijn leven niet sparen mocht, beloofde hij hem een zachtere dood te zullen aandoen; indien hij de monniken wilde

aanhoren. Cornelis antwoordde: "Mijnheer de markgraaf, het zij ver van mij dit te doen; doe gij wat u behaagt."

Toen zij gebonden naar de strafplaats zouden geleid worden, vermaande Herman de markgraaf, om wel toe te zien, wat hij deed; want," zei hij, "God zal het niet gering achten, dat gij ons van het leven berooft. Daarom, bekeer u, mijnheer de markgraaf, voor de Heere u straft; het kan niet lang meer met u duren, het zal God eindelijk eens verdrieten."

Wij geloven, dat de Heere de tirannen aldus dikwerf laat waarschuwen voor Hij hen wil straffen. Maar, het is zeer te beklagen, dat zij geen oren hebben om te luisteren; daarom komt de strik hun om de hals, voor zij het vermoeden. Zij denken voor God genoegzaam gerechtvaardigd te zijn, als zij zich beroepen op het bevel van de koning. Aldus wassen zij als Pilatus de handen, doch tevergeefs, want hun gehele lichaam is met bloed besmet, en de Heere wil niet, dat wij koningen boven Hem gehoorzamen. Och, of zij dit bedachten!

Toen deze martelaren gebonden waren, wilde de markgraaf, dat zij een houten kruis in de handen zouden nemen, en de monniken bij hen toelaten, waarbij hij Cornelis beloofde, dat, wanneer hij alleen dit wilde doen, hij met het zwaard gedood en niet verbrand zou worden. Zij wierpen de kruisen weg en zeiden, dat zij in het geheel geen tekenen wilden geven, waardoor in het minst zou kunnen schijnen, dat zij van hun gevoelens waren afgeweken, en betuigden tevreden te zijn, welke dood zij ook stierven; want dat zij in de Heere zouden sterven en om de getuigenis van Zijn waarheid; dat het ook een geringe smart was om te worden verbrand, die niet te vergelijken was bij de toekomstige heerlijkheid, die aan gelovigen zal geopenbaard worden.

Bij het wegleiden naar de markt, verhief **Herman** zijn hart tot de Heere en zong de 130<sup>e</sup> Psalm: "*Uit diepe nood schrei ik tot U, Heere God*", etc.

**Cornelis** vermaande intussen het omstaande volk met grote vrijmoedigheid. Toen zij op de markt waren aangekomen, lag het zwaard gereed, waarmee men hen zou gedood hebben, indien zij het afgodische kruis in de handen hadden willen nemen, en met de monniken meegaan; maar, daar zij in het minst niet wilden afwijken, was ook alles gereed gemaakt om hen te verbranden.

Toen viel Cornelis op de knieën, en riep met een vurig hart tot God, en bad voor zijn vijanden, *dat de Heere hun vergeven wilde, die het onwetend deden*. Daarna werden zij in een hut, die van takken gemaakt was, geleid en aan de paal verwurgd.

Terwijl dit geschiedde, ontstond er zulk een gedruis onder het volk, dat ieder vreesde, dat er een oproer zou losbarsten. De beul greep het zwaard om zich te verdedigen, want hij vreesde dat men hem het eerst op het lijf zou vallen; doch de beweging was spoedig gestild. Toen ontstak hij het hout, en verbrandde de lijken der vrome martelaren, die om de getuigenis van Jezus Christus dit sterfelijke leven hadden afgelegd en in de Heere rusten.

Toen het vuur geblust werd, opdat men de geroosterde lijken de vogelen tot spijs zou voorleggen op het galgeveld, en de markgraaf gereed stond om weg te rijden, ontstond er weer zulk een gewoel en beroerte onder het volk, dat ieder bevreesd en beangst was. De markgraaf was zo bleek als een doek van schrik, want hij zag, dat zijn dienaren de vlucht namen, en hij dacht aan het gevaar van alleen te moeten blijven.

Als wij op die beroerte letten, moeten wij de blindheid van de raad en van de overheid van Antwerpen beklagen, die niet inzagen, hoe God hen verstoorde en vrees aanjoeg, omdat zij tegen God en Zijn Gezalfde opstonden. Och, dat zij

niet op mensen, maar op God zagen, en verslagen van hart met Paulus uitriepen: Heere, wat wilt Gij dat ik doen zal?" Maar helaas, zij werden dagelijks meer verhard, wat de grootste straf is, die God de mens kan toezenden.

Bedenk het wel, geliefde lezer, hoe het in de tijd van onze Zaligmaker Jezus Christus ging. Men beschuldigde Christus als een oproermaker, Die het gehele land van Galiléa af beroerd had. De priesters zeiden, dat het beter was, dat Christus stierf, terwijl zij anders vreesden, dat de Romeinen komen zouden en het land nemen. Toen zij Christus hadden omgebracht, en in vrede dachten te zullen leven, werden zij door de Romeinen aangevallen en uitgeroeid.

In onze tijd gaat het op dezelfde wijze toe met de christenen om te brengen. De tirannen en de geestelijkheid vrezen voor oproer en geweld, daar toch de christenen dit niet bedoelen, zoals zij overtuigend getoond hebben. Maar nu toont God, dat Hij de straf, die zij vrezen, op hun hals wil brengen. Daarom worden zij zo dikwijls beangst. Daarom zijn zij altijd in vrees.

O, gij mensen, de almachtige God staat gereed om u te slaan; daarom, bekeert u, voor u het kwaad overvalt. Hij zendt zijn leraren en predikanten tot u, opdat zij u zouden leren en opwekken van uw boze wegen af te staan, teneinde gij zalig zoudt worden. Gij sluit uw oren en vervolgt hen ten dode. Hij komt, en geselt en kastijdt u op allerlei wijze, maar gij gevoelt het niet. ***Wat zal de Heere met dit verharde volk doen, dat zo ongevoelig is als een blok? Voorwaar, het dorre hout zal afgehouden worden. "Ziet de bijl ligt reeds aan de wortel der bomen!"***

O, gij overheid, luister wat u de wijze man zegt: "U is macht gegeven van de Heere, en het geweld van de Allerhoogste, Die vragen zal, hoe gij lieden handelt, en doorgrondt, wat gij oordeelt. Want gijlieden zijt ambtslieden van Zijn rijk, doch gij voert uw ambt niet behoorlijk uit, en houdt geen recht, en doet niet naar wat de Heere bevolen heeft. Hij zal gans gruwelijk en haast over u komen, en daar zal een gans scherp gericht over de overheden gaan. Want de eenvoudigen geschiedt genade, maar de geweldigen zullen geweldig gestraft worden."

**27 februari 1559.**

***De Schoutet contra HERMAN JANSSENS, smidt, geboren van Amstelredamme, ketterij.***

***Idem contra CORNELIS VAN HALEWYCK, HAELWYCK, slootmaecker, ketterij.***

***Beiden verbrand.***

**Bron:** *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 8, blz. 448-60, 472.*

## 10. Bartholomeüs van Hoy

JAAR 1561

Op de 3<sup>de</sup> Augustus van het jaar onzes Heeren 1561, toen men te Antwerpen groot gewag maakte van de spelen der Rederijkers, zoals zij die noemden, tot wier bijwoning vele lieden van alle plaatsen gewoon waren samen te komen, gingen de gelovigen, die zulke ijdelheid steeds schuwen, in een grote menigte naar een bos, niet ver van Marcksem, (Merksem) liggende in de heerlijkheid van Akeren, om daar de levende leer van het heilige Evangelie, waarin zij allen grote lust hadden, te horen.

Toen de beambte van Marcksem dit vernomen had, verscheen hij met zijn gerechtsdienaren naar de plaats, waar de gelovigen waren samen gekomen, en, na van enige herders, aan wie hij nieuwe klederen beloofde, vernomen te hebben, in welk gedeelte van het bos zij de prediking hielden, zond hij, terwijl hij met twee of drie paarden op een afstand bleef, zijn dienaren daarheen. Toen nu de onschuldige lammeren van Christus zagen, dat de bloeddorstige wolf hun zo nabij was, verschrikten zij, terwijl ieder hunner, zoals ook de lammeren doen, zich zo goed dit kon door de vlucht wilde redden.

Als de bedienaar van het Woord dit bemerkte, vermaande hij en nog enige andere broeders hen ernstig om niet te vluchten, maar te blijven, omdat hij voor onheil vreesde, wanneer die vlucht zo onbedacht plaats had. En, aangezien zij een grote schare van gelovigen uitmaakten, ten getale van vier of vijf honderd, en het getal vervolgers slechts vijf of zes beliep, dacht hij, dat zij gerust bij elkaar konden blijven. Doch de Heere beschikte dit alzo, opdat de schandelijke leugens der pausgezinden aan het licht zouden komen, *waardoor zij de gelovigen gedurig van oproer en verzet wilden beschuldigen.*

En, ofschoon de tirannen dachten de predikant gevangen te zullen nemen, die zij reeds dicht genaderd waren, liet de Heere dit nochtans niet toe, want zij grepen een andere broeder in zijn plaats. Hierover waren zij zeer verblijd, meenden nu driehonderd gulden verdiend te hebben, en zeiden: "Hier hebben wij de schelm, en wij hebben hem geducht met stokken geslagen."

Hij weigerde niet, zachtmoedig lam als hij was, zich gevangen te geven, doch verklaarde bij herhaling dat hij de predikant niet was. Niettegenstaande dit brachten de gerechtsdienaren hem tot hun meester. Toen de beambte uit zijn mond hoorde, dat hij de predikant niet was, liet hij hem daarom toch niet vrij, maar hield hem gevangen, en, als een hongerige wolf bij de avond jaagde hij de verstrooide kudde nog na, en nam er in de heerlijkheid van Akeren nog twee gevangen, en ging met deze drie, en met hun mantels, rokken, voorschoten en andere kledingstukken, die deze beklagenswaardige verjaagden christenen ontvallen of ontnomen waren, naar Marcksem.

Onderweg maakte hij zich op zijn heerlijkheid nog van twee anderen, die hem als schapen zonder herder dachten te ontlopen, meester, van welke de een heette Bartholomeüs van Hoy, geboren te Hoei, in het **gebied van Luik**, die een schrijnwerker van zijn handwerk was en omstreeks veertig jaren oud.

Deze vijf gevangenen liet deze hongerige wolf te Marcksem en ten Damme gevangen zetten. Korte tijd daarna werden de drie, die in de heerlijkheid van Akeren gevangen genomen waren, naar Akeren geleid; en terwijl zij in zeker huis bewaard werden, beschikte God een middel om hen uit de gevangenis te doen ontkomen, ten gevolge waarvan zij, zonder iemands hinder, schade of ongerief, door de hulp van enige broeders een gezegende verlossing verwierven. De ander werd door zijn

bloedverwanten, zoals men zegt met geld, voor men hem wegens het geloof had ondervraagd, vrijgekocht; zodat de genoemde Bartholomeüs alleen gevangen bleef.

Wat deze eenvoudige christen van de vijanden der waarheid dagelijks moest lijden, kan ieder vroom broeder wel denken. De pastoor van Marcksem en enige anderen kwamen gedurig bij hem, en vroegen waarom hij, die zulk een jong man was, niet liever bij de prachtige en sierlijke kerk bleef, die vol goud, zilver en edelgesteenten, met muziek, gezang en spel, in één woord, die vol van allerlei genoegens was, dan zich bij zulke verworpen, verjaagde en overal verachte christenen te voegen.

Maar door Gods Geest overwon hij al hun aanvallen, en bewees, dat wat hoog is voor de mensen, voor God noodzakelijk een gruwel moet wezen. Nadat hij enige tijd gevangen had gezeten, en de pausgezinden wegens hun boze leer en leven ernstig en bij herhaling had bestraft, bleef hij volstandig bij de waarheid, en werd op de 29<sup>ste</sup> Augustus in hetzelfde jaar, des morgens tussen vier en vijf uren onthoofd, want uit vrees voor de wereld durfden zij het op de middag niet doen, waaruit men hun beschuldigend geweten kan leren kennen.

Op deze dag nu, als de pausgezinden de onthoofding van St. Johannes de Doper herdenken, ontving deze naar het lichaam hetzelfde loon van de boze tirannen, maar ook ontwijfelbaar naar de ziel van God, als Johannes.

Aldus ontsliep deze heilige martelaar in het ware geloof in Christus, nalatende een jonge weduwe, en een jonge zoon, Abraham genaamd, omstreeks drie of vier maanden tellende.

God, onze Vader, geve hem en ook allen christenen de voetstappen van deze vader vrijmoedig na te volgen.

## 11. Wouter Oom

JAAR 1563

Onder de vele deugdelijke en standvastige christenen, die in de rijke en vermaarde stad Antwerpen de waarheid van het Evangelie standvastig voorgestaan, en met hun bloed hebben bezegeld, is ongetwijfeld ook te tellen Wouter Oom, een vriendelijk jonkman, oud omtrent zesentwintig jaren, geboren te Antwerpen, die door de Heere met bijzondere gaven en wetenschap was begiftigd.

Van beroep was hij een slachter, waarmee hij, naar Gods bevel, zijn brood op eerlijke wijze won, en de behoeftige naar zijn vermogen meedeelde. Nadat het de barmhartige God behaagd had, hem uit de duisternis der zonden tot het licht van Zijn waarheid te roepen, liet hij de ijdelheden der wereld, waarmee de jeugd zich het meest bemoeit, varen, en gaf zich, als een waar dienaar en kind Gods, aan alle gerechtigheid, matigheid en Godzaligheid over. En, daar hij zag dat de gemeenschap met de wereldse jongelingen, die hij eerst zocht, hem op de weg der zaligheid schadelijk was, - want kwade samensprekingen bederven goede zeden, - maakte hij zich daarvan los, en voegde zich bij de christelijke broeders der gemeente van Christus, door wie hij verlangde dikwerf onderwezen en vermaand te worden.

Toen nu vele christelijke broeders zijn grote vlijtigheid, standvastigheid en godzaligheid zagen, namen zij hem, na afgelegde geloofsbelijdenis, in de gemeenschap der gelovigen op, bij wie hij zo stichtelijk en vriendelijk wandelde, dat ieder zich genoopt voelde de Heere in grote maten te prijzen en te danken, wegens de grote genade die Hij aan deze broeder had bewezen. In de heilige Schrift was hij zo grondig ervaren, en bovendien met zulk een welsprekendheid begaafd, dat vele

Godzalige lieden, ja ook de bedienaren des Woords, ofschoon hij slechts een ongeleerd man was, dikwerf met hem zochten te spreken.

Toen echter vele gelovigen uit de Nederlanden, wegens de zware vervolging, naar Engeland vertrokken, ging ook Wouter Oom daarheen, en kwam te Londen, waar hij enige tijd woonde. Ook daar bevond zich een Nederduitse christelijke gemeente, waar het heilige Evangelie en de goddelijke dienst door de Godzalige en geleerde Petrus Delenus verkondigd werd.<sup>1</sup> Hij sloot zich daar bij de gemeente aan. Evenals te Antwerpen, wandelde hij ook te Londen in alle stichting en minzaamheid, zodat hij bij alle vrome christenen zeer gezien was.

Letten wij toch op de wonderbare voorzienigheid en beschikking van God, waardoor Hij de Zijnen, die Hij van het begin tot getuigen van Zijn waarheid verkoren heeft, tot het kruis roept en leidt. Toen hij nu enige tijd in Engeland gewoond had, gaf God het hem in de geest om weer naar Antwerpen terug te keren. Toen hij daar echter een tijdlang gewoond had, werd hij 's nachts, in de nieuwe stad ten huize van een burger gevangen genomen, wat plaats had in de maand Augustus 1562.

Men verhaalt voor waar, dat hij door een persoon, die hem in Engeland gezien en gekend had, aan de markgraaf van Antwerpen verraden werd. Maar over de waarheid hiervan laten wij de Heere, Die alles weet en vergeldt, oordelen.

Nadat deze vrome christen alzo gevangen gezet was, bezochten hem niet lang daarna de markgraaf en enige andere beambten, die hem omtrent verscheidene zaken, maar vooral aangaande de bedienaren van het Woord en de christelijke samenkomsten, ijverig ondervroegen, waarop de gevangene voortdurend wijs en vrijmoedig antwoordde, zodat de markgraaf zijn voornemen niet kon volvoeren. Hierna bezochten hem de heren van de stad Antwerpen nog dikwerf, en deden hun uiterste best, om hem tot de schoot der roomse kerk terug te voeren. Daar hij namelijk een zeer goed en aangenaam jonkman was, stonden zij niet naar zijn leven, maar wel, dat hij schuld zou belijden en zijn geloof laten varen. Doch Wouter, gesterkt door Gods Geest, verklaarde hun steeds, dat hij aan hun verlangen, daar dit tegen zijn geweten streed, niet kon voldoen, maar veel meer, dat hij bereid was de waarheid met zijn bloed te bezegelen. Ofschoon zij ook wel met mooie woorden als met bedreigingen hun uiterste best ertoe deden, konden zij echter geen ander antwoord van hem verkrijgen. Alles was tevergeefs, want de gevangene had zijn geloof als een wijs bouwer op een vaste grond gevestigd, waartegen vloeden noch stormwinden macht hadden.

Behalve deze bezochten hem zeer dikwerf enige priesters en monniken, en bovenal mr. Adriaan van Vossenhole, een bovenmate eergierig vrijdenker, die hem van zijn geloof zochten af te trekken, en door hun bedrieglijke redenen te overwinnen. Doch de gevangene weerstond hun aanvechtingen en twistredenen buiten de Schrift op echt vrome wijze, en bewees niet de Heilige Schrift, dat zijn geloof rustte op de ware grond der Profeten en Apostelen, wat reeds zoveel duizenden vrome martelaren met hun bloed hadden bevestigd. Bovendien bewees hij hun uit het Woord van God, dat hun geloof en de kerk geen ander fundament had dan de paus en zijn duivelse instellingen, wat daarom spoedig moest vergaan, ofschoon zij het met brandstapels en

---

<sup>1</sup> Predikanten die in Londen werkzaam waren:

1550. Marten Micron, geb. te Gent, vertrok 1554 naar Norden.

1550. Wouter Delenus, geb. te Alkmaar(?), overl. 1563 te Londen.

1559. Petrus Delenus, geb. te Alkmaar(?), overl. 1563 te Londen

1559-1560. Adriaan van Haamstede, geb. te Zierikzee

moordschavotten zochten staande te houden. Daarenboven stelde hij hun geveinsdheid, bedrog en schande hun zo naakt voor ogen, dat zij niet wisten, wat zij antwoorden zouden.

Toen de geestelijke leraars aldus waren beschaamd gemaakt en zij vreesden, dat daardoor hun dwalingen en goddeloosheid aan de dag zouden gebracht worden, deden zij hun uiterste best, zo bij de markgraaf als bij de bestuurders der stad Antwerpen, om de ketter, van wie geen bekering te hopen was, uit de wereld te helpen. Doch de heren, die de bloeddorstige aard der geestelijkheid wel kenden, waren niet terstond genegen om de gevangene te doden, en hoopten hem door langdurige gevangenschap te overwinnen, en alzo tot hun gevoelen over te halen, ofschoon zij vergeefse arbeid deden, want de gevangene werd dagelijks meer en meer in de Heere versterkt, en begeerde niet anders dan de naam van zijn Heere en God. niet alleen met de mond, maar ook met de dood groot te maken.

Terwijl hij in de gevangenis vertoefde, schreef hij vele schone en voortreffelijke brieven aan enige gelovige lieden, waaruit men gemakkelijk zijn goed ontwikkeld verstand en moedig hart bespeuren kan. Doch, wanneer wij die alle wilden neerschrijven, zouden wij te veel ruimte nodig hebben, daarom zullen wij slechts een paar brieven meedelen. Aldus schreef hij:

*“Genade en vrede van God de Vader, door Zijn Zoon Jezus Christus, wens ik u, mijn lieve broeder en zuster in de Heere, Amen.*

Beminde broeder en uitverkoren zuster in de Heere, die ik liefheb om der waarheid wil en om uw geloof in Christus. Ulieden gelieven te weten, dat ik naar het lichaam welvarend ben en vooral welgemoed naar de geest. De Heere zij lof voor Zijn genade, Die ook machtig, is om ons te sterken met Zijn Heilige Geest tot het einde toe.

Mijn zeer geliefden, allen die deze goddeloze wereld verzaken, en navolgers van Christus willen zijn, moeten veel lijden en verdrukkingen verwachten. Want Christus heeft voorspeld, dat wij door de wereld om Zijns Naams wil gehaat, vervolgd en verjaagd zullen worden. "Dit zullen zij u doen," zegt Hij, "omdat zij Mij noch de vader gekend hebben, maar vreest niet, Ik heb de wereld overwonnen." Dit betuigt ook Paulus: "Allen, die godzalig willen leven in Christus Jezus, zullen vervolging lijden." En elders: "Ons is gegeven, niet alleen in Christus te geloven, maar ook voor Zijn Naam te lijden." Jezus Christus zegt "Zalig zijt gij, als u de mensen vervolgen, en liegende alle kwaad tegen u spreken, om Mijns Naams wil. Verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen."

Mijn zeer geliefden, wij zijn geroepen om aan onze Heere en Meester gelijkvormig te worden. Want Christus heeft voor onze zonden geleden, en ons een voorbeeld nagelaten, opdat wij Zijn voetstappen zouden drukken, Die voor de vreugde, Die Hem was voorgesteld, het kruis heeft verdragen en schande veracht. Hij is arm geworden voor ons, opdat Hij ons zou rijk maken. "Door Wie wij ook de toeleiding hebben door het geloof tot deze genade, waarin wij slaan, en verheugen ons in de verdrukkingen, wetende, dat de verdrukking lijdzaamheid werkt." Daarom, mijn lieve broeder en zuster, wees naarstig om uw roeping en verkiezing vast te maken, en u zal rijkelijk toegevoegd worden de ingang in het eeuwig koninkrijk van onze Heere en Zaligmaker Christus. "

Daarom zullen wij ook niet vrezen al kastijdt de Heere ons een weinig. Want, waar is een vader, die zijn zoon liefheeft en niet kastijdt? Alzo kastijdt ook de Heere, die Hij liefheeft. Maar, als wij zonder kastijding zijn, die de christenen deelachtig worden, zo zijn wij bastaarden en geen kinderen. Daarom zegt de wijze man: "Mijn zoon, verwerp de tucht des Heeren niet, en wees niet verdrietig over Zijn kastijding." Laat ons niet



vrezen de voetstappen van Christus te drukken, want wij zijn Zijn leden en Hij is ons Hoofd. Zoals dan ons Hoofd Zijn heerlijkheid en blijdschap door lijden en smart is deelachtig geworden, zo ook moeten wij, naar Zijn voorbeeld door lijden in de stad, het nieuwe Jeruzalem, zoeken te komen. Daarom moeten wij met Paulus zeggen: "Want het leven is mij Christus en het sterven mij gewin." Laat ons met hem uitroepen: "Ik ellendig mens, wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?"

Let er op, dat de gelovigen steeds een verlangen hebben gehad, om bij Christus, hun Bruidegom en Hoofd, te Zijn. Want met Abraham hebben zij gezien op de schone stad, die fundamenten heeft, welker kunstenaar en bouwmeester God is."

Aldus, mijn zeer geliefden, laat ons de Heere met het gehele hart navolgen, en in lijdzaamheid onze zielen bezitten, want God zegt door de Profeet, dat het een goede zaak is lijdzaam te zijn, en te hopen op de hulp des Heeren. O, hoe goed is het "voor een man, dat hij het juk in zijn jeugd draagt," die een weinig, bedrukt is, als hem wat tegen loopt, want de Heere zal hem eindelijk troosten, en ware vrolijkheid van het hart doen genieten.

Lieve broeder en zuster, dit is een goede troost voor ons, zeg ik, die de Heere vrezen, en op Zijn genade hopen. Want de zaligheid der rechtvaardigen is in de Heere, en de Heere is hun een beschermer in de tijd der verdrukking.

Daarom, mijn lieve broeder en zuster, laten wij ons benaarstigen, en tonen te bezitten deugd in ons geloof, en in de deugd wetenschap, in wetenschap matigheid, in matigheid lijdzaamheid en in lijdzaamheid godsvrucht, en in godsvrucht broederlijke toegenegenheid, en in broederlijke toegenegenheid liefde. Want, als wij deze dingen bezitten, en daarin overvloedig zijn, zullen zij ons niet leeg noch onvruchtbaar doen zijn in de kennis van onze Heere Jezus Christus. Dit schenke ons God, de Vader door Christus, Amen.

Uit mijn verdrukking, de 11<sup>e</sup> December 1562.

Bij mij, Wouter Oom, gevangene om de waarheid."

#### EEN ANDERE ZENDBRIEF

"Genade en vrede zij van God, de Vader en onze Heere, Jezus Christus, Die u geve, naar Zijn heerlijke rijkdom, met kracht versterkt te worden door Zijn Geest naar de inwendige mens opdat Jezus Christus door het geloof in uw hart wone, en gij in de liefde geworteld en gegrond mag begrijpen met alle uitverkorenen, welke de breedte en lengte, diepte en hoogte zij, en bekennen de uitnemende liefde der kennis van Christus, opdat gij vervuld wordt met alle wijsheid Gods. Dit zij mijn lieve zuster in de Heere, wensende mijn vriendelijke groet. Amen.

Mijn hartgrondige, lieve en zeer beminde zuster, die ik hartelijk liefheb met oprechte liefde door de gemeenschap des Heilige Geestes, ik bid, dat de weg der goddelozen u niet mag behagen, en gij niet wandelen mag op hun wegen, maar een welbehagen hebt in de wet des Heeren, en begerig bent naar de redelijke en onvervalste melk, als pasgeboren kinderen, en dat gij naarstig tracht naar het rijk van God en Zijn gerechtigheid, want de rechtvaardigen zullen in eeuwigheid leven, en hun zielen zijn in de handen van God. Daarom, opdat wij de genade Gods niet te vergeefs ontvangen hebben, laat ons tot de volmaaktheid voortvaren, en niet weer de grond van berouw leggen van dode werken. Het licht toch heeft geen gemeenschap met de duisternis, noch de gerechtigheid met de ongerechtigheid.

Daarom, mijn beminde zuster, ontvlid toch de lust der ongerechtigheid en alle ijdelheid, en sta naar de gerechtigheid, naar de liefde en de vrede met allen, die de Heere aanroepen met een rein hart. En, indien gij om wijsheid bidt en dat van Boven begeert, en gij die zoekt als zilver, zo zult gij de vrees des Heeren verstaan, en de

kennis van God vinden, die alle kostbare schatten te boven gaat, want het is, zoals Salomo zegt: "Wijsheid is beter dan rijkdom, en de vrees des Heeren is het beginsel der wijsheid, en het kwade te haten verstand." Doch de onrechtvaardigen en dwazen verachten de wijsheid en het onderwijs. Wandel dan niet op hun paden, want hun weg is ijdel en niets dan ongeval. Zij kennen de weg der gerechtigheid en des vredes niet en er is geen gerechtigheid in hun gangen, want hun wegen zijn ijdelheid. Wie daarop wandelt, die weet van de vrede niet. Daarom klaagt ook de Profeet, dat de gerechtigheid is geweken en de waarheid gestruikeld op de straten, en, wat rein en klaar is, niet tevoorschijn kan komen. Ja, de waarheid wordt gevangen genomen, en wie zich van de bozen afwendt, zal ieders roof zijn. Wie Godzalig wil leven in Christus Jezus moet vervolging lijden. Daarom vermaande Christus ons aldus: "Die Mij volgen wil, verloochene zichzelf, neme zijn kruis op en volge Mij." Alle christenen moeten zich dan betonen als gehoorzame kinderen van de hemelse Vader, als uitverkoren en geroepen heiligen Gods, als dienaars van het Evangelie, ijverig in goede werken, als kinderen des lichts, die niet meer in de duisternis, maar in het licht wandelen in allen ootmoed en zachtmoedigheid. Laat ons dan wandelen overeenkomstig onze roeping opdat wij niet langer kinderen zijn, die bewogen worden door allerlei wind der leer in ongestadigheid der mensen. Laat ons staan naar de waarheid, en met liefde alleszins opwassen in Hem, Die het Hoofd is, namelijk Christus. Hiertoe is de zaligmakende genade allen mensen verschenen, en onderwijst ons, dat wij de goddeloosheid en wereldse begeerlijkheden zouden verzaken. "Want, indien iemand de wereld liefheeft, de liefde des Vaders is niet in hem; want, al wat in de wereld is, is begeerlijkheid des vleses, begeerlijkheid der ogen en grootsheid des levens."

Daarom, mijn zeer geliefde, maak u aan de wereld niet gelijkvormig, want de wereld gaat voorbij en al haar begeerlijkheid, maar die de wil van God doet, die blijft tot in eeuwigheid. Wees daarom niet onvoorzichtig, maar versta, wat de wil van God zij, en word veranderd door de vernieuwing van uw gemoed, opdat gij mag beproeven, welke de goede en welbehaaglijke en volmaakte wil van God zij. Dit is de wil van God, dat wij Zijn geboden bewaren. Want, indien gij Mijn geboden bewaart, zegt Christus, zo zult gij in Mijn liefde blijven, gelijk ook Ik de geboden Mijns Vaders bewaard heb, en blijf in Zijn liefde. Laat ons daarom steeds vasthouden aan de waarheid, zoals Christus zegt: "Blijft in Mij, en ik in u, gelijkewijs de rank geen vrucht kan dragen van zichzelf, zo zij niet in de wijnstok blijft. Ik ben de wijnstok en gij de ranken; die in Mij blijft, en Ik in hem, die draagt veel vrucht, want zonder Mij kunt gij niets doen. Zo iemand in Mij niet blijft, die is buiten geworpen, gelijkewijs de rank, en is verdord; en men vergadert dezelve, en men werpt ze in het vuur, en Zij worden verbrand. Indien gij in Mij blijft, en Mijn woorden in u blijven, zo wat gij wilt, zult gij begeren, en het zal u geschieden."

"Ik bid u dan, ik, die gevangen ben, dat gij wandelt overeenkomstig uw roeping, opdat de God onzes Heeren Jezus Christus, de Vader der heerlijkheid u geve de geest der wijsheid en der openbaring in Zijn kennis, en Hij verlichte u de ogen van uw verstand, opdat gij zien mag, hoedanig de hoop is, waartoe Hij ons geroepen heeft. Want wij zijn Gods maaksel, geschapen in Christus Jezus tot goede werken, die God tevoren bereid heeft, opdat wij daarin zouden wandelen, opdat wij heilig en onstraffelijk voor Hem zouden zijn in de liefde al de dagen onzes levens, gelijk ons Zijne goddelijke macht alle dingen, die tot het leven en de godzaligheid nodig zijn, gegeven heeft, dooi, de kennis van Hem, Die ons geroepen heeft tot heerlijkheid en deugd, waartoe ons zeer grote en heerlijke beloften gegeven zijn, opdat wij alzo der goddelijke natuur zouden deelachtig worden, en het verderf, dat in de wereld is, ontvlieden."

Daarom, zeer geliefde, wend toch allen ijver aan, en toon te bezitten deugd in uw geloof, in de deugd wetenschap, enz. Want, als gij dit alles bezit en daarin overvloedig bent, zullen zij u niet ledig noch onvruchtbaar laten in de kennis van onze Heere Jezus Christus. Die echter dit niet bezit, is blind, en tast met de hand naar de weg, en heeft de reiniging zijner oude zonden vergeten, en zijn hart niet gezuiverd van zijn vorige zonden. Daarom, mijn zeer geliefde, wees liever naarstig om uw roeping en verkiezing vast te maken, want, als gij dat doet, zult gij nimmermeer struikelen. Omdat wij dan deze schone beloften bezitten, laat ons onszelf reinigen van alle besmetting des vleses en des geestes, en onze heiligmaking voleindigen in de vrees Gods.

Laat toch in alles uw begeerten door bidden en smeken met dankzegging bekend worden bij God. "En, indien gij Hem tot een Vader aanroept, Die zonder aanzien des persoons oordeelt naar eens iegelijks werks, wandel met vrees de tijd uwer inwoning; wetende, dat gij niet doorvergankelijke dingen, zilver en goud verlost bent uit uw ijdele wandeling, maar door het dierbaar bloed van Christus, als van een onstraffelijk en onbevlekt Lam." Omdat wij dan deze vrijheid hebben tot de ingang in het heiligdom door het bloed van Christus door de nieuwe weg, die tot het leven leidt, die Hij ons bereid heeft door het voorhangsel, dat is door Zijn vlees laat ons dan toegaan met een waarachtig hart en vrijmoedigheid des geloofs, met een gereinigt hart van het kwade geweten en gewassen aan het lichaam met zuiver water, opdat wij rein worden. De Heere zegt: "Want Ik zal u uit de heidenen halen, en zal u uit al de landen vergaderen; en Ik zal u in uw land brengen. Dan zal Ik rein water op u sprengen, en gij zult rein worden; van al uw onreinigheden en van al uw drekgoden zal Ik u reinigen. En Ik zal u een nieuw hart geven, en zal een nieuwe geest geven in het binnenste van u; en Ik zal het stenen hart uit uw vlees wegnemen, en zal u een vleszen hart geven. En Ik zal mijn Geest geven in het binnenste van u, en Ik zal maken dat gij in mijn inzettingen zult wandelen, en mijn rechten zult bewaren en doen." Want de Heere heeft een welbehagen aan degenen, die Hem vrezen, en op Zijn wegen wandelen. Laat ons dan steeds goede moed hebben tot de waarheid, en de weg der gerechtigheid aankleven, op welke weg wij een goede leidsman hebben, Jezus Christus, Die het handschrift heeft weggenomen en de scheidsmuur afgebroken, opdat Hij ons met God verzoenen zou door Hem, door Wien wij vrije toegang hebben door het geloof tot deze genade, die God ons bereid heeft door Christus Jezus, Zijn lieve Zoon, Die ons lief gehad en een eeuwige troost en hoop geschonken heeft, Die ons gemaakt heeft tot koningen en priesters, Gode, Zijn Vader.

De Koning der eeuwen, de onverderfelijke, de onzienlijke en alleen wijze God, zij ere en heerlijkheid, in alle eeuwigheid. Amen.

Geschreven uit mijn gevangenis, de 15<sup>e</sup> December 1562.

Intussen leverden de geestelijken, die nimmer verzadigd zijn van het bloed der christenen, over de gevangenen zware klachten in bij het Koninklijke hof te Brussel, en verlangden, dat zij bevelen zouden deze ketter, die dagelijks grote schade deed aan hun heilig geloof, te doden.

Zo werd dan ook eindelijk de heren bij het hof te Antwerpen gelast, om de gevangene zonder langer uitstel ter dood te veroordelen.

Nadat nu Wouter Oom omtrent een jaar gevangen gezeten had, werd hij, die in de waarheid volhardde, ter dood veroordeeld, en in de gevangenis verdronken, in het begin van de maand Augustus 1563.

**30 juli 1563.**

*De Schouteth teghens WOUTER WRAGE, geboren hier t Antwerpen, &c. by hem verweerder bevonden zyn diverssche verboden boecken, &c. nyettegenstaende men hem jaer ende dach gevanghen heeft gehouden ende diverssche geleerde aen hem verweerder gesonden, &c. Op de bladrand: Executio.*

**Bron:** *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 9, blz. 152. WOUTER WRAGE, metsere, &c. opten Steen verdroncken, &c.*

**Bron:** *Rekeningen van den Markgraaf, jaar 1562-63, blz. 158, 159.*

## 12. Jan de Wolf

Jaar 1563

Terwijl de bovengenoemde vrome getuige van Christus, Wouter Oom, in de kerker gevangen zat, werd er ook een ander Godzalig man, Jan de Wolf genaamd, gevankelijk naar **Oudenaarde** gebracht. Hij volhardde ook in de belijdenis der waarheid, en ontving hetzelfde loon van de goddeloze tirannen. Op welke wijze deze man gevangen genomen werd, willen wij hier beknopt verhalen.

Toen hij te Oudenaarde woonde, en duidelijk zag, dat hij daar zonder levensgevaar of zonder bezwaar van zijn geweten niet blijven kon, vatte hij het voornemen op, naar Antwerpen te vertrekken. Daarenboven moest zijn vrouw, met wie hij onlangs getrouwd was, bevallen, waarom hij vooral gedrongen werd om vandaar te vertrekken, teneinde hij zijn kind, naar de instelling Gods, in de christelijke gemeente zou kunnen laten dopen. Zo reisde hij dan met zijn vrouw, die toen nog zwak en onervaren in het geloof was, naar Antwerpen, teneinde daar vrijer te kunnen wonen. En let nu op de wonderbare voorzienigheid en de beschikking van God, waardoor Hij Zijn eeuwige raad volbrengt en openbaart aan allen, die Hij voor de grondlegging der wereld tot het kruis verkoren heeft.

Toen hij enige tijd te Antwerpen gewoond had, en boven het gevaar meende verheven te zijn, overviel hem het eerst het gevaar des doods als een haastige storm. De markgraaf namelijk, van hem gehoord hebbende, nam hem gevangen en liet hem in de kerker brengen.

Door dit en meer andere voorbeelden behoren wij alle ijdele en vleselijke wijsheid en voorzichtigheid, waarmee wij Gods wil willen vooruitlopen, en onszelf vaak bezwaren, van ons te verwijderen, en met lichaam en ziel ons aan de Heere aan te bevelen. Want wij weten, en zien duidelijk, dat God Zijn onveranderlijke wil, hoe wij ook daartegen worstelen, over ons zal volvoeren, zonder dat iemand de grenzen die de Heere hem gesteld heeft, zal kunnen overschrijden. Laat ons daarom altijd vrijmoedig en onwankelbaar bij de waarheid blijven, en ontwijfelbaar geloven, dat er niets niet ons gebeuren zal, dan wat God van eeuwigheid heeft bepaald.

Deze De Wolf was in handen van de markgraaf gekomen door tussenkomst van een zijner bureu, die hem, uit haat en nijd tegen de Goddelijke waarheid, aanbracht en verried. Gedurende zijn gevangenschap ondervroeg de markgraaf hem op verschillende tijden aangaande vele en velerlei zaken. Vooral verlangde hij te weten, waar, door wie en in wiens tegenwoordigheid zijn kind gedoopt was. Hierop antwoordde Jan, dat zijn kind in de christelijke gemeente, naar de instelling van God, door een christelijke dienaar was gedoopt. De markgraaf was met dit antwoord niet tevreden, en deed hem daarom bij herhaling grote moeilijkheden aan, en bedreigde

hem bij herhaling op de pijnbank te zullen werpen. Doch de gevangene liet zich door deze bedreigingen niet verschrikken, en bleef bij zijn eerste antwoord, zodat niemand door zijn belijdenis in enige druk, verdriet of gevaar kwam.

Voorts kwamen hem ook bij herhaling in de gevangenis bezoeken vele goddeloze priesters en monniken, die hem met lang en dwaze twistgesprekken kwelden, en van het ware geloof zochten af te trekken.

Doch boven alle andere vijanden der waarheid, werd hij zeer lastig gevallen door een zeer hoogmoedig en opgeblazen vrijdenker, Adriaan van Vossenhole genaamd, die zijn uiterste best deed, om de gevangene onder de schonen schijn van waarheid tot verloochening van zijn geloof te brengen. Doch al zijn moeite was tevergeefs, want de gevangene weerstond, door de genade des Heeren, alle aanvallen, en bleef volharden in de waarheid.

Boven al de aanvallen en kwellingen van zijn vijanden, had hij de grootste strijd met zijn vlees, waardoor hij zulk een zwakheid en beroering gevoelde, dat hij gaarne de dood ontlopen wilde. De voornaamste oorzaak van deze strijd was de grote liefde en genegenheid tot zijn kind en zijn vrouw, welke een schone, vriendelijke vrouw was. Wie zou de grote angst, het verdriet en de smart kunnen meedelen, welke hij omwille van haar in zijn hart leed? Aan de ene zijde zocht hij de Naam Gods, door een standvastige belijdenis groot te maken, en aan de andere kant verlangde hij bij zijn vrouw en zijn kind te blijven. In één woord, de satan benauwde de gevangene derwijze, en werkte zodanig op zijn geest, dat vele christelijke broeders niet anders verwachtten, dan dat Hij onder deze aanvechting zou bezwijken. In deze zware strijd, waarin hij bijna overwonnen was, bad en riep hij, onder overvloedige tranen en met vele smekingen, de Heere aan, om hem naar Zijn barmhartigheid in zijn zwakheid te hulp te komen.

Doch de Heere, die hen nimmer verlaat, die op Hem hopen, verhoorde op Zijn tijd zijn dienstknecht, en schonk hem, ofschoon hij naar mensenoordeel overwonnen scheen te zijn, zulk een vroomheid en standvastigheid, dat duivel noch hel, veel minder enig menselijk schepsel hem van de liefde Gods, die in Christus Jezus is, kon scheiden. Zoals dan Christus Jezus Zijn dienstknecht door de satan liet verzoeken, heeft Hij ook hem onder de verzoeking staande doen blijven en de overwinning gegeven.

Hieruit kunnen wij zien, dat niemand Gods uitverkorenen, die Hij tot zaligheid beschikt heeft, uit Zijn hand zal kunnen rukken. Zoals ook Christus zegt: "Niemand zal de schapen, die de Vader Mij gegeven heeft, uit Mijn hand rukken."

In deze nood en aanvechting schreven hem enige christenen, en bovenal de bovengenoemde Wouter Oom, troostrijke brieven, waardoor hij niet weinig werd versterkt.

Aldus bleef de gevangene door de genade des Heeren in de ware belijdenis van zijn geloof volharden, waarin hij begeerde voor de getuigenis van het Evangelie zijn leven op te offeren.

Eindelijk werd hij, daar hij volhardde in de waarheid, voor de vierschaar gebracht, waar hij zijn doodsvonnissen ontving. Toen hij ter dood veroordeeld was, kwam zijn vrouw des namiddags bij hem in de gevangenis, met wie hij geruime tijd sprak. En, toen de tijd om te scheiden aanbrak, namen zij vriendelijk afscheid van elkaar, doch onder het storten van zulk een tranenvloed, dat ook een stenen hart daardoor zou bewogen zijn geworden. Bij het afscheid bad hij zijn vrouw de weg der waarheid toch te bewandelen, en het kind in de vrees van de Allerhoogste op te voeden.

Spoedig daarna werd hij in de gevangenis verdronken, en ontsliep alzo in de Heere, in het jaar 1563. Het lijk werd de volgende dag op het galgenveld tentoon gesteld en aan de vogelen ten spijs gegeven.

**24 september 1563.**

*De Schouteth teghens AERT DE HANE (HAEN), verdacht van herdoperij, de Schout eist levenslang op de galeijen, uitkomst deze zaak niet gevonden, Red.*

**Bron:** *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 9, blz. 152.*

**Deselve teghens JAN DE WOLF, van Oudenaarde, suspect van quader religien &c. op de bladrand: Executio.**

**Bron:** *Hooger Vierschaer, A. A. B. Deel 9, blz. 153.*

*JANNE WOLFF, &c. metten watere geëxecuteerd, &c.*

**Bron:** *Rekening van den Markgraaf, jaar 1562-63, A.A.B. Deel 9, blz. 159.*

### 13. Christoffel Fabritius

### 14. Olivier de Bock

JAAR 1564

Christoffel Fabritius of Smit, geboren te Brugge, in Vlaanderen, was een karmelieter monnik in die stad. Nadat hij de waarheid had beleden, liet hij de gruwelen van het pausdom geheel varen, en richtte zijn leven, dat vroeger in alle begeerlijkheid van hete vlees had doorgebracht, tot alle godzaligheid als een vroom christen in. Ten einde beter in de kennis van Woord en in alle godzaligheid toe te nemen, begaf hij zich naar de christelijke gemeenten in Vlaanderen, en had enige tijd met de dienaren van het Woord omgang, om met hen over de zaken van de godsdienst te spreken. Door toeleg en op verlangen van de dienaren des Woords, hield hij enige predicatiën, teneinde bewijs te geven van zijn gaven. Volgens de raad van Paulus huwde hij een christelijke vrouw, waarom de priesters en monniken hem zeer lasterden. Doch Christoffel werd dagelijks meer en meer versterkt, en bestrafte de gruwelijke dwalingen en het schandelijke leven van de pausgezinden op moedige wijze. Eindelijk, als velen, wegens de zware vervolging, uit West-Vlaanderen naar Engeland vertrokken, ging ook Christoffel met zijn vrouw, die niet weinig bevreesd was, waarbij hij iedere aanstoot zocht te vermijden, naar Santwijck, (Sandwick) waar hij een zeker handwerk uitoefende, en zich zeer onberispelijk gedroeg.

Toen hij daar enige tijd gewoond had, schreven de Nederduitse gemeenten en vooral die te Honscote aan hem, en verlangden, dat hij de christelijke gemeente zou komen dienen. Om zijn gewilligheid te tonen vertrok Christoffel naar Vlaanderen, om op raad van de broeders zich aan de dienst der gemeente te wijden.

Na rijp overleg besloten zij, dat hij te Antwerpen zou blijven; vooreerst omdat hij in Vlaanderen te goed bekend was, en ten andere, omdat de dienst in de gemeente te Antwerpen, die zeer druk en moeilijk was, op één dienaar rustte. Aldus nam hij de bediening van de *Hoogduitse gemeente* te Antwerpen op zich, waarin hij zich zeer vroom en stichtelijk, onder grote lof van alle christenen, gedroeg.

Maar helaas, dit kon de satan, die een vijand van al het goede is, niet lang verdragen. Want, nadat hij daar omtrent een half jaar op de bazuin van het Goddelijke Woord had geblazen, werd hij, in de avond van de 2<sup>e</sup> Juli 1564, verraderlijk gevangen genomen, wat op de volgende wijze plaats had.

In het jaar onzes Heeren 1564, omstreeks Pinksteren, was er in Antwerpen een vrouw van de Jezuïetenorde, *lange Margriet* genaamd, een mutsenverkoopster, die zich hield, zoals zij in het jaar tevoren ook gedaan had, alsof zij grote begeerte had, met een geleerd en Godzalig man, die haar in de ware godsdienst onderwijzen zou, in kennis te willen komen.

Een ouderling der gemeente daar, die in het vorige jaar met haar gesproken had, vernam dit, en ging andermaal tot haar, en vroeg wat haar verlangen was. Zeer geveinsd antwoordde zij, *dat zij een groot en hartelijk verlangen had, om in de waarheid te worden onderwezen, de Heere te belijden en oprecht na te volgen.* Met dit woord ging de goede man van haar, en beloofde haar de zaak, zover hem dit mogelijk was, te zullen behartigen.

Maar helaas, het was niets dan bedrog, en geschiedde om het verraad, dat zij reeds lange tijd in haar hart overlegd had, en waartoe zij ook door priesters, monniken en Jezuïeten uitgezonden was, te plegen, zoals later duidelijk bleek. Teneinde tot haar

doel te geraken, hield deze valse vrouw niet op hoe langer hoe meer lust en ijver tot de waarheid te veinzen, totdat zij eindelijk bij de genoemde Christoffel gebracht werd. Toen deze vernam, dat zij in zekere stukken van de godsdienst, waaromtrent zij, zoals zij voorgaf, zich niet verzekerd gevoelde, onderricht wenste te worden, onderwees hij haar naarstig uit de heilige Schrift.

Na dit eerste onderricht scheen haar ijver hoe langer hoe meer toe te nemen, zodat zij dikwerf verlangde vermaand te worden, zowel aan haar huis als aan haar winkel, totdat zij, op haar verlangen, in een predicatie, die daar, uit vrees in het geheim, in de gemeente plaats had, gebracht werd, en wel op de sacramentsdag, zoals men die noemt, op de 1e Juni, waar de genoemde Fabritius predikte over het ware gebruik van het avondmaal, zoals dit door onze Heere Christus Jezus werd ingesteld, door de Apostelen bediend, en vele eeuwen daarna in de christelijke kerk werd onderhouden.

Na de predicatie vroeg men de genoemde Margriet hoe het haar bevallen was. Zij antwoordde: "redelijk," doch verlangde daarover uitvoerig met Christoffel te spreken, om hem het een en ander te vragen.

Om die reden bezocht Christoffel haar bij herhaling; maar, daar zij ook nog anderen wilde verraden, verlangde zij met nog een geleerde man te spreken. Christoffel had kennis aan een zeer geleerd en godvrezend man, **Olivier de Bock** genaamd, geboren te Aalst in Vlaanderen, hoogleraar in de Latijnse taal aan de vermaarde hogeschool te Heidelberg, in het gebied van de Paltzgraaf, die kort tevoren gekomen was om zekere zaken te bespreken. Hij bracht die bij Margriet, en, toen zij met hem gesproken had, verlangde zij andermaal met hem te spreken, doch de tijd daartoe was toen niet zeer gelegen.

Daarna verlangde zij ook, om haar pastoor, de heer Simon genaamd, te spreken, om alzo de zaak van beide zijden te horen voorstellen en het onderscheid te horen, terwijl zij beloofde zich te zullen houden aan de zijde van hem, die zijn geloof het best met Gods woord bewijzen zou, en verzekerde naar waarheid, dat noch van haar noch van de zijde des pastoors enig gevaar of enige zwaarigheid te vrezen was. "Och," zei zij, "wanneer gij door mij in gevaar kwam, waar zou ik mij dan wenden? Waar zou ik mij keren? Dit zou mijn hart niet kunnen, en ik zou ook nooit gerust zijn."

Door deze en meer andere temende en zoete woorden werd door Fabritius op zekere dag, omstreeks de 6<sup>e</sup> Juni, in tegenwoordigheid van Margriet, haar man en de pastoor een gesprek aangeknoopt, wie hij vele verscheidene plaatsen uit het Oude en Nieuwe Testament voorhield. De pastoor wist daarop niet veel te antwoorden, en beriep zich op de kerkvaders en leraars der kerk, waarmee hij zijn leer wilde bevestigen. Nadat zij een andere dag voor het verdere gesprek bepaald hadden, gingen zij uiteen, waarbij zij enige lont roken en bevreesd waren voor verraad. Maar Christoffel, die de zaak begonnen had, begeerde haar met Gods hulp te volbrengen, en was daartoe te ijveriger en vuriger, omdat de genoemde Margriet hem had gezegd, dat, indien hij haar voor zijn zaak won, hij wel honderd anderen met haar zou winnen.

Ten andere was hij daartoe ook gezind, omdat zij, zoals zij voorgaf, door verdriet en groot verlangen op zekere tijd erg ziek geworden was, omdat men weigerde, of ten minste te lang wachtte om met haar te spreken, haar te onderwijzen, te vermanen en te vertroosten. Door deze geveinsdheid werd de goede en eenvoudige man jammerlijk bedrogen.

Omstreeks de 26sten Juni had dan ook de tweede samenspraak plaats tussen Fabritius en de geestelijke. In dit twistgesprek begon de geestelijke allereerst wat aan te halen uit Augustinus, wat hem gepast toescheen, en tot zijn doel kon helpen. Dit gesprek liep over het avondmaal en de verandering van het brood in vlees en van de wijn in bloed, door de kracht der vijf woorden die daarover worden uitgesproken.



Hierop kwam Fabritius met andere plaatsen en aanhalingen uit Augustinus, die veel duidelijker waren, voor de dagen weerlegde Augustinus met Augustinus, of die althans uitleggende, en verlangde van de geestelijke die te lezen.

De pastoor antwoordde spijtig, dat hij die moest voorlezen.

Christoffel las die intussen voor; doch de priester wilde er niet naar luisteren; en, daarbij zag, dat hij door die plaatsen en meer andere bewijzen, die Fabritius uit de kerkvaders aanhaalde, te zeer in het nauw gebracht werd, verwierp hij Augustinus en al de kerkleeraars, op welke hij zich eerst had beroepen, geheel zoals hij bij de eerste samenspraak geen heilige Schrift wilde aangehaald hebben. Ja, wat meer is en zeer te verwonderen, hij beriep zich niet op de besluiten zelf van de kerk, die zij overigens belangrijker achten en in groter waarde houden dan de Schrift en de kerkvaders, en wel omdat de genoemde plaatsen daarin aangehaald waren, wat Fabritius, terwijl hij de pauselijke besluiten in de hand hield, de geestelijke duidelijk bewees. Daarenboven nam de pastoor, volgens de oude gewoonte der pausgezinden en kettters, de toevlucht tot schelden en dreigen.

De volgende dag kwam er een broeder bij Margriet, om te vragen, hoe zij na het gehouden twistgesprek gestemd was. Zij antwoordde dat het beter was dan vroeger, maar, zei zij, "ik was te veel verslagen, toen ik hoorde dat de pastoor Christoffel zo bedreigde; en daarom heb ik mij voorgenomen van hier te gaan, en met de priester geen gemeenschap meer te hebben. Want ik zie wel, dat zij het rechte niet hebben, daar zij hun zaken met bedreigingen zoeken staande te houden. Maar, daar zij in twist gescheiden zijn, waardoor ik het onderscheid niet geheel kon vernemen, zou ik graag met Christoffel en Olivier alleen spreken.

Dit verlangen werd haar volgaarne toegestaan, vooreerst omdat de priester naar Leuven zou reizen, en ten andere omdat zij de plaats der samenkomst als het ware niet wilde weten.

Op Zaterdag de 1<sup>e</sup> Juli werd haar gezegd, om op Zondagmorgen ten zes uur op de Wijngaardbrug te komen, vanwaar zij naar de plaats der samenkomst zou worden geleid. Op de genoemde dag en het uur verscheen Margriet met haar man op de bestemde plaats, vanwaar zij naar een zeker huis gebracht werd.

Kort daarna kwam Christoffel en nog een ander man bij haar, die zij terstond de hand gaf en zeer vriendelijk verwelkomde. Toen zij te zamen plaats genomen hadden, gaven zij Margriet in het stuk over het avondmaal, waaromtrent zij zei het meest ongerust te zijn, grondig onderricht, en bestrafte de gruwelijke afgoderij van de roomsen broodgod op scherpe wijze.

Als Margriet dit hoorde, en bemerkte dat de markgraaf te lang vertoefde, viel zij ter aarde, en veinsde uit vrees in onmacht te vallen, zodat men haar wat tot beterschap in de mond liet lopen.

Terwijl zij haar met aangename woorden troostten, kwamen de markgraaf en de schout met hun dienaren in de kamer, die zich terstond van Christoffel en Olivier meester maakten, en hen als onschuldige lammeren naar de gevangenis sleepten.

Deze samenkomst en al de omstandigheden waren de markgraaf reeds tevoren bekend gemaakt; want, toen deze valse vrouw het bericht daarvan ontvangen had, was zij des avonds naar de woning van de markgraaf gegaan, had hem van de tafel geroepen, en alles te kennen gegeven. En, terwijl zij nu des Zondags naar de plaats der samenkomst geleid werd, volgde iemand haar achterna, die er op lette, in welk huis men ging. Aldus werden deze beide Godzalige mannen door deze valse vrouw op jammerlijke wijze verraden.

De volgende dag werd Christoffel op de pijnbank gelegd en zeer onmenselijk gepijnigd, terwijl hij aangaande zijn persoon, ambt, handelingen en of hij een vrouw getrouwd bad, werd ondervraagd. Ten andere ondervroegen de heren hem naar verscheidene personen en vooral naar de dienaren des Woords.

Met wijsheid antwoordde hij daarop zo, dat niemand door zijn woorden in enig gevaar kwam, ofschoon het enige kwaadwilligen lasteraars behaagde, de vromen getuige van Christus daarvan vals te beschuldigen.

Toen zij hem eindelijk vroegen, of hij de goede raad van geleerde en godzalige mannen niet wilde volgen, antwoordde hij, dat hij geen goede raad wilde verwerpen.

De volgende dag kwamen de karmelieten tot hem, en zochten hem met liefelijke woorden op het hart te drukken, dat hij zich aan de goedertierenheid van de opziener van het klooster moest overgeven.

Daarna verscheen de heer Simon, die de voornaamste oorzaak van alles was, met nog een andere geestelijke Mariënkerke, en spraken over het avondmaal met hem. Eindelijk hielden zij hem voor, wat ook de overheid tevoren gedaan had, dat hij naar goede raad moest luisteren, en niet op zichzelf steunen. Christoffel antwoordde als vroeger, dat hij altijd goede raad wilde volgen. Enige, die daar tegenwoordig waren, zeiden: "Met u is wel wat aan te vangen."

Naar aanleiding van deze en de vorige samenkomsten, strooiden enige priesters en andere geveinsde vrijdenkers, die bij het onderzoek tegenwoordig geweest waren, onder het volk uit, dat Christoffel zijn geloof had laten varen, en verlangd had weer in het klooster te worden opgenomen.

Dit gerucht, dat zij alom met ijver verbreidden, werd door velen geloofd, en niet zonder grote droefheid van vele godzalige mannen en vrouwen, maar, vooral bracht het de gevangen Christoffel een dodelijke wond in het hart toe, aangezien hij zag, dat daardoor de leer en de gemeente van Christus zou gelasterd worden.

Maar de Heere, Die de Zijnen nimmer verlaat, maakte de schandelijke leugens der pausgezinden en vooral van de vrijdenkers teniet. Want Christoffel werd dagelijks meer en meer versterkt, en toonde grote vrijmoedigheid, waardoor dit kwade gerucht bijna geheel werd onderdrukt.

Nadat Christoffel reeds meer dan een jaar in de Heere was ontslapen, verdichtte Adriaan van Vossenhole en enige christenen, die de waarheid hadden verloochend, zekere brieven op zijn naam, die zij aan anderen toonden en daarna in druk uitgaven. Deze zochten daardoor het oude gerucht te vernieuwen en te bevestigen. Doch al hun pogingen waren tevergeefs, want zijn vrome dood heeft alle vroegere en latere lasteringen en haar verspreiders beschaamd, overwonnen en de mond gestopt.

#### *Nu vervolgen wij de geschiedenis.*

Toen Christoffel van enige broeders vernomen had, dat deze kwade geruchten overal verspreid waren, bewees hij door brieven aan de gehele gemeente zijn onschuld. En tot zekerder bevestiging daarvan, schreef hij terstond een belijdenis van het geloof aan de gemeente, waarbij hij betuigde, dat hij, als zijnde de zuivere waarheid, bereid was die met zijn bloed te bevestigen. Daarna zond hij enige zeer schone en voortreffelijke brieven aan de gemeente, die wij, om uitvoerigheid te vermijden, niet zullen meedelen. En, aangezien deze en nog een andere geloofsblijdenis van, hem ordelijk in een andere geschiedenis zijn opgenomen, is het onnodig die hier te herhalen. Die deze en nog vele andere brieven, geschreven aan zijn vrouw en verscheidene personen, verlangt te lezen, kan die daar vinden.

Intussen liet de satan, die steeds omgaat als een briesende leeuw, zoekende, wie hij zou mogen verslinden, niet na de gevangene door zijn handlangers te kwellen. Dagelijks toch bezochten hem monniken, priesters en enige vrijdenkers, met wie hij vele en velerlei twistgesprekken hield, waarin zij zich zeer dwaas aanstelden.

Wie zou in staat zijn al hun lasterlijke woorden mee te delen, die zij uitbraakten tegen God en Zijn Zoon Jezus Christus en vooral jegens het avondmaal? Al hun woorden kwamen neer op bedreigingen, vervloekingen en verbanningen. Vaak verdoemden zij hem als een hardnekkig ketter en goddeloos mens, die door God verbannen, verdoemd en verworpen was, en deden dat onder schelden, schreeuwen en getier, zonder de minste reden te verstaan. In één woord, zij waren zo verbitterd, verhit, ontstoken en vertoornd op hem, dat hij niet in staat was iets tot zijn verontschuldiging in te brengen. Doch al deze lasteringen en vervloekingen verdroeg Christoffel als een zachtmoedig lam, gedachtig aan de woorden van zijn Heere Christus Jezus: "Bezit uw zielen in lijdzaamheid."

Niet lang daarna kwam er een pastoor, Sebastiaan genaamd, bij de gevangene, die hem meedeelde, dat hij die week niet overleven zou. Deze dacht hem hierdoor te verschrikken en wankelmoedig te maken. Maar Christoffel antwoordde hem, dat hij zich daarover niet weinig verheugde, en verklaarde hem, dat hij zijn bloed graag wilde doen vloeien, dat hem en zijns gelijken tot een val, maar daarentegen tot grootmaking van God en van Zijn gemeente zijn zou. De pastoor, zong het oude liedje, dat hij een verleider was, zonder God en zonder kennis van God.

Doch Christoffel bewees hem met de Schrift, dat hij zelf geen God bezat dan de paus en een stukje gebakken brood, en dat hij zelf het volk verleidde van de weg der waarheid buiten Christus.

Intussen deden de karmelieten van Brugge hun uiterste best, om de gevangene naar hun klooster over te brengen, waarvoor hij bovenal vreesde. Hij stierf liever dan in hun handen te vallen. Want hem was de ongenadige straf en de heimelijke moordlust wel bekend, die zij toepasten op de overtreders van hun orden.

Toen zij nu zagen, dat hij door kwaadspreken en bedreigingen niet gedrongen werd om zijn geloof te verzaken, beproefden de markgraaf, schout en anderen met schone en vleiende woorden en geveinsde beloften om hem te doen wankelen.

Maar Christoffel, die in de waarheid bevestigd was, gaf aan hun valse woorden geen gehoor.

Terwijl hij in de gevangenis zat, was hij zeer ongesteld, bovendien had hij veel te lijden van een gezwel aan het lichaam. Te midden van dit lijden gunde de gevangenebewaarder hem zeer weinig troost en hulp van mensen. Derwijze had de Heere hem beproefd, opdat hij eenmaal als gezuiverd goud voor Hem verschijnen zou. Gedurende zijn ongesteldheid zonden enige gelovige lieden hem wat wijn, die hij matig, tot veraangenaming en versterking van het lichaam, genoot. Daarom scholden enige *wederdopers*, onder wie hij toen vertoefde, volgens hun aard en gewoonte, hem voor *een wijnzuiper en vleselijk mens*.

Behalve deze lasteringen en het groot verdriet waarmee hij ten onrechte werd bezwaard, had hij een zeer grote strijd in zijn vlees, waarin hij zulk een zwakheid en twijfeling, vooral in het begin, gevoelde, dat het vlees graag allerlei uitvluchten zocht. Maar de genadige God, in Wiens hand zijn lot berustte, gaf Zijn dienaar moed, om tegen alle aanvechtingen van het vlees en de vele kwellingen van zijn vijanden met volharding te strijden.

Dagelijks werd ook de andere gevangene, **Olivier de Bock**, door priesters en monniken aangevochten; want deze geschoren kruinen vlogen de gevangenis in en uit als bijenzwermen, om van Godzalige mannen pausgezinden te maken. De priesters wilden hem ook, zoals zij Christoffel gedaan hadden, aangaande zijn geloof ondervragen, teneinde hem te kunnen ombrengen.

Doch Olivier, die een verstandig en voorzichtig man was, wilde met de priesters en de monniken niets te doen hebben, en beriep zich gedurig op de Paltzgraaf, in wiens dienst hij was, als op zijn opperheer.

Toen de Paltzgraaf de gevangenschap van zijn dienaar vernomen had, zond hij een gezant met brieven aan de graaf van Egmond en aan de markgraaf van Antwerpen. Daarna schreef hij noch, op verzoek van de gezant, aan het hof van Brussel, en deed zeer zijn best om hem te bevrijden; ten gevolge waarvan deze gevangene op de 1<sup>e</sup> September van het genoemde jaar uit zijn gevangenschap werd verlost.

Doch Olivier was zo ongesteld en verzwakt, zoals hij enige tijd tevoren ook geweest was, dat hij nauwelijks gaan kon. Daarna werd hij zo machteloos, lam en sprakeloos, dat men hem voor dood hield, in welke toestand hij geruime tijd verkeerde. Men heeft op goede gronden vermoed, dat deze ongesteldheid door vergif, hem in de gevangenis gegeven, veroorzaakt was, waartoe de eerwaardige vaders, die hem bezocht hebben, niet te heilig waren, zoals zij in vroeger tijd keizer Hendrik hun sacrament des avondmaals vergiftigd durfden over te reiken, want, het is hun leed, als er een godzalig mens overblijft.

Maar gelijk Olivier door de uitspraak van het hof uit de gevangenis werd ontslagen, kwam ook van dat hof het vonnis, aan de heren van Antwerpen, dat Christoffel levend moest worden verbrand. Toen Christoffel dit vernam, schreef hij, in het laatst van September, in de eerste plaats een lieve en troostrijke afscheidsbrief aan zijn bedrukte vrouw. In die tijd schreef hij nog andere afscheidsbrieven aan verscheidene personen, en heeft die ook van hen ontvangen, zoals ze in de genoemde geschiedenis woordelijk zijn mee gedeeld.

Op Dinsdag daarna, zijnde de 3de Oktober, des ochtends omtrent zeven uur, werd Christoffel voor de eerste en laatste maal voor de vierschaar gebracht, en daar met gesloten deuren veroordeeld. In de vierschaar werd hem naar zijn geloof niet gevraagd, maar hij beleed dat toch, zoveel de korte tijd dat toeliet, op vrijmoedige wijze. Daarna vermaande hij de heren, dat zij wel zouden letten op zijn geloofsbelijdenis, en een rechtvaardig oordeel uitspreken, daar zij ook eenmaal voor de rechterstoel van Christus moesten verschijnen.

De schout zei daarop: "Wij vragen nu niet naar uw geloof; maar of gij een leraar bent geweest en op geheime plaatsen hebt gepredikt,"

"Dat beken ik," zei Christoffel, "en het berouwt mij ook niet; maar het doet mij leed, dat ik het niet meer gedaan heb."

"Wij doden u niet," zei de schout, "maar het bevel des konings."

Daarop zei Christoffel: "Ziet dan wel toe, dat u dit bevel niet zal verontschuldigen in de grote dag des oordeels."

Daarna veroordeelden zij hem, volgens het bevel, ter dood, doch met zulk een verbleekt gelaat, dat men daaruit de ontroering van hun gemoed gemakkelijk kon bemerken.

Toen de martelaar zijn vonnis ontvangen had, werd hij door de dienaren met grote spoed en onder vrees, wegens de menigte van het volk, weer naar de gevangenis gebracht. Toen hij de gerechtszaal had verlaten, sprak hij zeer vrijmoedig, zoals hij

ook vroeger gedaan had, tot het volk, en vermaande hen tot liefde voor de waarheid. Aldus kwam hij in de gevangenis terug, waar hij zich zeer vroom gedroeg. Terstond daarna verschenen er een hoop priesters, monniken en wereldsgezinde. vrijdenkers hij hem in de gevangenis, die hem verfoeiden, lasterden en kwelden. Vooral had hij veel hinder van een predikmonnik, broeder Balten genaamd, een afvallig christen, die hem niet alleen met scheiden en roepen overviel, maar ook zodanige lasteringen tegen God en Zijn gemeente uitbraakte, dat de martelaar genoodzaakt was de oren te stoppen.

Eindelijk kwam tot hem mr. Adriaan van Vosenhole, een geneesheer van Antwerpen, met zijn Libertijnse metgezel, door wie de lijder op jammerlijke wijze werd gekweld, bespot en veroordeeld, wat zij later nog eens herhaalden. Doch, niettegenstaande al deze aanvechtingen, was de martelaar zeer vergenoegd in de geest, zodat er een opmerkelijke en ongewone vreugde op zijn gelaat aanschouwd werd, waarover ieder zich verwonderde.

Toen nu de tijd des middagmaals gekomen was, zat Christoffel aan tafel, waar hij hen, die met hem aten en daar tegenwoordig waren, zeer vriendelijk vertroostte en stichtelijk vermaande. Na het middagmaal nam hij van zijn vrienden en anderen, die het middagmaal met hem gehouden hadden, met vele vriendelijke en hartelijke, woorden afscheid, zodat allen de tranen uit de ogen vloeiden.

Onder het afscheid nemen kwamen er twee monniken in de gevangenis, om met hem te spreken, van wie hij echter niets wilde weten. Maar, daar de gevangenbewaarder zeer verlangde, hem nog ditmaal te woord te staan, ging hij tot hen in een andere kamer. Toen zij hem zagen, waren zij zeer verwonderd over de ongewone blijdschap, welke op zijn gelaat te zien was. Zij vroegen hem, waarom hij zo vergenoegd was.

"Omdat," zei hij, "mijne verlossing nabij is." Daarna onderwees hij hen ijverig in de heilige Schrift, zodat de monniken met weemoed van het hart vertrokken.

Omstreeks drie uur na de middag werd hem een schoon hemd gebracht, waarin hij zijn offer brengen zou. Toen hij dit had aangedaan, begon hij zich tot de dood voor te bereiden, zijn klederen te borstelen, het haar en de baard te kammen, en eindelijk zijn gelaat tot vrolijkheid te stemmen, alsof hij naar een bruiloft of een maaltijd moest. Aldus bracht hij de namiddag op stichtelijke wijze, met allen, die hem bezochten, en in vreugde des geestes en des lichaams door.

Zoals hij in de namiddag gestemd was, gedroeg hij zich ook des avonds gedurende de maaltijd tot aan middernacht. De liefelijke woorden, die hij sprak en de hartelijke vermaningen, die hij deed, zijn niet geheel te beschrijven. Hij sprak vooral veel over de vreugde van het toekomstige leven en wel met zulk een vurigheid des geestes, dat ieder er zich over verwonderen moest. Zijn woorden waren als van een goddelijke Engel, vol kracht en hartelijkheid. Onder andere woorden had hij dikwerf de spreuk van Paulus in de mond: *"Ik verlang ontbonden te worden en niet Christus te zijn,"* en meer dergelijke.

In die avond vergaderde een grote menigte volks voor de gevangenis, die daar de gehele nacht bleef, omdat men meende, dat men hem 's nachts zou ombrengen. Deze hield zich bezig met het zingen van psalmen en geestelijke liederen.

De volgende dag, des ochtends omstreeks zeven uur, gingen de markgraaf en de schout te paard, met een menigte gerechtsdienaren en soldaten, naar de gevangenis, om de lijder af te halen.

Vervolgens ging de beul naar de martelaar, knielde neer, en vroeg hem, volgens de oude gewoonte, om vergiffenis. De martelaar antwoordde hem vriendelijk, dat hij zijn dood hem graag vergaf, waarna hij tot op het hemd ontkleed werd.

Daarna deed de beul hem ijzeren boeien aan de handen, en aldus werd hij als een onschuldig lam te midden der wolven vorgebracht. De gerechtsdienaren, die als briesende leeuwen en dolle honden op hem wachtten, sloegen terstond de handen aan hem, liepen met onstuimige woede heen, en sleepten hem voort als een dier. Zij behandelden de lijder zo ruw, dat hij eindelijk gedwongen was te zeggen: "Waarom mishandelt gij mij aldus? Ik ga als een schaap, en gij behandelt mij, alsof ik een dier ware."

Daar hij voor oproer vreesde, verzocht hij onderweg het volk om zich bedaard te gedragen opdat hij de Heere niet zou weerstaan. Ten andere vermaande hij de christelijke broeders, die hij in de nabijheid zag, om in de waarheid te volharden.

Van verschillende kanten schoten intussen enige christelijke broeders in de Heere toe, namen hem bij de hand, en zeiden: "Strijd vroom, lieve broeder, dit is uw uur."

Toen de markgraaf dit gewaar werd schreeuwde en tierde hij, en riep met luider stem tot zijn dienaren: "Vangt, spant, smijt, slaat dood!" en dreigde de martelaar met een pistool te doorschieten, want hij vreesde, dat de prooi hem zou worden ontnomen.

Toen nu de martelaar op de markt gekomen was, waar hij zou worden verbrand, trok een soldaat hem op ruwe wijze de muts van het hoofd en de klederen van het lijf. Voor de hut viel hij op de knieën, om in deze laatste strijd tot God de Heere te bidden, wat hij echter niet doen kon, want de gerechtsdienaren en soldaten trokken hem op wrede wijze omhoog, en duwden hem, zeer onzacht in de hut tot aan de paal, waar de beul hem met een ijzeren keten vastmaakte, en een strop om de hals deed, opdat hij bidden noch tot het volk spreken zou, wat nochtans in alle steden en plaatsen de lijders, aan welke kwade daden zij ook schuldig bevonden worden, wordt toegestaan.

Toen hij aan de paal stond, begonnen enige broeders aan verschillende kanten psalmen te zingen, en onder andere de 130<sup>ste</sup> Psalm. Toen de dienaren dit hoorden, werden zij woedend, geboden te zwijgen, dreigden en sloegen in de hoop, zonder iemand te ontzien, groot noch klein. Zelfs hen, die niet meezongen, en dicht bij de broeders stonden, troffen ook de slagen en stoten, zodat enige burgers en hun kinderen werden gekwetst. Hierdoor ontstond een grote beroerte en oploop onder het volk, zodat velen van hen in toorn en woede werden ontstoken, en met stenen naar de beul en de gerechtsdienaren wierpen. De schout haalde zijn pistool voor de dag, en dreigde herhaalde malen te schieten.

Doch de markgraaf begon bang te worden, en zei tot hem: "Wat wilt gij doen? Schiet niet, want indien gij schiet, zijn wij allen verloren!" Ja, hij werd eindelijk zo bevreesd, dat hij van benauwdheid schreeuwde als een kind en riep: "Och burgers, staat ons bij! Och schutters, helpt ons! Mijn lieve burgers, wij doden hem niet, maar het bevel des konings. Ziet toe wat gij doet; het is recht van de koning."

Maar hij was zo weinig bevriend bij de gemeente, dat burger noch soldaat, groot noch klein een hand uitstak om hem te helpen. De schout vreesde, dat het schaap hem zou ontlopen, en schreeuwde daarom zo hard hij kon de beul toe, om zich met het vuur te haasten, wat hij met zijn helpers ijverig deed.

In deze verwarring en beroerte, waarbij de stenen van alle kanten dapper vlogen, overviel een grote verschrikking en verbaasdheid het volk, zodat zij herwaarts en derwaarts liepen, en op de grond tuimelden, de een over de ander als baren in een storm. Anderen sloten de deuren, vensters, winkels en kelders toe, uit vrees voor groter oproer en onheil. Enige verwijderden zich een weinig, en bleven daar staan, om

hiervan het einde te zien. Weer anderen begonnen dapper en in ernst met stenen te werpen, want in het begin was dit slechts kinderspel, toen zij zagen, dat de soldaten door dit werpen weinig verschrikt werden, die ijverig met allerlei wapenen naar het volk stieten, wat het park niet wilde verlaten.

Eindelijk namen de beul, de dienaren en de soldaten de vlucht. Enige vluchtten in de kelders van het nieuwe stadhuis, anderen liepen de straten in. De markgraaf en de schout vluchtten met de grootste spoed naar het stadhuis, waar zij zich enige tijd wisten te verbergen; want zo spoedig de soldaten en de dienaren, door wie het oproer en de aanleiding daartoe ontstaan was, uit het park waren gevlucht werd het oproer gestild, waaruit men gemakkelijk kan nagaan, dat de reden van dit oproer aan de soldaten en gerechtsdienaren en niet aan het volk moet worden toegeschreven.

Intussen sprongen enige in het park, trokken de hut en de brandstapel omver, maakten de keten los, en hoopten de lijder nog te redden; doch dit was helaas tevergeefs, want de beul had hem het hoofd en de hersenen met een ijzeren hamer van een geslagen, en hem een dolk in de rug gestoken, zoals boven uit ramen was gezien en later aan het lijk te zien was. Toen zij nu zagen, dat hij niet meer te redden was, staakten zij het afbreken van de brandstapel, vooral ook omdat enige riepen: "Wat doet gij toch mannen? Lieve mannen, wat doet gij toch? Gij doet de man dubbele pijn aan." Want ofschoon het vuur, dat de beul bij zijn vlucht met een weinig stro in zijn baard had aangestoken, nu eerst begon te branden, zagen zij toch, dat de martelaar, die zo jammerlijk doorboord, bebloed en doorstoken was, de dood in geen dele kon ontgaan.

Terwijl de lijder rustte in de ketting en met de ene voet in het vuur knielde, werd hij langzamerhand, onder grote smarten, door een zacht vuur, dat meer gevoed werd door het vet van zijn lichaam dan door het hout, verbrand. Het volk, dat in de nabijheid stond, en zijn jammerlijke en langdurige pijnigingen zag, werd met deernis en medelijden vervuld, en riep: "O God, hoe kunt gij dit verdragen!"

Een tijdlang rekte hij zijn leven in de vlammen, schudde het hoofd heen en weer, deed mond, lippen en handen open en toe, totdat hij eindelijk in het vuur viel, en zijn geest in de handen zijns Heeren overgaf.

Nadat nu de vrome martelaar aldus in de Heere was ontslapen, werd zijn lichaam geruime tijd in het vuur geroosterd, zodat velen dachten, dat het tot as verbrand moest worden. Daarna werd het vuur uitgedoofd, opdat het lichaam niet geheel tot as verbranden zou. Doch dit was, door zware pijn en langdurige tijd zo ingekrompen als van een kind van acht of negen jaren. Het hoofd, dat reeds verminkt was door de verbrijzeling van de hersenen, was geheel onkenbaar, daar al het vlees, het haar, de ogen, neus, oren en lippen verbrand waren. Van de handen en de armen, die nog in de ijzeren boeien gesloten waren, werd niets gezien dan enkele beenderen. De benen en knieën waren zo vreselijk gebarsten en de zenuwen opgelopen, dat het vreselijk en jammerlijk was om aan te zien. De rug en buik, die als een ton opgezwollen waren, waren zo mismaakt, gescheurd en vaneen gereten, dat menigeen dit zonder tranen niet kon aanschouwen. In één woord, aan zijn lichaam was niets ongeschonden, dan een gedeelte van zijn voet, die, wegens het knielen, buiten het vuur gebleven was.

Het lijk bleef wel acht uren in het slijk liggen, tot een schouwspel van allen, die dat kwamen zien. De een beklagde en beweende het; de andere dreef er de spot mee.

Hij werd met de voeten omgewenteld, en door ieder geschopt, en was zo mismaakt, ellendig en jammerlijk, als men weinig had aanschouwd, zodat zelfs de meeste vijanden, zo er slechts enig medelijden bij hen gevonden werd, tot medelijden moesten worden bewogen.

Velen onder het volk waren ontevreden, dat men het lijk zolang op de straat, wat nooit te Antwerpen gezien was, liet liggen, waarom zij op zich namen het te begraven.

Eindelijk, tussen drie en vier uur des namiddags, kwamen de markgraaf en de schout, benevens een grote menigte soldaten en gerechtsdienaren, op de strafplaats, lieten het lijk op een kar werpen, om naar het galgenveld, zoals men dit noemde, te worden gebracht.

Doch dit viel anders uit, want toen de markgraaf zag, dat een grote schare hem naliep, liet hij het naar het water brengen, een grote steen daaraan binden, en in de Schelde werpen, eensdeels uit vrees voor het volk en ten anderen om de gedachtenis van zulk een schandelijke moord als bijna niet beleefd was, uit te wissen.

Aldus heeft deze vrome martelaar en getuige van Christus, op de leeftijd van tussen de zeven en achtendertig jaren, na drie maanden te hebben gevangen gezeten, zijn leven in deze wereld geëindigd, en is alzo, na veel lijden en smarten des doods het koninkrijk Gods ingegaan, op de 4<sup>e</sup> Oktober in het jaar onzes Heeren 1564.

#### 4 oktober 1564.

**CHRISTIANUM**, *alias CHRISTOFORUM FABRITIUM*, *alias DE SMET*, *vuytgelopen moninck, &c. ende daeromme al levende op een schavot verbrant is geweest, &c.*

*Item van dat hy tverbrant lichaem vanden zelven CHRISTOFORUS, &c. om tselve int water te werpen, overmidtz den rumoer twelck doens opte Merct gebuerde, &c.*

**Bron:** *Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1563-65, A.A.B. Deel 9, blz.283, 284.*

*“Den 4 Octobris, wirt t’Antwerpen op de Meerct, voor het Nieu Stadthuys eerst gejusticeert, ende verbrant eenen vuytgelopen Vrouwenbroeder, die van het Heylich Sacrament niet en hiel, ende als men de justitie doen soude, quamp daer soo grooten ramor ende men wirper soo met steenen, dat den Marcgrave, Schoutet ende Dienaers ontloopen moesten.*

*Ende op den selven dach wirt te Antwerpen tot haren verantwoorde geroepen, al deese woopers, ende niet comparende op den hals gebannen”.* **Antwerpsch Chronykje.**

#### 5 oktober 1564.

##### **Getuigen opgeroepen na de ongeregdheden bij de berechting van FABRITIUS:**

HENRICK DAEMS, Deken van het Schermersgilde.

JAN MICHIELSSENS, gildebroeder.

JERONIMUS DE LA CROIX, gildebroeder.

ADRIAEN HAGENS, gildebroeder.

CORNELIS VAN WINDERBEKE, gildebroeder.

PEETER MAES, gildebroeder.

GHYSBRECHT VAN DELFT, gildebroeder.

RYCK VAN CALCKEREN, gildebroeder.

CORNELIS VAN WOELPUTTE, gildebroeder.

GUILLAUME COCX, gildebroeder.

JERONIMUS VAN EECKE, gildebroeder.

JAN VAN HAESDONCK.



**3-10 oktober 1564.**

JERONIMUS VANDEN STEENE, steenweerdere.  
 FRANCHOYS VAN LEMENS.  
 JAN DU BOYS, weerd in de Halff Mane, opte Grootte Merct.  
 NICLAES SNEEUWATER.  
 JOOS DE BACKERE, wakere.  
 JACOB STRAGIER, geboren van Cortryck, poortere deser stadt.  
 JANS VANDEN BROECKE, straetwerckere ende wakere.  
 PETER PANHUS, coopman.  
 GILLIS HOFMAN, coopman.  
 JACQUES BERNOULLE.  
 HANS WILCKINCHOFF, suyckerbacker.  
 LENAERT ADRIAENSSENS, coopman.

**Gemeentearbeiders die 's nachts op de Markt werkten:**

PAUWELS JANSSENS.  
 JAN WILLEMS.  
 FRANCOYS MAINGNART.  
 GHEERDT VANDEN BOSSCHE.  
 PEETER VAN CASTELT.  
 HANS VAN OOSTEN.  
 HANS GROOTS.  
 HANS RUYS.  
 PEETER VAN LONDERZEEL.  
 MATHYS JACOBS.  
 CORNELIS VAN BRECHT.  
 HANSKEN VANDER BIEST.  
 PEETER MEYS.  
 AERDT JANSSENS.  
 TANNEKEN ANTIKEERE, weduwe wylen JAN BROECKAERTS.  
 HANS STROYER, dienaer van JAN CRISPYN, suyckerbackere.  
 Meester JOOS VAN MILLEGHEM, barbier.  
 VINCENTE VANDE VYVERE.  
 CLAES JANSSENS, dienaer by de barbier Joos.  
 PAUWELS DE CLECK, Deken van de Merssen.  
 JAN BARON, Deken van de Merssen.  
 NICLAES PEETERS, tengieter, gesworen Ouderman vander Merssen.  
 JACOP VERPELT, smoutslagher, gesworen Ouderman vander Merssen.  
 JAN VAN BOUSDONCK, hantschoenmaker, gesworen Ouderman.  
 HUYBRECHT COOPALL, hoeymaker, gesworen Ouderman.  
 GEERT BOLLAERT; Meester vande Garbeleurders.  
 HIERONYMUS COYMAN, idem.  
 HANS DE CHERFF, idem.  
 PAUWELS DE GRAVE, cnaep vander Merssen.  
 JAN DE CLERCK, de jonghe, syvercooper, out ontrent 28 jaren.  
 HIERONIMUS MEYER, coopman, geboren tot Ausborch, out ontrent 41 jaren.  
 ADRIAEN VAN BIEREN.  
 HIERONIMUS POUSSINGHER, out ontrent 26 jaren.  
 JAN DE VOS, woonende inden SPIEGHEL opder Mert.  
 HENRICK ROGMAN, geboren tot Antwerpen, coopman, out ontrent 45 jaren.  
 ADRIAEN VAN BREEN, woonende "inden Keyser" opde Merct.  
 CORNELIS LE BRUYN, cremer, out ontrent 28 jaren.  
 MERTEN DE VOS, schilder, out ontrent 32 jaren.  
 GILLIS RAET, schoenmaker, out ontrent 31 jaren.

MERTEN VANDEN BRUELE, coopman, out ontrent 47 jaren.  
 HANS DANIEELS, won. ten huuse van JACOP SMITS, houtbreekere, 22 jaren.  
 FRANCHOYS HEYLEN, Dekan vanden Jonghe Voetboghe.  
 ADRIAEN VAN SEYST, idem.  
 DIONYS NUYTS, gildebroeder.  
 NICLAES SANDERS, gildebroeder.  
 BERNAERT APPELS, Ouderman.  
 DIERICK BENGERAERT, gildebroeder.  
 REYNIER OEBELS, gildebroeder.  
 Meester PEETER VANDEN GEERE, gildebroeder.  
 FRANCHOYS KETGENS, gildebroeder.

**Bron: A.A.B. 1872, Deel 9, blz. 192-270.**

### **Fabritius, Christoffel**

Karmelieter monnik, daarna hervormd predikant  
 Brugge, ca. 1527 - Antwerpen, 4 oktober 1564

### **Biografie**

Al op jonge leeftijd trad Christoffel Fabritius (ook bekend als Christophorus, de Smit of de Smet) toe tot de orde van der karmelieten in Brugge. Daar was hij getuige van de dood op de brandstapel van een karmeliet uit Gent, Karel de Koninck, op 27 april 1557. In 1561 verliet Christoffel zijn orde en nam hij de wijk naar Engeland. Daar las hij voor en preekte hij in de Nederlandse vluchtelingengemeente te Londen. In november van dat jaar trouwde hij met de Vlaamse Maria van Graffscepen. In 1562 was hij werkzaam als predikant 'onder het kruis' in Antwerpen, maar aan het einde van het jaar keerde hij naar Londen terug. In 1563 was hij werkzaam als wever in Sandwich, tot hij in oktober weer naar Vlaanderen trok. Als plaatsen waar hij preekte worden Grevelingen, Broekburg en Cassel genoemd. Daarna stond hij weer in Antwerpen, van waaruit hij ook Brugge en Gent bediende. Op 1 juli 1564 werd hij gearresteerd en op 4 oktober 1564 vond hij de marteldood op de brandstapel. Geruchten gingen dat er mannen uit Holland waren gekomen om hem met geweld uit de gevangenis te bevrijden, zoals wel vaker gelukt was met gevangengenomen predikanten of andere protestantse gelovigen. Maar in het geval van Fabritius zouden zij te laat zijn gekomen. Kort nadien zou er op de markt in Antwerpen een met bloed geschreven brief zijn aangeplakt, waarin beloofd werd dat de dood van Fabritius gewroken zou worden. Zijn dood op de brandstapel was ook de laatste vóór het Wonderjaar 1566. Overigens had de landvoogdes, Margaretha van Parma, op zijn terechtstelling aangedrongen. Tegelijkertijd echter werd de predikant die samen met Fabritius was gearresteerd, Olivier de Bock, niet ter dood veroordeeld, maar uit het land verbannen, op voorspraak van Frederik III, keurvorst van de Palts, waar deze predikant werkzaam was geweest.

Anton van der Lem

**15. Schoblandt Barthelsz,**

**16. Hans van Hues**

**17. Joris Coomans**

**13 augustus 1568.**

*Den Scoutet tegens CORNELIS VANDEN BERGHE, &c. inder kercken sekere hoyckens ontstucken te slaene, etc. Is tijdens zijn gevangenschap overleden.*

**Bron:** Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 12, blz. 300-334.

*Denselven tegens JERONIMUS BO(E)LLAERT, cuyper, &c. inder kercken de kerckedingen helpen ontstucken smyten, &c. Is tijdens zijn gevangenschap overleden.*

**Bron:** Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 12, blz. 300-334.

*Denselven tegens JORIS COOMANS, schoenlapper, &c. in kettersche vergaderingen en preken geweest, &c. ende bevonden verboden boecke te hebbene, &c. Op de bladrand: Executio.*

**Bron:** Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 12, blz. 300, 394.

*“Den 14 Augusty, t’Saterdachs, is t’Antwerpen op de groote Mert eenen schoenlapper, wesende eenen Geusen predicant, verbrant, omdat hy op synen solder gepreeckt hadde en in syn valsche opinie persisterde tot der doot”.*

**Antwerpsch Chronykje.**

**JAAR 1568**

Op een vastenavond, die de wereld ter ere van de afgod Bacchus houdt, en op de 11e Februari in het jaar onzes Heeren en enige Zaligmakers Jezus Christus 1568, werden te Antwerpen gevangen genomen Schoblandt Barthelsz., Hans van Hues en Joris Coomans. In de gevangenis waren zij zeer verblijd en vrolijk in de Heere, en erkenden dat dit door de wil en de voorzienigheid van de Heere geschiedde, zoals dit uit een brief blijkt, die zij de 17<sup>de</sup> Maart aan hun broeders toezonden, welke aldus luidt:

“Aangezien het God heeft behaagd, dat wij om Zijn Naam en de getuigenis van het Evangelie zullen lijden, zo maken wij u bekend, lieve broeders, dat wij nog welgemoed zijn, hoewel het vlees gedurige strijd voert tegen de geest, en wij menigmaal luisteren naar de raad van de aardse slang. Wij zijn er nochtans zeker van, dat Christus, ons Hoofd, de kop der slang vermorzeld heeft, en ons geen wezen zal laten; het zal ons niet schaden, ofschoon het ons de verzenen kwetsen zal. Wij willen daarom niet verflauwen, maar vast op de belofte des Heeren vertrouwen, dat Hij een God is, Die de hemel en de aarde uit niet geschapen heeft, Die Jozef in Egypte niet verliet, noch de drie jongelingen in de brandende oven, en ook Daniël in de leeuwenkuil niet vergat. Hij is de God van Abraham, Izak en Jakob en van hun

rechtvaardig zaad, zodat wij onbevreesd met David zeggen: "De Heere is mijn heil, mijn kracht, mijn sterkte en mijn toevlucht."

Met deze en dergelijke woorden der Schrift, lieve broeders, troosten wij ons in onze gevangenschap, en steunen niet op enige menselijke hulp. Daarom, lieve broeders en zusters, wordt niet mismoedig wegens onze gevangenschap; want dit is de wil van God. Het is ook geen nieuwe noch vreemde zaak; maar bidt de Heere ons volharding te geven tot het einde. Amen."

Het onderzoek van Schoblandt, gedaan de 23e maart, in tegenwoordigheid van de markgraaf, de schout, de klerk van de bloede en vele andere gerechtsdienaren.

De markgraaf: Waar bent gij geboren?

Schoblandt. Te **Roemerswale**"

De markgraaf. "Waar zijt gij getrouwd?"

Schobland. Te **Middelburg**, in Zeeland."

De markgraaf. "Waar hebt gij uw kinderen laten dopen?"

Schobland. In de christelijke kerk, waar de christenen hun kinderen behoren te laten dopen."

De Markgraaf. Al hadden wij geen andere getuigen, wij hebben er nu genoeg. Hebt gij het avondmaal bijgewoond?"

Schobl. Ja, mijnheer."

De markgraaf. Hebt gij geen kerkdienst verricht?"

Schobland. "Neen, mijnheer."

De markgraaf. Is het niet genoeg te geloven, wat in de kerkvergadering is besloten, waar zo vele geleerde geestelijke lieden, zowel bisschoppen als kardinalen, alles beslist hebben?"

Schobland. "Het behandelde in sommige kerkvergaderingen heb ik gelezen, en daarin vond ik, dat zij God de Heere niet tot hun raadsman hadden."

De markgraaf. "Zoudt gij niet tot de schoot der heilige roomse kerk willen terugkeren?"

Schobland. "Graag wil ik mij keren tot hetgeen God mij in Zijn Woord leert." Daarna vertrokken zij.

De 27e maart werden Schoblandt en Joris hij de markgraaf geroepen, die hun zei, dat hij het bericht van hun zaken naar Brussel gezonden had. Voorts vroeg hij hun, hoelang zij uitstel wilden hebben.

Zij antwoordden: "Acht dagen, van de ene Zaterdag tot de andere."

En ofschoon hun zaak te Brussel geschikt was, ontving toch Schoblandt alleen het doodsvonnis. Hij was daaronder welgemoed, en zong met zijn medebroeder op verheugde wijze de Lofzang van Simeon en de 40<sup>ste</sup> Psalm. Daarna 's nachts schreef hij een afscheidsbrief aan zijn broeders, waarin hij ook zijn medebroeder verontschuldigde met de woorden:

"Ik bid u, lieve broeders, u niet te ergeren, dat mijn medebroeder met mij zijn offerande niet volbrengt, en niet te denken, dat hij zijn Zaligmaker heeft verzaakt. Wij moeten bedenken, wat de Heere tot Petrus zei: "Als ik wil, dat hij blijve totdat Ik kom; volg gij Mij." In wiens plaats ik nu ook geroepen word, en ik dank Hem, dat Hij mij waardig gemaakt heeft, niet alleen Zijn naam te belijden met de mond, maar die ook te verzegelen met mijn bloed. En nu roep ik u vaarwel toe, mijn lieve broeders, en wacht op het geroep van de Bruidegom met een verheugd gemoed.

Uit de gevangenis, de laatste nacht voor ik de volgende dag mijn offerande zou brengen, met mijn eigen hand.

Aan de mensen is geen andere naam onder de hemel gegeven om zalig te worden, dan de naam Christus, om welke ik nu sterf.

Door mij,  
Schoblandt Barthelsz."

De volgende dag, toen hij sterven moest, zei hij tot de gevangenebewaarder, dat hij hem niet moest laten plagen met enige afgodische priesters; "want," zei hij, "zij kunnen mij niet helpen, ook heeft de Heere mij zaligheid in mijn hart verzekerd, en dit dodelijk kleed moet ik slechts afleggen, en mijn Bruidegom tegemoet gaan, maar met geen bijgelovigheden, tot de heerlijkheid, die Hij niet alleen mij maar allen uitverkorenen van de beginne heeft bereid. Och, ware ik de laatste, die gemarteld moest worden om de Naam van Christus. Waren de tirannen nu met mijn bloed verzadigd, opdat zijn verdrukte gemeente in vrede leven mocht!"

Daarna zong hij met zijn medebroeder de 40e Psalm, en besloot met een gebed tot Christus. Vervolgens kusten zij elkaar onder het storten van tranen; en, terwijl zij afscheid namen, kwam de scherprechter, bond hem en leidde hem weg.

Toen hij heenging, zei hij: "Vaarwel, Joris, ik ga je voor; volg mij na."

Ja broeder," zei Joris, "Ik zal je volgen."

Onderweg vergat hij zijn broeders niet, maar knikte hen toe, totdat hij op de strafplaats kwam. Daar werd hij aan een paal gebonden en levend verbrand, terwijl hij de Naam des Heeren aanriep, op de 10e Juli 1568.

Wat **Hans van Hues** aangaat, deze stierf in de gevangenis op vrome wijze in de Heere, en werd door Gods beschikking niet gemarteld.

Hier volgt een brief geschreven door **Joris Coomans** uit de gevangenis aan de gemeente, waarin zijn ondervraging beknopt wordt meegedeeld.

"Lieve broeders, ik schrijf u nu alleen, daar wij vroeger met ons drieën waren, want ook Hans van Hues is in de Heere ontslapen, zodat zij de laatste troost met Gods hulp van mij ontvangen hebben. Ik heb hen getroost, zolang ik hen met mijn vleselijke ogen levend heb gezien, en nu ben ik alleen. En toch ben ik niet alleen aangezien de God Abrahams, de God Izaks en de God Jakobs bij mij is. Hij is mijn groot loon, dat Hij wij volkomen zal geven, als ik dit dodelijk kleed zal hebben afgelegd. Bidt de Heere vurig voor mij, dat Hij mij daartoe bekrachtigt, want ook ik verwacht alle uren de aflegging van deze mijn aardse tabernakel."

Kort daarna werd Joris voor de heren ontboden, die hem uitvoerig ondervroegen aangaande zijn geloof, wat hij hun vrijmoedig beleed, en ook krachtig met de Schrift bewees.

De markgraaf. "Zoudt gij wel op uw geloof willen sterven?"

Joris. Ja, hiervoor geef ik mijn lichaam en ziel te pand."

De markgraaf. "Hoe zoudt gij de Schrift kunnen verstaan? Gij kent geen Latijn."

Joris. "Roep uw geleerden bij mij. Ik kan nog wel zoveel, dat ik met hen spreken zal. Maar gijlieden bent verwonderd. Christus dankte de hemelse Vader, dat Hij dit de wijzen dezer wereld had verborgen en het aan de kinderkens had geopenbaard."

De markgraaf. "Ik heb u laten zitten, opdat gij u zoudt beteren; en zie, gij wordt van dag tot dag erger."

Joris. "Mijnheer, zolang ik gevangen heb gezeten, heb ik menige traan geschreid, en mij, naar mijn vermogen, door Gods genade verbeterd; zodat ik geloof, dat het de schuld mijner zonden is, dat ik in gevangenschap verkeer. Doch volgens uw bedoeling

ben ik niet voornemens mij te verbeteren, al zoudt gij mij ook levend verbranden, zoals gijlieden mijn medebroeder hebt gedaan.

De markgraaf. "U zal niet veel beters geschieden."

Joris. "Sloeg dat uur morgen maar, ik zou er heenvliegen."

Een der raadsleden. "Hij heeft vrouw noch kind en ook geen bezittingen, daarom wil hij, volgens zijn zeggen, te liever sterven."

Joris. "Al bezit ik die ook niet, zo moet ik toch de dood voor mijzelf sterven, en het kan mij niet helpen. Gij zoudt ook zwijgen, en u tevreden stellen, daar gij kennis van de zaak draagt; want het zal u zwaar genoeg vallen u te verantwoorden in de dag des Heeren, wanneer wij allen zonder onderscheid moeten verschijnen."

De markgraaf. "Zwijg, of ik zal u in een donker gat laten zetten op water en brood en de mond toestoppen, wanneer gij niet ophoudt met spreken en het zingen van psalmen."

Joris. "Wel mijnheer, mijn mond zal ik sluiten, doch mijn God in het hart te danken zal ik niet laten omwille van u, mijn heren. Want niemand mag over mijn geweten heersen."

De Markgraaf. "Wij hebben lang genoeg naar uw predicatie gehoord." Hij zei verder tot de gevangenbewaarder: "Zet hem in een donker gat;" waar hij vertoefde van de ene dinsdag tot de andere.

Daarna werd hij naar de algemene gevangenis gebracht, bij hen die daar zaten wegens misdaden, als een schaap onder de wolven. Aldus werd deze vrome getuige door vele bezoeken gekweld; maar, als hij voor de heren was, betuigde hij, dat hij zo verheugd was in zijn gemoed door Gods kracht, dat hij geen bedreigingen der wereld vreesde, wegens de uitnemende eer van zijn Heere Jezus Christus, zoals hij ook met de dood betuigde, op de 14e Augustus, toen hij zijn offerande bracht.

Hij werd toen levend verbrand, en terwijl hij deze pijn standvastig doorstond, ontving hij alzo de martelaarskroon, terwijl zijn vlees aan de vogelen ten spijs werd gegeven, in het jaar 1568.

## **18. Joris de Makelaar**

JAAR 1571

De 16<sup>e</sup> Augustus 1571 werd ook, wegens de getuigenis der Goddelijke waarheid, te Antwerpen in de vlammen opgeofferd, met gesloten mond, een vroom getuige van Jezus Christus, Joris de Makelaar genaamd, die, in weerwil van vele martelingen, God Zijn Heere niet verloochende, maar als een getrouw getuige de waarheid met zijn bloed bezegelde.

## 19. Jan Missuens, de Oude; (Jan Cornelissen)

16 augustus 1571.

*In de sake tusschen mynen Heer den Schoutteth, aenleggere ter eenre, tegens JAN CORNELISSEN, verweerdere ter andere syden, &c., dat hy, verweerdere, soe binnen deser stadt, Brussel ende Thielt in Vlaenderen, den tyt van thien jaeren leeraer soude geweest syn vande secte der Calvenisten, hebbende middeldertyt bovendyen noch kinderen gedoopt ende houwelycken gecelebreert, avontmaelen vuytgeroyckt, contrairie den placcaten &c., wysen de Heeren voer recht dat de voers. JAN CORNELISSEN, alhier tegenwoordelyck gevangen, heeft verbuert syn lyff ende goet ende dat hy sal worden geexecuteert achtervolgende de placcaten van Syne Majesteyt.*

**Bron: Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 13, blz. 72, 73.**

**JAN CORNELISSONE**, overmits dien dat hy diverssche jaeren het officie van leeraer onder de sectarisen vande Calvinisten bedient heeft ende deselve leeringe ghepredict ende diverssche kinderen ghedoopt opde maniere vande selve sectarisen, zoo binnen der stadt van Bruessele, Thielt alsoyck binnen deser stadt, is daeromme opten XIIIen Augusti LXXI metten viere geexecuteert geweest. Ende ghemerckt dat deselve hem secretelycken op cameren was houdende, ende dat zyne huysvrouwe, weynich voer syne apprehentie, gestorven was vande infecte siecte vander pesten, waerdeure hy syne voers. camere moeste verlaeten ende oyck selve mette voers. siecte geïnfecteert wesende.

**Bron: Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1569-71, A.A.B. 1876, Deel 13, blz. 160, 161.**

JAAR 1571

Jan Missuens (anderen schrijven: Missuus), geboren te Diest, in Brabant, bediende te Brussel enige tijd met zulk een ijver het ambt van onderling, dat hij daarna ook door een ordelijk beroep tot de prediking van het Woord werd aangenomen. Vandaar werd hij, toen men door geheel de Nederlanden het Evangelie in het openbaar predikte, gezonden naar Tielt, in Vlaenderen, waar hij zijn bediening zo getrouw waarnam, dat er een gezegende vrucht door des Heeren genade aanschouwd werd, zoals vele christenen genoegzaam. betuigden.

Aangezien hij door de vervolging, die spoedig daarna voor de kerk van Christus uitbrak, verjaagd werd, vluchtte hij naar Engeland; en, na daar enige maanden vertoefd te hebben, keerde hij terug, en voegde zich te **Antwerpen bij de gemeente onder het kruis**, waar hij als dienaar van het Goddelijke Woord werd aangenomen.

Zoveel hem mogelijk was hielp hij om de verstrooide schapen van Christus weer te verenigen. Daarna zond God, die over de zonden van het volk zeer vertoorn was, een zware pest over de stad Antwerpen en ook over de gemeente van Christus, zodat vele

broeders en zusters, ja ook de vrouw van genoemde Jan, in de Heere stierven. Ook Jan werd later door de Heere met deze ziekte bezocht, doch genadig door de Heere gespaard, terwijl hij ziek lag in het huis van Matthijs de Metzger, een vettewarier.<sup>2</sup>

Op de 19e mei daarna geschiedde het, dat de markgraaf daar eens of twee malen voorbij ging, om de plaats te bespieden. Jan intussen zochten zij niet, maar wel genoemde Matthijs, die, zoals men zei, met de koster van St. Andries enige woorden gehad had. Toen de dienstmaagd van het huis dit bemerkte, zei zij tot haar meester en tot haar vrouw: "Mij dunkt, dat er vannacht wat zal voorvallen; want de markgraaf is hier voorbij gegaan, en keek zo naar het huis, alsof hij iets wilde opnemen."

Zij antwoordden daarop: "Waarvoor bent gij bevreesd?" en berispten haar wegens haar vrees.

Zij daarentegen zei: "Zegt, wat gij wilt; ik zal intussen de boeken verbergen."

Gekscherende zeiden zij: "Loop weg met de boeken!"

Des avonds verscheen de markgraaf met zijn dienaren en klopte aan de woning. Toen hij ingelaten was, nam hij Matthijs en Magdalena zijn vrouw gevangen, terwijl beiden de markgraaf vrijmoedig antwoordden. Naar boven gegaan zijnde, vonden zij iemand, die zij niet zochten. Toen aan Matthijs en Magdalena gevraagd werd, wie hij was, antwoordden zij, dat hij een slaper was. Intussen namen zij hem mee naar de gevangenis. Des morgens beval de markgraaf, die niet wist wie deze man was, hem naar beneden te roepen, en was voornemens hem des avonds los te laten. Dat wisten intussen de broeders niet, maar deze dachten, dat de markgraaf wel wist, wie hij gevangen genomen had, en waarschuwden derhalve elkaar, uit vrees dat zij onverwachts zouden gehaald worden. Hierdoor werd het bekend, dat er een Evangelisch predikant gevangen genomen was. Dit alles kwam eindelijk ter ore van de markgraaf. Ogenblikkelijk daarop ontbood de markgraaf de gevangenbewaarder, en zei, dat indien de slaper nog niet weg was, hij hem niet moest laten gaan. "Ik heb," zei hij, "iets bijzonders met hem te bespreken." Aldus werd hij gevangen gehouden, naar zwaarder gevangenis overgebracht, en kort daarna ondervraagd, zoals uit zijn brief te zien is, die wij hier laten volgen.

"Aan de broeders der gemeente te Antwerpen.

*Genade en vrede van God de Vader, door onze Heere Jezus Christus. Amen.*

Zeer geliefde broeders, ik laat ulieden weten, dat ik uw brief ontvang heb, waarvoor ik u zeer dank, want hij was mij aangenamer dan een schat, daar mijn bedroefd hart daardoor is vertroost; want ik verkeer in grote moeilijkheden, vol ziekten en pijnen, en verlang naar de dag van mijn verlossing, waarom ik hoop, dat deze binnenkort door Gods genade zal komen.

Voorts mijn lieve broeders, dank ik ulieden, en bid allen vrome broeders, om mij te vergeven, wat ik jegens hen misdaan heb. Dit doet mij meer tranen schreien, dan ik zou kunnen uitspreken, ook als ik denk aan de verstrooiing der gemeente, zoals gij mij schrijft. Doch ik vertrouw dat God door Zijn genade weer wasdom geven zal, zoals Hij de verstrooide kerk te Jeruzalem heeft bewezen; want, al zijn er ook enige bladeren verdord en verstrooid, de wortel is nog niet uitgerooid.

Aangaande mijn toestand kan ik u het volgende melden. Toen ik gevangen genomen was, ben ik in de keizerlijke boeien geklonken. Toen ik daarin twee dagen had doorgebracht, kwamen er twee stadschirurgijns en een geneesheer tot mij om mijn voeten te onderzoeken. Bij dit onderzoek bleek mijn zware ziekte, waaronder ik leed, en zij verkregen de dinsdag daarna een plaats voor mij, waar ik kon blijven. Later werd ik ook voor de heren ontboden, die mij ondervroegen, zodat ik bekennen moest,

<sup>2</sup> Verkoper van vet, zout, kaarsen ed.



dat ik een predikant was. Toen vroegen zij mij, waar ik mijn ambt had bediend. Ik antwoordde: Te Brussel, Thielt en Antwerpen.

Vervolgens verlangden zij te weten, wie mijn aanhangers waren.

Ik antwoordde, dat ik hoopte door Gods genade hun dit niet te zeggen; maar, zei ik, wanneer God hen in uw handen geeft, zoals Hij mij gedaan heeft zonder mij te zoeken, vraagt het hun zelf dan.

Toen zei een hunner: "Gij behoeft ons niet te onderwijzen, wij zijn reeds voor u onderwezen. Bovendien zult gij ons toch zeggen, wie uw aanhangers zijn."

Ik herhaalde, wat ik gezegd had. Een van hen zei toen: "Zo, gij wilt dan alleen martelaar zijn."

Ik zei: "Ik zal wel de enige martelaar niet zijn, want gij maakt er genoeg."

Zij beschimpten mij in geen geringe mate, en lieten mij voor ditmaal gaan. De volgende dag kwamen zij terug, en ondervroegen mij andermaal, waarbij ik hun als vroeger antwoordde.

Toen hebben zij mij, hoe zwak ik ook was, ongenadig op de pijnbank geworpen, en zware martelingen aangedaan, zodat ik het nog gevoel, en de smarten niet kon verdragen, zoals de markgraaf ook spottende zei: "Ik wist wel, dat uw kranke lichaam de smart niet zou verdragen."

Tot grote droefheid mijns harten moest ik toen bekennen, wat zij mij vroegen. Want aangaande hetgeen gij mij schrijft, dat namelijk het geheim der gemeenten aan het licht gekomen is, hebben zij reeds lang geweten en wel uit de oude belijdenissen. Zij vroegen mij vooreerst, of er niet vier ouderlingen waren, vier diakenen en vier aanzeggens, waarom de stad in vieren was verdeeld, welke veranderingen en verkiezingen er onder ons plaats hebben en naar alles, wat er hij ons voorvalt. Zij dwongen mij om de namen der dienaren te weten, van wie ik hun genoemd heb, zoals ik u geschreven heb, dat mij spijt en altijd rouwen zal.

Daarna, toen mijn medebroeders ondervraagd waren, vroegen zij mij tot bevestiging, of ik die namen niet kende. Ik antwoordde hun, dat ik sommigen kende en ook anderen niet.

Verder vroegen zij mij, of wij geen vergaderingen hielden met de omringende gemeenten.

Ik antwoordde ontkennend, doch zij weten, tot mijn verwondering, bijna alles, wat er onder ons omgaat. Zij wisten zelfs, dat er een ouderling onder ons was, die weinig of geen baard had.

Voorts wilden zij van mij weten, in welke woningen ik het avondmaal heb bediend, en ik noemde hun de huizen, waarbij de gemeente geen schade kon lijden, namelijk het pakhuis aan de Nieuwe Waag, de Oude Waag, die van Christoffel Centurius, aangezien ik zijn naam ook in het geschrift hoorde. Hierop, beminde broeders, komt mijn onderzoek neer, gedaan in het jaar onzes Heeren 1571."

*"Genade en vrede van God de Vader door onze Heere Jezus Christus. Amen.*

Zeer geliefde broeders en zusters, ik Jan Missuens, gevangene om Gods Woord, waarin ik u drie jaren heb gediend en verzorgd als een herder zijn schapen, vermaan u om daarin te volharden, en daarvan een goede getuigenis af te leggen, als men u daarnaar vraagt, zoals nu met mij het geval is. Want het is niet genoeg Christus met de mond te belijden en "Heere, Heere" te roepen, maar wij moeten Hem ook belijden met de werken van een christelijk leven, opdat onze hemelse Vader daardoor worde geprezen. Want, indien wij niet volharden in ons christelijk leven, maar ons gelijkvormig maken aan hen, die zich slechts voor een tijd in Gods Woord verblijden,

en afvallig worden als er kruis en lijden komt, wat bevorderen wij anders dan lastering van Gods Naam?

Weest daarom deze niet gelijk, maar volhardt in het gebed en de apostolische leer, en laat uw bijeenkomsten niet na, zoals enige de gewoonte hebben; maar belijdt Christus liever met uw bloed, zoals Abel, Naboth, Eleazar, de zeven jongelingen met hun moeder, Johannes de Doper, Christus onze Zaligmaker en al de geliefde Apostelen en getuigen van Christus gedaan hebben. Johannes toch zegt: "Na deze zag ik, en ziet, een grote schaar, die niemand tellen kon, uit alle naties en geslachten en volken en talen, die uit de grote verdrukking komen en zij hebben hun lange klederen gewassen, en hebben hun lange klederen wit gemaakt in het bloed des Lams."

Toen deze, om Christus' Naam, voor de rechter werden gesteld, schaamden zij zich het Evangelie niet, maar beleden dat als een kracht van God tot zaligheid, zoals het ook naar waarheid is.

Daarom, mijn lieve broeders en zusters, wordt niet ontmoedigd, als gij het geweld bedenkt, dat zij voornemens zijn te bewijzen aan mijn persoon. Aan al het lijden in deze wereld komt toch een einde, en schiept daarom met de Filippensen moed door de banden van Paulus, en toont uw verkiezing door goede werken, waartoe gij door God uitverkoren bent, zoals Petrus zegt: "Gij zijt een heilig en uitverkoren geslacht, een koninklijk priesterdom."

Bedenkt toch, wat het ambt eens konings is, te weten, het goede te beschermen, het kwade te bestraffen, en de vijand door het zwaard te overwinnen. Bestraft daarom ook het kwade in uw vlees, en volgt het goede na. Overwint met het zwaard des geestes alle vijanden, opdat gij door het geloof van Christus mag triomferen, en de dood, de duivel en de hel overwinnen.

Toont ook uw priesterlijk ambt, door uzelf Gode op te offeren tot een levende offerande in een waar geloof door onze Heere Jezus Christus. Want zonder geloof is het onmogelijk Gode te behagen, al gaven wij ook ons lichaam aan de vlammen over. Want Abels en Abrahams offeranden hebben God niet behaagd dan door het geloof. Daarom vermaan ik ieder, om zijn geloof te tonen door voortdurende goede werken in leven en in sterven. "Want, hetzij wij leven, wij leven de Heere; hetzij wij sterven, wij sterven den Heere"; waartoe God u met Zijn Geest versterke door Jezus Christus. Amen.

Voorts beveel ik u, lieve broeders, acht te geven op mijn arme kinderen, want ik laat hun geen bezittingen na. Onderwijst hen in de vrees des Heeren, zoals ik dit u samen toevertrouw. Groet hen zeer, en laat mij weten, hoe het hun gaat.

Hiermee neem ik afscheid, lieve broeders en zusters; de tijd van mijn sterven is nabij gekomen. Vaartwel! Vaartwel! Bidt de Heere voor mij.

Groet alle broeders en zusters, en vermaant hen om te denken aan hetgeen zij van mij gehoord hebben.

Door mij, Jan Missuens, niet zonder tranen."

Een andere brief van Jan Missuens aan een van zijn zusters in de Heere.

"Zeer beminde zuster,

Uit Gods genade door Jezus Christus ben ik, Jan Missuens, op de 9e Mei gevangen genomen, om de getuigenis der waarheid, en kan u volgens uw begeerte niet vergeten. Verder vermaan ik u uw roeping waar te nemen, waarmee gij door de Heere geroepen bent uit de duisternis en verblindheid van uw verstand. God heeft u verlichting door Zijn Geest gegeven, opdat gij Zijn grote genade zoudt erkennen in de vergeving van zonden, waardoor gij verlost bent van de toorn Gods, en die u aangenomen heeft tot een erfgenaam van Zijn rijk. Verkondig daarom door een christelijk leven de deugden

Desgenen, Die u geroepen heeft, en maak uw roeping vast door goede werken in het geloof, dan zult gij niet gemakkelijk ter rechter of ter linkerhand struikelen; maar de Heere zal uw vastigheid zijn, Die ook u bewaren wil als Zijn oogappel, en Hij zal u ook niet vergeten, al kan ook een moeder haren zuigeling vergeten; want God draagt zorg voor weduwen en wezen.

Wees daarom goedsmoeds, en laat de liefde niet door de vrees bezwijken; al slaan de baren ook tegen het huis des Heeren, en zijn er enige stenen losgeraakt, nog is het niet gevallen, want het heeft een vaste grond en pilaar der waarheid. Laat dan de kracht van het geloof door de liefde blijken want de liefde is veel krachtiger dan de dood, en is een volmaakte band, die ons verbindt door de enigheid des Geestes met God de Vader door Jezus Christus. Dat wij ons hierin verblijden, en alle treurigheid naar het vlees laten varen, aangezien, mijn allerliefste zuster, God ons van de boze wereld heeft verlost, opdat wij met haar niet zouden vergaan, maar met God leven tot in eeuwigheid door Jezus Christus. Ach, gave God, dat alle mensen de vreugde des eeuwige levens begrepen, dan zouden zij het tijdelijke leven niet zo liefhebben, en niet Paulus zeggen: "Ik begeer ontbonden te worden en met Christus te zijn." Zolang wij toch in het vlees verkeren, zijn wij aan een gedurige strijd onderworpen, nu eens vanwege de wereldse vrienden en bloed verwanten, dan weer van ons eigen vlees en bloed.

Daarom, mijn, liefste zuster, bereid u ook als een heldin tot de strijd, zolang gij in het vlees bent, waartoe God u met Zijn Geest versterkt, opdat gij overwint, en de kroon der heerlijkheid ontvangen mag, door Jezus Christus. Amen.

Neem als een testament in dank aan tot mijn gedachtenis, wat ik met zwakke leden geschreven heb.

Vaarwel, mijn lieve zuster, vaarwel voor deze tijd, doch ik hoop, dat wij, al worden wij nu van elkaar gescheiden, samen in het Godsrijk met elkaar verenigd zullen worden. Nog eens roep ik u vaarwel toe onder tranen en met een geestelijke kus, al zijn wij gescheiden naar het vlees.

De 15<sup>e</sup> Mei 1571.

Door, mij Jan Missuens,  
gevangene om de getuigenis der waarheid.

*Mijn hoop is op God."*

Nog een brief van Jan Missuens.

*Genade en vrede van God de Vader, door onze Heere Jezus Christus. Amen.*

Zeer geliefde zuster in Christus, ik Jan, een gevangene om des Heeren Woord, doe u weten, hoe weinig gezondheid ik geniet in mijn gevangenschap. De Heere zij lof, Die mij in alles bezoekt, doch ik hoop, dat mijn verlossing nabij is, om met mijn God in vreugde te leven.

Het dier van de antichrist heeft zijn tanden gescherpt om mij te verscheuren, en niet alleen mij, maar allen, die de Naam van Christus belijden, waartoe zij zich benaarstigen. Doch zij hebben geen macht om ons een haar te krenken zonder Gods wil, want wij zijn in de handen des Heeren, waaruit niemand ons trekken kan, tenzij God Zelf ons overgeeft, ofschoon deze tirannen dit niet kunnen begrijpen. Daarom beroemen zij zich ook steeds hoogmoedig op hun grote macht, zoals Farao, Sanherib, Nebucadnézar en Pilatus deden, want zij menen, dat ieder hun onderdanig moet zijn; doch men moet God meer gehoorzamen dan de mensen. Al ziet men hen ook met grote vermetelheid het onschuldig bloed vergieten, zoals plaats had ten tijde van Izebel, die Naboth liet ombrengen om het bezit van de wijngaard, en Athalia, die het koninklijk geslacht liet doden, om zich van de alleenheerschappij te verzekeren; maar

de bloeddorst van deze laatste kwam toch te schande, want door Gods Voorzienigheid was Joas bewaard. Zo ook nu; al doden zij dit koninklijk zaad van Christus, er blijft altijd een Koning over, Die hen te Zijner tijd met Zijn ijzeren staf als potscherven vermorzelen zal.

Daarom, mijn lieve zuster, wees altijd vrijmoedig, en leef door het geloof in de vrees Gods; want, wanneer God met ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Hij draagt zorg voor ons als voor Zijn oogappel, en Hij torst ons op Zijn armen door alle gevaar, gelijk een vader zijn kind. Och, let er toch op, welke liefde God het menselijk geslacht toedraagt, en deze liefde is niet tijdelijk, maar eeuwig, zoals de profeet getuigt: "Ik zal u Mij ondertrouwen in eeuwigheid," en heeft dit in Christus bevestigd, zoals door Christus ook gezegd wordt, "dat Hij de Zijnen, die in de wereld waren, liefgehad heeft, zo heeft Hij hen lief gehad tot het einde." Daarop zag ook Paulus, als hij zegt: "Ik word niet moe, want de liefde van Christus dringt ons; indien wij met Hem gestorven zijn, zo zullen wij ook met Hem leven." Daarom mogen wij ons leven niet liefhebben, maar om Christus' Naam verlaten; want, al verliezen wij het tijdelijke leven, in Christus vinden wij een eeuwig leven, zodat het sterven ons geen schade doet, zoals Paulus zegt: "Het sterven is mij gewin." En, wie is er, die zijn voordeel niet zoekt, ja daarom zijn vaderland niet zou verlaten? Daarom, worden wij van nature gedreven ons tijdelijk voordeel te zoeken; laat ons toch naar het eeuwige jagen.

Binnenkort hoop ik mijn leven met overwinning te verlaten, en met mijn Bruidegom in heerlijkheid te leven.

Dus, mijn lieve zuster, ik neem afscheid en roep u vaarwel toe. Wij moeten scheiden naar het vlees, maar blijven verenigd in de gemeenschap der heiligen, die wij door de aflegging van het vlees, in Christus niet zullen verliezen. Neem dit alles in dank aan tot mijn gedachtenis, en blijf standvastig in de leer, die gij van mij gehoord hebt, want het is de onbedrieglijke waarheid.

Nog eens roep ik u vaarwel, vaarwel toe, en neem afscheid van u, mijn allerliefste zuster.

Laat mij eens weten, hoe het is met mijn arme kindertjes, naar wie ik zeer verlang. Och, lieve zuster, sla toch acht op die kinderen; groet hen hartelijk van mij, en zeg, dat zij voor hun vader bidden, en bid ook gij voor mij.

Groet de gehele gemeente zeer van mij, en zeg, dat ik hen allen tot mijn doodsfeest nodig, opdat wij, als zij mijn nood zien, te eerder bewogen worden om voor mij te bidden.

In Juli 1571.

Geschreven door mij

Jan Missuens, niet zonder tranen."

Zijn laatste afscheidsbrief aan de broeders en zusters in het algemeen.

*"Genade en vrede door Jezus Christus.*

Zeer geliefde broeders en zusters in de Heere, ik beveel mij uit dengrond mijns harten bij ulieden aan, en verlang van u de Heere voor mij ellendige, te bidden, want ik hoop dat de tijd van mijn verlossing zeer nabij is, om spoedig in het bezit te geraken van de vreugde en blijdschap met mijn God.

Daarom begeer ik door deze brief afscheid te nemen van al mijn schapen, die ik hier gedurende drie jaren in grote zorg gevoed heb met Gods Woord, naar de wil des Heeren.

Hiermee vaarwel, vaarwel, schone *bloeiende lelie* onder de doornen, die in schoonheid Salomo's heerlijkheid te boven gaat; ofschoon gij onder grote verdrukking verkeert, en uw bladeren door het steken der doornen worden verscheurd, blijft gij nochtans

dezelfde: krachtig in reuk, in spijt van allen, die deze reuk niet kunnen verdragen, en de lelie daarom zoeken uit te roeien. Doch hun arbeid is tevergeefs, want zij staan onder de bewaring van God, Die de bijl heeft geslepen, om de doornenstruik om te houwen, want het is Gods recht om hen te vergelden, die de lelie verdrukken.

Vaarwel, *vruchtbare wijnstok*, wiens vruchten het hart verblijden. Ofschoon uw uiterlijk zeer onaanzienlijk wordt geacht onder de mensen, en het nergens nuttig toe wordt gerekend dan om te worden verbrand, prijst nochtans ieder uw vrucht, maar zij wordt door velen misbruikt.

Vaarwel, *duifje*, eenvoudig en nederig, welks veren men zoekt uit te plukken om het vliegen te beletten, want zij houden u, tegen uw natuur, voor een bedrieglijk dier, omdat gij een stoute vlucht neemt te midden der wolven.

Vaarwel, *onschuldig lam*, zonder argwaan, welks stem vriendelijk is en vruchtbaar in wol, tot behoefte van de mens; nochtans staan vele slachters, om hun eigen voordeel en eer, naar uw leven, maar zij kunnen geen lam doden, tenzij het hun wordt toegestaan.

Vaarwel, *reine zuivere maagd*, die nu als verlaten treurt. Zie, hoeveel boeleerders er op uit zijn, om u te schenden en van uw eer te beroven, die u aanzien voor een hoer; maar gij moet u zodanig, als een zuivere maagd betonen, daar het beter is om haar in naam dan in de daad te zijn.

Vaartwel, alle *gehuwden*, gedraagt u eerzaam in uw staat, en bewaart de enigheid des geestes door de band des vredes.

Vaartwel, alle *weduwnaars en weduwen*, wandelt eerbaar in de vrees Gods.

Vaartwel, alle *jongelingen en jonge dochters*, weest met ootmoed en nederigheid bekleed, vliedt de lusten, die tegen de ziel strijden.

Vaartwel, alle *broeders en zusters*, die mij ooit vriendschap in mijn gevangenschap hebt bewezen.

Een vaarwel aan alle broeders en zusters in het algemeen, vooral aan de *bedienaren der gemeenten*; bidt allen geen verdriet te krijgen in de arbeid om de verstrooide stenen weer samen te voegen tot een geestelijk huis, om daarin geestelijke offeranden te offeren, die Gode aangenaam zijn door Jezus Christus. Amen. Bidt voor mij."

Na langdurige gevangenschap en onderscheiden martelingen, die hem werden aangedaan, en nadat hij vele en onderscheiden brieven aan zijn broeders geschreven had, die voor het merendeel hier niet zijn opgenomen, werd hij eindelijk veroordeeld om met gesloten mond op de grote Markt levend te worden verbrand. Aldus stierf hij op de 17<sup>e</sup> Augustus in het jaar onzes Heeren 1571, terwijl daarna zijn lijk, volgens gewoonte, aan de vogelen van de hemel ten spijs werd gegeven.

## 20. MATTHIJS MOENS

### 21. Zijn vrouw MAGDALEENE VAN BASSEROEDE

16 augustus 1571.

*Inde sake geport tusschen myn Heer den Schoutteth aenleggere, ter eenre, tegens MATTHYS MOENS verweerdere, ter andere syden, van dat in des verweorders huysse bevonden soude syn diverssche verboden boecken, ende dat hy soude gelogiert hebben seker minister vande Calvenisten ende toegelaten op syne camere byden voers. minister verboden vermaningen te laeten doen, hebbende oock syn kint byde sectarissen voers. laeten doopen op henlieden maniere, &c. heeft verbeurt syn lyff ende goet, ende dat hy sal worden gexecuteert achtervolgende de placcaeten &c.*  
Bron: **Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 13, blz. 73.**

*MATHYS MOONS overmits hy binnen zynen huysse toegelaeten hadde zeeckere verbodene predicatien ende hy oock gelogiert hadde eenen predicant vanden dectarisen vanden Calvinisten, ende dat oock by hem bevonden waeren diverssche verbodene boecken, is daeromme opten veerthiensten Augusti anno eenentseventich met vonnisse &c., verbuert te hebbene syn lyff ende goet, ende ghemerckt dat dieselve MATHYS hem stelde als een catholycque persoon, is geexecuteert metten zweerde volgende den placcate &c.*

Bron: **Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1569-71, A.A.B. Deel 13, blz. 159, 160.**

**MAGDALEENE VAN BASSEROEDE**, huysvrouwe vanden voers. MATHYS MOONS, gemerckt dat zy haer zoude vervoidert hebben, duerende dopenbaere predicatien vanden sectarisen, deselve volgende ende een van huere kinderen aldaer te doen doopen op huerliedere maniere, zonder deshalven geniet te hebben oft oock begheert te genieten het pardoen generael, noch oock tselfde kint inde catholycque kercke te laeten presenteren, ende daerenboven dat zy huer heeft laten vinden in verbodene vergaderinge ende predicatien vanden Calvinisten ende oock aldaer genut het avontmael op huerliedere maniere vuytgereyct, ende dat zy oock binnen hueren huysse aengehouden ende gelogiert heeft eenen leeraer vande selve sectarisen, &c., verbuert te hebbene lyff ende goet, ende gemerckt dat zy heur gestelt heeft als goet catolyck, metten zweerde geexecuteert, &c.

Bron: **Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1569-71. A.A.B. Deel 13, blz. 160.**

17 augustus 1571.

*Inde saecke geport tusschen Schouteth aenleggere ter eenre, tegens MAGDALENA VAN BASSERODE, verweederesse ten andere syden, &c., haer soude vervoidert hebben, duerende dopenbaere predicatien vande sectarisen alhier, deselve te volgende ende haer kint vande sectarisen, by haere wete, byden minister derselver sectarisen gedoopt is geweest sonder dat sy, verweederesse, dieshalven geniet oft begeert heeft te genieten het generaal pardon van Syne Majesteyt noch oock tselfste kint inde Catholycke Roomssche Kercke laeten presentieren, ende dat sy haer heeft laten vinden in verboden vergaedinghen ende aldaer genut het avontmael opde maniere*

vande sectarissen; item dat sy aengehouden heeft tot haeren huysse den leeraer vande sectarissen, dewelcke aldaer diversse vermaningen gedaen ende een kint gedoopt heeft, ende dat tot haeren huysse diversse verboden boecken gevonden syn, &c., heeft verbuert haer lyff ende goet &c. ende dat sy sal worden gestraft ende geexecuteert.  
Bron: *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 13, blz. 75, 76.*

## 22. JORIS DRIJVERS (JORIS DE DRIJVERE)

17 augustus 1571.

Inde saecke geport tusschen Schoutteth aenleggere ter eenre, tegens JORIS DRYVERS verweerdere, ten andere zyde, &c., van dat hy, verweerdere, hem vervoirdert soude hebben taccepterene ende texercerene den dienst van weetdoenschap vande secreten verboden vergaderinge vande Calvinisten ende hem soude gevonden hebben in diversse verboden predicatien ende vergaderingen, &c., dat de voers. JORIS DRYVERS, gevangene, heeft verbuert syn lyff ende goet &c.  
Bron: *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 13, blz. 75.*

*JOORIS DE DRYVERE, overmits hy hem vervoirdert heeft te exerceren ende bedienen het officie van weetdoenderschap onder de sectarissen vanden Calvinisten, &c. ten voers. daege metten brande geëxecuteerd geweest, &c.*

Bron: *Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1569-71, A.A.B. Deel 13, blz. 161.*

4 februari 1572.

Mensen die ongebiecht en onberecht begraven werden opnieuw opgegraven en met kist aan de galg gehangen. Grote aanstoker van dit gebruik was FRANCISCUS DONCKER, Kanonik van O.L. Vrouwekerk en zegelaar des Bisschops. Toen hij zelf op deze dag stierf, "ongebiecht en onbereg", was er groot rumoer in de stad "en de gemeente zeide, dat die Kanonik nu ingelyks moest worden behandeld gelyk hy met anderen gedaen had, die in dezelfde omstandigheden waren verscheiden".

Bron: *Geschiedenis van Antwerpen, Deel 4, blz. 447, Mertens en Torfs.*

## 23. JAN DE MOY

21 maart 1572.

*Tusschen den Schoutteth ten eenre, ende JAN DE MOY, de jonge, ter andere syden. Overmits ten huysse des verweerdere, naedemael hy het generael pardon geniet heeft, bevonden syn diversse verboden ende heretycke boecken ende seker schandaleuse lieken oft referyn, alle welcke boecken de verweerdere bekent heeft hem toe te behoiren &c., dat de verweerdere sal geexecuteert worden ende syn goet geconfisqueert ende voers. boecken ende referyn worden verbrant.*

**(Het betrof de volgende boeken: "Duytsch Testament gedrukt tot Empden ende noch de Duytsche Psalm van David, overgeset duer Clément Marrot ende Théodore de Beza.).**

Bron: *Hooger Vierschaer, A.A.B. Deel 13, blz. 89.*

*JAN DE MOY, de jonge, hem vervordert hadde, nademael hy tpardon generael hadde genyedt, binnen zynen huysse te houden diversse hereticque boecken ende zeker schandaleux liedeken oft refereyn dewelcke binnen zynen huysse zyn bevonden geweest*

*ende hy bekent hadde hem toe te behoorene, is daeromme volgende den vonnisse jegens hem metten brande geexecuteert geweest &c.*

**Bron:** *Rekeningen van den Markgraaf, jaren 1571-73, A.A.B. Deel 13, blz. 170.*

*“Op den 22 dach Meert, soo wirt voor het statshuys levendich verbrant, met een vyse syn mont toegevyst synde, Jan de Moe, timmerman, om syn ketterye”.*

Bron: Antwerpsch Chronykje.

## 24. Jan Missuens de Jonge

JAAR 1582

Jan Missuens de Jonge, ook van Diest genaamd, wiens vader te Antwerpen in het jaar 1571, om de waarheid van het Evangelie, werd opgeofferd, zoals boven is verhaald, was door zijn vader in de christelijke godsdienst als een Timotheüs van zijn kindse dagen derwijze onderwezen, dat hij, tot mannelijke leeftijd gekomen zijnde, een bedenaar werd van het Goddelijke Woord, en vervulde eerst dit ambt in een dorp bij Oudenaarden, Nuyse genaamd, omstreeks het Jaar 1580.

Doch aangezien men de gemeenten in die omtrek wegens de ontevredenen niet meer kon bedienen, vertrok hij met enige anderen vandaar, en bediende het predikambt des Goddelijke Woords op het eiland Cadsant.

Nadat hij daar enige tijd gestaan had, begaf hij zich naar Dordrecht, en verscheen daar de 1e November 1583 in de classis, met het verzoek aan de broeders om hem de een of anderen kerkdienst in die classis te beschikken. Nadat zij hem hadden gezegd, dat zij hem in die tijd niet konden helpen, keerde hij terug, naar Vlaanderen. En terwijl hij van Brugge naar Sluis met andere reisgenoten in een schuit voer, werd hij door de vijand gevangen genomen. De anderen moesten een zeker losgeld betalen, doch hem, vooral toen zij vernamen, dat hij een predikant was, brachten zij op het slot te **Middelburg in Vlaanderen**, waar zij hem spoedig daarna, uit bittere haat tegen de Hervormde godsdienst, in een zak bonden, een zware steen daaraan hechtten, in het water wierpen en aldus verdronken, in het jaar 1583.

### Aantekening van Van Haamstede op het jaar 1571.

Op de 30<sup>e</sup> Augustus 1571 schreef Karel van Brime, graaf van Megen, door zijn secretaris, op bevel van de hertog van Alva aan de raad te Arnhem, dat aangezien daar enige kettters werden gevonden, die door de geestelijke rechter aan de wereldlijke waren overgeleverd, en die, op hoop van bekering, lange tijd in hechtenis werden gehouden, en aldaar meer schade deden door hun goddeloze gevoelens, zoals zij zeiden, dan dat zij in vrijheid waren gesteld, volgens streng bevel van Alva, en de koning, dat men deze lieden, nadat zij aan de wereldlijke rechter waren overgeleverd, binnen vierentwintig uren moest doden.

Om te beletten dat zulke kettters, wanneer zij naar de strafplaats werden geleid, hun vergiftige leringen zouden verspreiden, of het volk door hun dwaling ergeren, beval men hun *de punten van de tong in de gevangenissen, voor zij werden weggevoerd, met een gloeiend ijzer te verschroeien en te roosteren, om daardoor hun geheel van de spraak te beroven.* Er werd bevolen dit op de strengste wijze uit te voeren.

Op andere plaatsen *stak men hun ballen in de mond, of zette men schroeven op de tong en verschroeide die, zoals boven gezegd is, met een gloeiend ijzer;* zodat zij een hol en



vreselijk geluid lieten horen, tot grote deernis van de burgers en tot blijdschap van de monniken, die, als zij hen zo aan de mond misvormd zagen, en zich in de vlammen bewogen, spottend uitriepen: ‘wat lollen zij toch! zouden zij ook niet dansen?’

Een zeker jongeling van **Antwerpen**, die dit hoorde, kon nauwelijks zijn gramschap bedwingen noch zich weerhouden zijn handen aan deze wrede monniken te slaan.

### Hoofdstuk 3

#### Rechtvaardige straffen over de verdrukkers door

**Abraham van de Velde**

#### in “DE WONDEREN DES ALLERHOOGSTEN”

Om zulke en dergelijke boosheden en gruwelen van deze wrede mensen heeft ook onze God Zijn hand uitgestrekt tegen onze haters; want Hij is een God, die de wreedheden haat, en die ook met verschrikkelijke plagen gewoon is te straffen. Jes. 47: 6, 11. Amos 1 : 3. Wat meer is, wij zien, dat zelfs de wreedheden, die de heidenen jegens elkaar bedreven, door de Heere met grote wraak bedreigd wordt. Jer. 51 : 25, 29. Amos 2 : 1, 2. „Omdat zij dan het bloed der heiligen en der profeten vergoten hebben, zo heeft hun de Heere bloed te drinken gegeven, want zij zijn het waardig geweest;” zoals van het roomse beest en zijn dienaren geprofeteerd is. Openb. 16: 6. De Heere heeft onze gerechtigheid voortgebracht en onze twist getwist, om te Sion te verkondigen de wraak Zijns tempels; want de Heere is een God der vergelding.

Bijzonder opmerkelijk is in dit opzicht de ellendige uitgang van **Filips II**, Koning van Spanje. Want, zoals de Heere, onze God wel gewoon is de tirannen voorbeeldig te straffen, zoals te zien is in Farao, Saul, Achab, Izebel, Haman, Herodes, Nero, Caligula, Maxentius, Valerianus, Julianus enz., zo heeft Hij bijzonder deze tiran, tegen wie het bloed van Nederland riep, tot een spiegel voor anderen, als op het rad van Zijn oordelen willen zetten, en aan de ketenen van Zijn toorn willen hangen. Want wat hem overkomen is, kon men zelfs vernemen uit de mond van onze vijanden.

Zekere meester Jan Boucher, heeft de 26<sup>e</sup> oktober 1598 te Doornik een redevoering gehouden tot lof des Konings, die hij later te Antwerpen uitgegeven heeft, en die, volgens Emanuel Van Meteren, in zijn 20e boek, op last van de Geheime Raad van Brussel is gedrukt. Waarin hij, sprekende van de ziekte en ellende van deze tiran, die in zijn ogen als een martelaar schijnt geleden te hebben, als volgt spreekt:

„Er was aan zijn hele lichaam geen plaats waar hij zonder pijn was, dan alleen op zijn schouders. Hij kon zich noch reppen noch roeren; hij was vol fistels, van de zolen van zijn voeten tot aan de okselen; had er zeven aan twee vingers van zijn rechterhand, die gedurig van etter vloeiden; en hij kon niet lijden, dat men hem ergens aanraakte of aanroerde; dit duurde een geheel jaar lang. Zes jaar lang is hij in zijn leden en uiterste delen van zijn lichaam door de jicht gepijnigd geweest.

Bovendien had hij een hectica of verterende koorts, die in een derdedaagse en dubbele derdedaagse overging, die in twee jaar tijd zijn ledematen verteerde en de edelste delen van zijn lichaam uitdroogde. Nog had hij buikloop en het rood melisoen, dat op

het laatst van zijn leven zo hevig was, dat men hem in geen 22 dagen kon reinigen, ja dat men geen schone lakens onder zijn lichaam kon brengen. Deze plaag ontstelde de maag zozeer, dat zij een onlesbare dorst veroorzaakte.

Hij had gedurig hevige pijn in het hoofd, inzonderheid in de ogen, die zijn oorsprong vond in de stank van zijn bed en uit de kwade dampen, die hem in de hersenen klommen, waardoor ook zijn adem zeer stinkend is geworden. Zijn lichaam was vol scherpe vochten, die hem zo beten en knepen, dat hij dag noch nacht rusten kon. Maar inzonderheid leed hij verschrikkelijke pijn aan een wrede etterbuil aan zijn knie. Ook had hij onverdragelijke steken in zijn leden en lendenen, vanwege de kwade vochten en stoffen, die men met geen geneesmiddelen verdrijven kon; waarom men zijn zweren heeft moeten openen, waaruit, toen zij geopend waren dagelijks vele luizen te voorschijn kwamen en wel twee schotels etter liep, wat zo lelijk stonk, dat niemand het bij hem kon uithouden.”

Dit getuigenis is zoveel te meer aannemelijk, omdat het door een vijand van Gods Kerk, en een vriend van deze tiran gegeven is.

Deze luisziekte heeft hij gemeen gehad met Herodes Ascalonita, den gruwelijke kindermoorder; met Herodes Agrippa, Hand. 12 : 23, met Masciminus, Nestorius en andere vijanden van Gods kerk. Euseb. lib. 8, cap. 28. Niceph. lib. 14, cap. 36.

(Gregorius XIV, als rooms paus de eerste, die Hendrik van Bourbon, later koning van Frankrijk, in de ban gedaan heeft, is in een ziekte gevallen, waarbij hij door ongedierte verteerd werd; en nadat het vlees overal van zijn lichaam weggeslonken was, heeft hij onder ongelooflijke zwakte de adem uitgeblazen. Will. Monuma de Statu. Eccl. lib. 2, cap. 15)

Van Reijdt, in zijn 15e boek, op het jaar 1598, van Filips II sprekende, zegt: „Zijn vrienden verzwegen meest de luisziekte, wellicht om der schande wil, en schreven het toe aan de vuilheid van het onveranderde lijnwaad, alsof daaruit de wormen gegroeid waren, doch enigen bekenden ronduit, dat zij als een zwerm uit het vlees en uit de zweren gekropen waren.”

Men vertelt van Filips II, dat hij in deze grote nood, en onder deze drukkende hand Gods tot zijn zoon dit zou gesproken hebben: „Zie aan, wat is de hoogheid van de wereld? Zie aan, dit meer van ellende;” alsook, dat hij gewent zou hebben, dat hij nooit Koning, maar de allerminste schaapherder in Spanje geboren was, of dat hij bij zijn geboorte meteen in zijn kindsheid gestorven was. Petrus Matth. in Hist. Hend. IV, lib.1. Narrat. 4.

Van dergelijke ellende en oordelen Gods over deze Koning kan men ook lezen Emanuel van Meteren en anderen, op het jaar 1598.

Van Reijdt vergelijkt, in zijn 15e boek zeer juist het bedrijf, de wreedheid en de dood van deze tiran, bij Koning Herodes en diens einde.

Met welke verschrikkelijke tormenten de Aartshertog Albertus, die **Anneke Uytenhoven** om haar geloof zo wreedvaardig levend liet begraven, zijn leven heeft moeten eindigen, kan nagezien worden in de „Kerkelijke Historie”, van G. Hornius, pag. 455.

Zeer opmerkenswaard is hetgeen in de Historiën van Nederland (Emanuel van Meteren, op het 1577 en 1588) beschreven is van Marten Huttyn, die ten tijde van Alva, inquisiteur of geloofsrechter was alsook van **Jakob Hessel**, lid van de Bloedraad.

De eerste werd door zijn eigen klerk aangeklaagd, wegens valse getuigen die hij had voortgebracht, waardoor hij velen, vooral rijke lieden, om het leven had gebracht; waarover hij, na voorafgegane bekentenis, ter dood veroordeeld werd.

Van de andere wordt verteld, dat hij in de Raad gewoonlijk sliep als men over leven of dood van de ellendige Nederlanders aan het beraadslagen was, en als men hem wakker maakte om zijn mening uit te spreken, zo sprak hij slechts: „Ad patibulum,” dat is: „Naar de galg;” waarmee hij wilde zeggen, dat zulk een, wiens zaken hij niet eens overwogen had, opgehangen moest worden; alsof mensen te doden slechts een kleinigheid was.

Volgens Hooft, in zijn 14e boek, had zijn vrouw hem daarover eens gezegd: „Gij hebt dat hangen zoveel in de mond, God verhoede, dat het jezelf niet eens overkome;” welke woorden een profetie schijnen geweest te zijn, want deze Hessel werd daarna buiten Gent, zonder proces of rechtsvordering, aan een boom opgehangen.

Van **Jan Escevedo**, secretaris van Don Juan, leest men, dat hij de Koning geraden had, de ziekte van Nederland door vuur en zwaard te genezen. Maar God heeft naar Zijn rechtvaardig oordeel de zaken zo doen lopen, dat de Koning van Spanje daarna last gaf, toen hij door Don Juan naar Spanje gezonden was, om hem om het leven te brengen. Vandaar, dat hij, 's avonds naar huis gaande, door vijf of zes gehuurde personen is omsingeld en doodgestoken; „zodat,” zoals Bor wel zegt in zijn 12e boek, „deze dokter aan dezelfde pillen is gestorven, die hij anderen wilde ingeven.”

In 1568 was iets dergelijks geschied met zekere **Spellet** die vele onschuldigen om het leven had gebracht. Alva liet hem ophangen, met zijn boeverijen en zijn vonnis op de borst gehecht.

Pers vertelt in zijn „Ontstelde Leeuw,” pag. 242, dat Mr. **Elbert Huik**, pastoor te Alkmaar, geboren te Amsterdam, vol woede tegen de Gereformeerden was, zodat hun leraars op vele plaatsen moesten vluchten, en de gemeenten, inzonderheid te Alkmaar en te Leiden, werden vervolgd.

Doch hij werd door de Heere geslagen in zijn verstand en met dolheid gestraft, zodat hij, na wel 25 jaren te Amsterdam in het dolhuis gezeten te hebben, aldaar is gestorven.

Zo heeft de Heere onze vijanden in het algemeen, en velen van hen in het bijzonder, hun boosheid, als door de wet der vergelding op hen doen weerkeren, en hun wreedheid en bloedgierigheid door hun verderfelijke en schandelijke ondergang gewroken.

*Het bloedig toneel of Martelaarsspiegel der doopsgezinde of weerloze christenen,*  
door T. J. van Braght; schrijft blz. 794:

“Maar zonderling hoe zwaar het valt tegen de prikkel te steken, is te bespeuren aan enen **Pieter Tielman**, de deken van Ronse, die wel de voornaamste inquisiteur van Vlaanderen is geweest; dewelke omtrent deze tijd binnen Kortrijk met een zware ziekte van God geslagen zijne, de luizen zo overvloedig uit zijn boos lichaam gewassen zijn, dat men hem daarvan niet zuiver houden kon, niettegenstaande men hem wel twee of driemaal 's daags met schoon linnen en andere ververst en gereinigt heeft; waaraan ook geen ophouden is geweest, totdat hij in zulker voege zeer ellendig en jammerlijk gestorven is.”